

Iljas Efendijev (1914–1996)

Narodni pisac, dramaturg, istaknuti predstavnik umetnosti Azerbejdžana, dobitnik državnih i međunarodnih nagrada. Autor više od dvadeset knjiga, među kojima su: Vrbe nad kanalom, Drenov most, Tri druga za planinom, Pisma iz sela, Vedre noći, Ne osvrći se, starče i mnoge druge. Autorova dela su prevedena na mnoge svetske jezike, a pozorišna dela Pesma je ostala u planini, Porodica Atajevi, Ti si uvek sa mnom, Uništeni dnevnic, Ne mogu da zaboravim, Čija krivica, Čudan mladić, Veruj nama, Huršidbanu Natavan, Šejh Hijabani, izvođena su u pozorištu i postala su klasici azerbejdžanske književnosti. Po njegovim delima snimljeno je više od deset igranih i dokumentarnih filmova, među kojima su: Tražite nas u planini, Čudna je naša sudbina, Moja krivica, Porodica Atajevi, Sudbina vladara, Čekaj me, Ti si uvek sa mnom i mnogi drugi.

VUNENI ŠAL

Kada je ZIM,¹ savladavši beskrajnu stepu, napokon dospeo na farmu sa četiri kućice od opeke, koje su se nalazile na nižem brdu, već je počelo da se smrkava.

– Saznaj, deder – obratio sam se vozaču Mikoli – u kojoj od ovih kuća živi devojka Sudaba.

– Šta da joj kažem, ukoliko je kod kuće?

– Kaži da je došao jedan njen rođak i da hoće da je poseti – odgovorio sam posle kratkotrajnog kolebanja.

Kada se Mikola, krupan i veseo mladi Ukrajinac, glasno šljapkajući đonovima po vlažnom glinenom tlu, popeo uzbrdo i nestao u sumrak, iza tamnobelih zgrada, izvadio sam cigaretu i pripalio. Ubrzo su se na brdu pojavila dva obrisa. Pored vozača je hodala visoka žena u tamnoj haljini. Nešto mu je objašnjavala, pokazujući rukom u pravcu već pocrnelog horizonta. Mikola, koji nikad nije imao dovoljno strpljenja da hoda polako, strčao je niz brdo. U sledećem trenutku, nešto teško je palo u blato, i odmah nakon toga se u tišini čulo upečatljivo rusko „dođavola!” Nisam stigao da izađem iz automobila, a Mikola je već bio pored.

¹ ZIM – limuzina koja se proizvodila u vreme Sovjetskog Saveza, u periodu od 1950. do 1960. godine. Bio je to prvi model limuzine proizveden u fabrici GAZ. Na našim prostorima, model automobila ZIM poznatiji je pod nazivom volga.

– Šta se desilo?

– Nije kod kuće, kažu da je u košari, kod ovaca, eno iza onog brda.

– Idemo tamo!

Zbog neprohodnog blata, ZIM je jedva savladao manje od kilometra od kuća do košare.

Krupni vučjaci ljutog laveža opkolili su automobil. Iza zidane kapije čuli su se glasovi.

– Kuš, psi! ... Kuš...

Rasteravši pse, prišla su nam dva pastira.

– Da li ovde radi gospođa Sudaba? – upita Mikola, izbacivši glavu kroz prozor automobila.

– Da – odgovori pastir sa čupavom šubarom i gunjem – to je naš veterinarski tehničar.

– Recite joj da je došao njen rođak iz grada i da hoće da je vidi.

– Trči, pozovi sestru Sudabu – reče pastir u gunju drugom, mlađem pastiru.

– A vi, molim vas, uđite unutra.

– Zahvaljujem – odgovorih – moramo da nastavimo dalje.

Iz obora je dolazio pomešan opor miris dima i neoprane vune.

Sudaba je u pratnji mladog pastira užurbano prišla automobilu.

– Ko me je tražio?

– To sam ja, Sudaba – tiho sam izgovorio, otvarajući vrata automobila.

Pogledi su nam se susreli. Čutala je nekoliko sekundi, a potom zapanjeno, skoro šapatom upita:

– Ti? Kojim dobrom?

Svetlo iz automobila obasjalo je njeno lice, nežno poput latica ruže.

– Uđi u kola – predložio sam – hladno je.

Nekako je mahinalno sela pored mene.

Zalupio sam vratima. Pastir u gunju se osmehnu sa razumevanjem, dade znak svom mladom prijatelju, koji nas je znatiželjno gledao, i uđoše u košaru.

Odjednom se i Mikola uzvrteo.

– Idem ja da vidim stado – reče, izlazeći iz kola.

Ostadosmo sami.

– Što si se toliko zadržala na poslu? – upitao sam.

– Ovce su počele da se jagnje.

– Je l' ti mnogo teško ovde?

– U početku je bilo... Sad sam već naučila da radim.

– Dobijaš li pisma od kuće?

– Da, često.

– Na moje pismo nisi ni odgovorila.

Tužno me je pogledala i ništa nije rekla.

– Zašto ćutiš, Sudaba?

– A da li je imalo smisla i odgovarati na to pismo?

I zaista, da li je? ... Koliko dugo bi mogla da traje ta prepiska? Pa ja sam joj otvoreno govorio da se nikada nećemo venčati. I ne zato što je Sudaba loša devojka, ne! Ako bi u Bakuu, na primer, bilo svega pet predivnih devojaka, onda bi Sudaba bila jedna od njih. Jednostavno, imao sam planove u vezi sa svojom naučnom karijerom i mislio sam da, ako želim da ih ostvarim, moram ostati neženja. I zato su me Sudabine reči, koje je upravo izgovorila: „Da li je imalo smisla...”, pogodile pravo u srce.

– Imaš pravo što se ljutiš na mene – rekao sam joj – nisam ti pomogao da ostaneš u gradu.

– Nisam na to mislila.

– Ako se sećaš, jednom si mi to nagovestila, kada si već bila na kraju kursa.

– Pa, nagoveštaj si mogao i da ne razumeš – šaljivo odgovori ona, opet me ovlaš pogledavši.

– Ne, razumeo sam, sve mi je bilo jasno; samo, znaš, imao sam tada veliki problem... Mogao sam u gradu da zaposlim samo jednu od vas dve – tebe ili svoju sestru; a tu su, naravno, određenu ulogu odigrali i moja majka, rođaci... (Sudaba i moja sestra su zajedno završile institut.)

– Kako je Frangiz? – prekinuvši me, Sudaba se raspitivala o sestri.

– Radi. Uskoro se udaje.

– Znam, pisala mi je – Sudaba se osmehnu.

– A šta, vi se dopisujete?

Potvrдно je klimnula.

– Zašto mi Frangiz ništa o tome nije rekla?

– Ja sam je zamolila.

– Zbog čega? Sudaba – uznemireno sam rekao, osetivši da je došao taj trenutak – zamolio sam vaše ministarstvo za dozvolu da se vratiš u grad i započneš naučni rad. Na kraju krajeva, završila si institut sa odličnim uspehom.

– Hvala, ali, stvarno, uzalud si se brinuo.

– To kažeš zato što si ljuta na mene?

Tužno je klimnula. Oboje smo ćutali.

– Ispunio sam svoju dužnost.

Podigla je obrve i uputila mi dug i nežan pogled. Činilo se da je želela da prouči svaku crtu na mom licu...

– Da li želiš nešto da pošalješ u grad?

– Ne – odgovori isto tako nežno. I odmah nesigurno dodade: – Izvezla sam šal za majku... Razmišljam, možda...

– Daj mi, odneću.

– Neće ti biti teško?

– Nimalo, poslaću po vozaču,

– Samo, šal nije kod mene, u kući je.

– Nema veze, idemo po njega.

Pritisnuo sam sirenu u kolima. Zajedno s Mikolom došao je i mladi pastir i, ovog puta ne obraćajući pažnju na mene, čistim karabaškim dijalektom radosno saopšti:

– Sudaba-badži, ovca Gumral je ojagnjila dvoje.

– Trenutak – izvini se devojkica i izađe iz automobila. Šljapkajući po blatu zajedno sa mladim pastirom, potrča u košaru. Vratila se posle dva-tri minuta i rekla:

– Oh, Džamile, tako su lepi, tako lepi, kada budeš video, nećeš moći pogled da odvojiš.

Kao nekada, nežno je izgovorila moje ime, kao najrođenije, i opet sam video varnice koje su planule u dubini njenih očiju, dajući lepotu i živahnost nežnom devojačkom licu. No, zapazivši moj pogled, spustila je trepavice i začutala. Opet je progovorila tek kada je automobil došao do kuća na farmi.

– Hajdemo, bićeš naš gost.

– Zar te neće ogovarati zbog toga?

– Mene ogovaranja ne zanimaju! Odmorićete se malo, a ja ću napisati majci pisamce.

Ovog puta se nisam usprotivio. Izašli smo iz automobila, napolju se nije mogao videti ni prst pred okom. Iz džepa je izvadila malu baterijsku lampu i osvetlila nam put.

– Imaš čak i baterijsku lampu?! – našalio sam se.

– Ovde se bez nje ne bi snašao – odgovori. – U poljoprivrednoj zadruzi postoji čak i mala hidroelektrana. Trenutno je proširujemo. Uskoro će stvari krenuti nabolje: sprovedeće struju i do nas.

Okliznuvši se, uhvatila se za moju ruku. Osetivši poznat dodir njene ruke, setio sam letnjih večeri u Bakuu, kada smo zajedno šetali obalom mora, pored mladih bagremova.

Ona je znala da se nećemo venčati. A ipak je nikada nisam video tužnu. Samo jednom se rasplakala. Od srca, gorko. I razlog tome sam bio ja. Od sestre sam čuo da su prosili Sudabu, a da ona nije pristala.

A prosac je bio dobar mladić: pametan, lep, obrazovan!

– Uzalud si ga odbila – započeo sam razgovor na tu temu, kada smo se uveče našli kod bagrema. – On je veoma dobar mladić.

Devojka je zastala, pažljivo me pogledavši. Nikada ranije nisam video takav izraz njenog lica. Učinilo mi se da će svakog časa zavrištati i sunuti mi u lice najuvredljivije i najzlobnije reči.

Međutim, devojka to nije uradila. Oslonivši se na drvo, zaplakala je... A potom, ne rekavši ni reči, spokojno me uhvati pod ruku.

Savladali smo uspon i ušli u malu mračnu Sudabinu sobu, osvetljenu petrolejskom lampom. Pored vrata je bila mala gvozdена peć. Na sredini sobe stajao je sto pokriven

belim stolnjakom i tri stolice. Iza starog paravana nalazio se devojčin krevet. Na malom pisaćem stolu pored prozora ugledao sam radio-prijemnik „Rekord”, mastilo i pribor, nekoliko brojeva časopisa *Socijalističko seosko domaćinstvo Azerbejdžana* i otvorenu knjigu.

Uzevši mi kaput i kapu, Sudaba ih okači na jednostavnu drvenu vešalicu.

– Za početak se napijte čaja ili, možda...

– Veoma smo gladni – rekao sam i, pokazavši na mali gvozdeni tiganj, šaljivo dodao: – Bojim se da će nam to biti malo.

– Tetka hoće da vam napravi pilav – osmehnu se Sudaba.

– Hvala!

– Ovaj gost ne voli pirinač – reče ona tetki, postavljajući sto. Zatim je ispred nas iznela glavno jelo.

– A ti da uzmeš nešto? – upitah.

– Sad ću i ja da sednem. Danas nije bilo vremena čak ni za doručak.

Međutim, ona nije jela ni sa približnim apetitom kao mi. Polako žvaćući hranu, posmatrala je kako halapljivo jedem. Kao nekada, kada je bilo prilike da doručujemo zajedno, gledala me je sa lakim nadmenim osmehom.

Kada smo završili s jelom, Sudaba nam je dala čaj i sela za pisaći sto da napiše pismo.

Gledao sam njene čiste, kratko isečene nokte, koji odavno nisu bili kod manikira. U njenim rukama ogrubelim od hladnoće osetio sam nekakvu surovu, prirodnu lepotu.

Nevoljno sam podigao glavu, pogledao u njeno lice i trgao se. To lice nije bilo samo do najsitnijih detalja nepoznato, već se činilo sasvim drugačije, čudno i tuđe. I na tom licu, osvetljenom žutim zracima lampe, postojala je ta prekrasna lepota, koju sam ja prvi put video i osetio.

Tamnokestenjastu talasastu kosu svezala je u rep. Senka ispod spuštenih trepavica zaklanjala je oči. Nežne crte lica, pravilan i senzualan nosić, paperjaste dlačice iznad gornje usne, mali crni mladež s leve strane dugačkog i vitkog vrata – sve to je davalo njenom licu osobitu privlačnost. I ranije sam bio oduševljen Sudabom. Ali sada... u maloj, lampom osvetljenoj sobi, dok napolju vlada crna mračna stepa, njena lepota je za mene

bila potpuno nova... nova pesma. I upravo u tom trenutku, hladno fujukanje vetra, digavši se tamo u prostranoj stepi kroz koju sam prošao, zaglušilo je tu pesmu bez reči. Moje srce je obuzela neočekivana tuga, osetio sam se zaboravljenim od celog sveta.

Napisavši pismo, Sudaba ustade, donese mekani vuneni šal iza paravana i, stavivši na njega koverat, pažljivo ga spakova i zatim umota u parče platna.

Mi smo bili već obučeni. Pružajući mi šal, iznenada se zaustavi, oslušne zavijanje vetra i predloži:

– Možda da ostanete da prenoćite, pa da pođete ujutru? Tetka i ja ćemo se smestiti u susednoj sobi.

– Bolje je da ostanete – posavetova nas visoka žena, koja je u tom trenutku ušla u sobu sa rukama punim drva. – Pada jak sneg, ubrzo će zavejati sve puteve. Izgubićete se u stepi, ne daj bože.

– Neće se ništa desiti – rekoh, i uzevši šal od devojke stavih ga u mali kofer.

Moguća opasnost, o kojoj je žena govorila, izazvala je u meni nalet energije. Tužno me pogledavši, Sudaba više nije insistirala, i uprkos mom protivljenju, ispratila nas je napolje, do samog automobila. U mračnoj stepi vetar je zavijao i padao je sitan sneg... Kada je Mikola seo u automobil, upitah tihim tužnim glasom:

– Sudaba, zašto si tvrdoglava, zašto nećeš da se preseliš u grad?

Uzela me je za ruke, kako je to ranije radila, kada bismo se rastajali nakon srećnih večernjih sastanaka, i bliskim, iskrenim glasom ogovorila:

– Džamilj, ja na tebe nisam ljuta... Nikada se nisam ljutila! – poče teško da diše, i sekundu kasnije, nastavi: – Ja ću te uvek pamtititi po dobrom. Kreni, toliko je hladno! Čuvaj se! Ukoliko se izgubite na putu, pratite moje svetlo. Neću gasiti lampu do ujutru.

Naše svetlo se vidi do samog puta za Baku.

Rastavši se s njom, brzo sam seo u automobil.

– Doviđenja – reče Mikola, ovog puta na ruskom, iako je sa nama uvek govorio na azerbejdžanskom jeziku.

– Do viđenja – odgovori Sudaba, i ja osetih suze u njenom glasu.

Automobil krenu napred, osvetljavajući pobeletu stepu. Izašao sam iz automobila i okrenuo se, a na belom snežnom horizontu video sam Sudabinu figuru. Još uvek je

stajala na istom mestu i gledala nas. Tek mnogo kasnije sam ugledao kako se mali bleđi zrak polako podiže ka visoravni. To je, očigledno, bilo svetlo njene lampe.

Udaljavajući se sve više od farme, okretao sam se, gledao u svetla, i video kako su se jedna za drugim gasila. Konačno, usred crne stepe ostalo je vidljivo samo jedno, jedva primetno svetlo. Ali, eto, i ono nestade. „Da li je ugasila lampu?“, pomislih tužno. Međutim, usamljeno svetlo se opet pojavilo i konačno nestalo neko vreme nakon toga, kada smo izašli na magistralu za Baku. Činilo se da je tama koja je okružila stepu postala još gušća, hladnija i tužnija. Uzeo sam svoj koferčić i stavio ga na kolena. Kada sam ga otvorio i počeo da dodirujem šal rukama, preda mnom se, u svojoj čudesnoj boji, pojavio lik devojke, koja je dva sata ranije sedela u lampom osvetljenoj sobi i pisala pismo. Lik se pojavio i odmah iščezao, i ja, usred stepe obasute hladnom tamom, osetivši se potpuno beznadežno, uronih u vuneni šal...

Ujutru, kada sam došao kući, cela naša porodica, skupivši se za stolom, pila je čaj. Tu je bio i moj otac, profesor na institutu, koji je bio prilično mladolik, i sestra Frangiz, i njen muž, i moja majka, koja je uvek volela da se lepo oblači. Dočekaše me radosno i ljubazno i počеше naizmenično da me ispituju. Jedino je sestra Frangiz ćutala i sa oduševljenjem me posmatrala. Osetivši njen pogled, požurio sam u svoju sobu i zatvorio vrata, tačnije, zaključao ih.

Zatim sam uzeo vuneni šal i sakrio ga u ormar za knjige, čiji ključ sam nosio sa sobom.

Uveče sam ga izvukao iz ormara, kako bih ga odneo gde treba. Ispod nabora platnenog poveza ispade delić šala, ispleten od nove merino vune.

Taj šal je isplela ona, a sada ga ja zauvek šaljem onome kome je i namenjen. Pogledao sam kroz prozor i rekao vozaču koji je čekao u automobilu:

– Možeš da ideš, Mikola, danas mi nisi potreban.

Kada je automobil otišao, osetio sam trenutno olakšanje i radost u srcu. Stavio sam šal na stočić, koji je stajao pored mog kreveta.

Ali, bilo kako bilo, šal je morao da se uruči domaćici. Sledećeg dana nisam ga poslao po vozaču, već sam ga odneo sam. Pritom, tajno sam izašao iz kuće. Zapitaćete se: zašto? Zašto nisi želeo da niko iz tvoje kuće vidi taj šal? Ne znam, ništa ne znam.

Premda sam puno puta pratio Sudabu do samog ulaza, u kuću nisam ulazio i njenu porodicu nisam poznavao. Znao sam da je jedinica. Znao sam, takođe, i da je njen otac, stari učitelj ruskog jezika, tri godine ranije otišao u penziju.

Popevši se uz stepenice, našao sam se u zajedničkoj prostoriji i upitao jednu Ruskinju, koja je prostirala veš, u kom stanu žive Movsumzadeovi. Žena mi drage volje pokaza vrata. Pozvonio sam.

– Uđite! – iz stana se začuo muški glas.

Ušao sam. Za malim stolom, postavljenim na sredini sobe, sedeo je otac i čitao novine; majka, koja je sedela bliže vratima, krpila je čarape. Neobično su ličili jedno na drugo. Oboje su bili istih godina. Oboje su bili sedi. Bili su omanji, puniji i srdačni. I jedno i drugo su me, pozdravivši se, sa znatiželjom gledali kroz naočare.

– Ovo je poslala Sudaba – rekoh, i čim sam stavio paketić na sto, oni ustadoše i skinuše naočare.

– Vi radite tamo? – upita starčić.

– Ne – odgovorih – bio sam tamo poslovno.

– Sedite, sedite – predložili su uglas i seli tek pošto sam ja privukao stolicu i seo.

– Kako je ona, da li je oslabila? – upita majka.

– Nije, izgleda bolje nego dok je bila ovde.

– A vi ste je i ovde viđali?

– Da, jesam – odgovorih, i kako bih im odvratio pažnju, dodadoh: – U šalu je i pismo.

Majka je nestrpljivo otvorila paketić, otvorila koverat i tek što je počela da čita, otac, stavljajući naočare, reče:

– Daj, deder, meni.

I uzevši pismo, poče glasno da čita:

„Dragi oče i majko,

Juče sam dobila vaše pismo. Nema potrebe da se brinete za mene. Osećam se vrlo dobro.

Mama! Ispunila sam tvoju molbu i stavila gvozdenu peć u sobu. Gospođa Hala živi sa mnom, kao i ranije. Čuvam se. Jedem na vreme. Što se toga tiče, možete biti spokojni.

U seoskoj zadruzi su zadovoljni mnome. Juče je dolazio direktor, pohvalio je moj rad, kaže, od kada je Movsumzade došla, četvrta farma je zauzela prvo mesto. U farmi su me izabrali za predsednika mesne zajednice. Kao predsednik mesne zajednice, pred rukovodstvom poljoprivredne zadruge pokrenula sam pitanje o izgradnji malog parnog kupatila za radnike farme. Prekjuče su poslali troje kola pečene opeke. Mama, taj šal sam isplela od naše merino vune. Nagradili su me. Doći ću krajem proleća i dovesti vas kod sebe, živećete malo ovde... Kažu da je proleće na ovakvim mestima živopisno. Kako je očev bol u nogama? Ne puštaj ga na vlažno vreme. Čujte, ne tugujte! Na proleće, kada budem došla, kupiću vam televizor. Čuvajte se! Ljubim vas oboje puno, puno! Vaša ćerka Sudaba.”

Otac je još uvek gledao pismo. A majka je prelazila rukama preko šala. „Od naše merino vune...”, ponovi i nežno se osmehnu. Od dodira tih malih naboranih ruku, izgledalo mi je da se vuneni šal budi, postaje lepši. I ponovo se osetivši kao čovek koji je sve izgubio, koji je ostavljen i zaboravljen, ustao sam. Stari ljudi su mi se dugo zahvaljivali.

Već sam se pozdravio i izašao iz sobe, kad majka upita:

– Vi tamo više nećete ići?

Ukočio sam se u mestu i, kao da sam čuo nešto najneobičnije na svetu, naizmenično sam gledao u starca i staricu. Kako joj je palo na pamet to pitanje? Pa ja ne radim tamo! Samo što sam objasnio da sam tamo bio poslovno. Zašto bi trebalo da opet idem tamo?

– Da – odgovorih – ići ću, obavezno ću ići!

– Ukoliko spremimo nešto za ćerku...

– Ja ću joj odneti!

– Kada ćete krenuti? – upita ovog puta otac.

– Za tri dana – odlučno odgovorih, ne razmišljajući puno. – Spremite šta želite, ja ću svratiti i uzeti.

„To je to! ... To je to! ...”, zamišljeno sam ponavljao, hodajući ulicom i ubrzavajući korak.

Sledećeg jutra, pošto sam predao izjavu u ministarstvu, ne rekavši nikome u kući, pošao sam u grad i kupio verenički prsten. To je naš stari običaj...

Ponovo je nastupila mračna noć. Opet je pao sneg, pokrivši beskrajnu ravnicu. Uostalom, ko će ga znati, možda je to bio onaj isti sneg koji je pao pet-šest dana ranije, kada smo prolazili tuda. Automobil sam vozio sam i gledao u svetla farme koja su bila vidljiva u daljini. Međutim, sada nisam sedeo u ZIM-u, već u malom automobilu GAZ 69, koji su mi dodelili.

Vozio sam i kao kada se na nebu, pred svitanje, ugase sve zvezde, osim severnjače, na farmi su se svetla gasila jedna za drugim. U tamnoj stepi videlo se samo jedno svetlo, i, orijentišući se uz pomoć njega, ne izgubivši se, stigao sam na farmu.

Jusif Samedoglu (1935–1998)

Narodni pisac i istaknuti predstavnik umetnosti Azerbejdžana. Diplomirao je na Azerbejdžanskom državnom univerzitetu (danas BDU) i moskovskom Književnom institutu „Maksim Gorki”. Autor knjiga Soba broj 220, Galaksija, Dan pogubljenja. Po njegovim delima snimljeni su igrani i dokumentarni filmovi: Dan pogubljenja, Sedam sinova mojih, Džalil Mamedkulizade, Samed Vurgun, Buktinja prijateljstva i mnogi drugi.

BISERNA JAMA U PROLEĆE

Rukovodilac reanimacione brigade sedeo je u senovitom uglu dvorišta i brisao s lica obilan znoj, kao posle kupanja. Teško je disao, kao da je u parnom kupatilu.

„Po svoj prilici, nije laka stvar vaskrsnuti čoveka iz mrtvih”, pomisli teta Sajali, gledajući, iza drvene građevine, sa strahopoštovanjem i sujeverjem, u gojaznog lepog lekara sa naočarima koji se hladio maramom. Ona ni na sekund nije zaboravljala šta joj je saopštio seoski medicinski pomoćnik – taj lekar, koji se tako odbojno i obilno znojio i uzdisao nedaleko od starice, došao je iz Bakua, kako bi oživeo snahu Salahova, koja je automobilom upala u jarak i za dlaku izbegla smrt. Ma šta za dlaku! Devojka je bila mrtva, da, da, stvarno mrtva, mrtvije ne može. Razumete? I eto taj zagonetan, tajanstveni lekar... da! Pa evo šta je još seoski medicinski pomoćnik govorio: on je glavni u celom Bakuu među lekarima koji oživljavaju mrtve. To je to! I on je, znači, došao da bi... Blagosloven nek je Alah! Šta se to dešava? Naravno, ni Salahov nije mali čovek. Njega znaju u svim okolnim selima, u širem centru okruga, čak ga i u Bakuu znaju. Nekako se desilo da je snaha tako uvaženog čoveka ušla u automobil ko zna kog tipa, koji se zaista trudio da vozi kao lud, kočopereći se pred njom. Išli su do vrela, na takozvani intimni mali piknik.

Tako i završiše u provaliji. U selu se šaputalo o tome kuda, zašto i s kim se vozila snaha Salahova. Ipak je ona rođaka takvog čoveka, ne priliči vikati na sav glas o tome i na svakom ćošku. A bolničar – jedino bi ga Gospod doveo u red, bože me oprost, možda mu se na nebu posreći. Nit smrdi, nit miriše, ne razume se ni u životinje, ni u ljude, budala! Dobro su se, barem, setili da pozovu Baku, da dođe taj puniji, s naočarima, inače sirotica

ne bi ni jutro dočekala. Pomozi nam, Gospode, pomozi im svima, svi su žalosni, sve su to božja deca, i Salahovu pomozi, i snahi, i lekaru, najvažnijem od svih, koji mrtve vraća u život, svima pomozi...

Teta Sajali, sa bokalom u ruci, spusti se u dvorište ka klozetu, kad poče da sviće. I u tom momentu ona ču iznad sebe galamu, podiže glavu – i visoko na nebu, u jutarnjoj izmaglici, vide helikopter, nalik sivom vilinom konjicu.

Saznala je, potom, od komšija, da je tim helikopterom stigao lekar. Sam bolničar je rekao da to nije nekakav običan lekar, već najbolji, onaj koji mrtve vraća u život. Teta Sajali se obradovala toj vesti, a istovremeno je se i plašila. Šta je to? Oživljava mrtve, to jest... protiv volje Svevišnjeg. Neće se to Gospodu svideti. Sačuvaj nas i oprosti nam, svi smo mi deca tvoja nepromišljena, Bože! S druge strane, šteta za devojkicu, snahu Salahovu, tako lepa, tako dobra, valjana devojkica, vitka – oči ne možeš odvojiti. Alahu se nije svidelo ni to što tako mlada umire. Na zemlji, i bez nje, ima već dovoljno smrti i prolivene krvi, koliko je mladih života izgubljeno. Još se i teta Sajali radovala, što će možda konačno da... Ali ne, ne sme se reći naglas, ona je sujeverna, jednom kažeš i ne ispuni se... Ali, evo, već pola godine leži starac u kući, vene iz dana u dan, žuti, mršavi, ne možeš ga ni gledati bez bola u grudima... A taj glupi bolničar... Ako neko i može da pomogne mužu, to je onda pouzdani i uvaženi doktor iz samog Bakua. Teta Sajali se užurbano spremi i uputi pravo ka ambulanti, možda će ti lekari iz Bakua prepisati njenom starom nekakve lekove ili injekcije.

Bolničar je, takođe, stajao u dvorištu, ali za razliku od Sajali, stajao je tačno na suncu i, otvorivši usta od vreline, gledao u lekara. U očima bolničara, koji je ponizno gledao u lekara, teta Sajali primeti strahopoštovanje. Činilo se da bi ovaj, pri svakom lekarevom nezadovoljnom pogledu, istog trenutka raširio krila i uradio sve za tog čoveka. Sajali nije znala šta da radi: nema hrabrosti da priđe lekaru, niti da doziva tog glupana, bolničara, koji, ne zatvarajući usta, prati svaki njegov pokret. Prilikom dolazaka dragih gostiju, bolničar bi bio u belim pantalonama, vunenoj košulji, dok bi mu se na zglobovima sjajale kazaljke ogromnog sata, koji je podsećao, ni manje ni više, nego na omanji tanjir. Ko god da je iz okružnog ili izvršnog odbora dolazio u selo, bolničar bi uvek ostao veran svom običaju: oblačio bi svečane bele pantalone i stezao kaiš svog čudesnog ručnog sata.

Trudio se, na taj način, da izbriše granicu između grada i sela. Ponizno, baš kao i sada, gledao je gostima u lice, spreman da ispuni sve njihove zahteve. Ali kada treba da se pomogne starcu tetke Sajale, tada ga nema, odneli ga đavoli! ... Prodaje ljudima svakakve odvratne pilule, a od njih još uvek nijedan bolesnik nije ozdravio, svi su se oporavljali sami od sebe. Razumete? Ne, taj čovek nikako da se pomeri! Kad bi samo pogledao u stranu teta Sajali... Ma pogledaj, pogledaj, proklet da si!

Bolničar, kao da je čuo staričine vapaje, malo pomeri glavu i ugleda teta Sajali. Prekri usne, podiže obrvu, upitno nakrivi glavu – šta, veli, radiš tu, starice?

Sajali pokaza očima na lekara, potom okrenu glavu u pravcu svoje kuće, dozva bolničara prstom i zasikta u sebi: „Uh, što stojiš tu kao ukopan, idi više, idi!...”

Bolničar se obazrivo nagnu nad lekarom i iznenada načini nekakav gest, ali lekar, očigledno, još dugo ne nameravajući da uznemirava bolničara, ostade miran, i tada ovaj polako pođe do teta Sajali.

– I, je l' ju je oživeo? – prošaputa ona.

– A šta misliš! – ponosno reče bolničar, kao da je snaha Salahova zaista bila mrtva i kao da ju je oživeo niko drugi nego on sam, taj glupan, koji nije u stanju da prostre hranu za dva magarca.

– Hvala Bogu! – odahnu teta Sajali. – Biću tvoj dužnik, Mahmude, reci mu da i nama dâ bar jednu od tih injekcija. Možda mu je ostala koja više?

Bolničar je sa čuđenjem pogleda:

– Kakvu injekciju, stara?

– Injekciju, da bi, znaš, našem starom...

– Ma, jesi li ti poludela?

– Biću tvoj dužnik, Mahmude. Ne tražim badava. Ti samo uzmi od njega jednu jedinu, malenu injekciju, a ja ću već da uradim šta bude potrebno, ukazaću mu poštovanje, a? – teta Sajali ga tako žalostivo pogleda da bolničar skrenu pogled.

– Bože moj! – uzdahnu on. – Stara ženo, ne znaš čak ni šta govoriš...

Utom im pride lekar i bolničar bi prinuđen da prekine razgovor. Žustro se pomeri u stranu i ustupi mesto lekaru, prekoputa Sajali, koja je usplahireno nameštala šal na glavi. Lekar pažljivo pogleda na staricu.

– Dobro došao, sine, u naše selo – Sajali se ljubazno obrati lekaru. – Da ti Bog da zdravlja, dugo da živiš. Kako je lepo što si došao.

– Vi ste, staramajko, izgleda, rođaka stradale?

– Ne, poštovani, rođaka nisam... Iako na selu svako svakom dođe kao rođak. I, osim toga, drug Salahov je takav čovek, daj mu bože zdravlja, da je greh ne brinuti se čak i za najdalje njegove rođake... Ali nije stvar u tome – nastavi starica, i glas joj postade promukao od brige i drhtav. – Nek pređu, sine, sve tvoje muke na mene, da si živ i zdrav, meni se moj stari razboleo, iz kreveta ne ustaje još od prošlog Novruz bajrama. Hvala Mahmudu – radi sve što je u njegovoj moći, ali ništa ne pomaže.

Lekar se okrenu ka bolničaru.

– Od čega boluje?

– Jak bol – odgovori bolničar – u plućima.

– A koliko ima godina?

– Prešao sedamdesetu, sine. Da nije ove proklete bolesti... Bio je snažan – reče Sajali – užasno ga muči bol, ne sklapa oči celu noć. Biću ti dužnik, doktore, kad bi mu dao najmanju od tih injekcija, koje si doneo, učinio bi starcu. Dobro delo bi uradio. Muči se sirotan, teško ga je gledati. On je takođe bio u državnoj službi, služio časno i pošteno, gradio kolhoze, hvatao lopove...

– Dajete mu morfijum? – lekar se ponovo obrati svom pomoćniku.

– Već sam umoran od moljakanja... Pišem kome treba, ali uzalud... Ne šalju. A zašto morfijum? Osnovnih lekova nema...

– Ovako, idi kaži medicinskim sestrama da sam ja rekao da daju, uzmi dve ampule – zatim se lekar okrenu ka Sajali – dajte mu injekciju, bol će uminuti. Ne sekiraj se, staramajko, sve će biti u redu... – I lekar se užurbanim, službenim korakom udalji.

Sajali se skameni od sreće, bez snage da progovori. Tek posle nekog vremena, kao da se osvesti i lupi sebe po grudima.

– Ah, Bog me ubio! Nisam mu čak ni zahvalila – i okrete se ka bolničaru, koji upravo pride: – Kako sad, a, Mahmude?

– Ništa – obrati se tmurno – ti idi kući, a ja ću za tobom, samo špric da uzmem.

Stara Sajali se, kao na krilima, vraćala kući. Samojoj sebi se činila iznenađujuće lakom i izuzetno poletnom, dok joj se tih i vedar osmeh nije skidao sa lica. Oni koji se zadesiše na putu, s nedoumicom su je pratili pogledom – da nije, slučajno, starica već poludela? Ali teta Sajali nikoga nije primećivala. Kako su mogli da znaju da je nada, golema i velika, kao život, obuzela staricu i dala joj taj tihi osmeh, koji niko odavno nije video na njenom potamnelom licu. Ali srce, u međuvremenu, staro srce teta Sajali zverski je kucalo, i činilo se da će svakog trena iskočiti iz grudi, dok se ona u sebi molila: „Bože, pomози mi, pomози mi da dođem do kuće, dovedi me do kuće, bože, da obradujem starog...”

I eto je kod kuće. Srce još uvek kuca kao besno. Osmeh joj je još uvek krasio lice, a na leđima starice Sajali još uvek su vijorila nevidljiva krila... Ušavši u kuću, ona ču tihe vapaje starčića. Ležao je na boku, a njegova ruka visila je nemoćno sa kreveta. Pogleda u tu ruku – usahlu, bespomoćnu, a sasvim nedavno tako snažnu, jaku, spretnu, sada već sličnu pilećoj nožici, pogleda i knedla joj zastade u grlu. Sede pored starčevog kreveta.

– Čerkese, ej, Čerkese! – glasno ga je dozivala.

– Šta se dereš? – tiho se odazva. – Nisam gluv, čujem.

Čuvši njegov poznati spokojan glas, nesvesno se obradova, a toplina joj obuzme srce i Sajali se tu ražalosti – starom je jedino glas ostao onakav kakav je bio.

– Razgovarala sam sa doktorom, koji je iz Bakua došao. Rekao je da će te izlečiti. Dao je onom glupanu, Mahmudu, istu injekciju koju je dao snahi Salahova, kada ju je oživljavao. Mahmud će sad doći. Kaže doktor, čim starom daju tu injekciju, veli, odmah će stati na noge.

– A on zna ko sam ja?

– Nego šta! Čim sam te spomenula, rekao je: „Ko još ne zna Čerkesa iz Biserne jame?!”

Teta uze u svoje snažne ruke, ispijene, potamnele šake svog muža i stade ih redom masirati, nastavljajući da priča:

– Još je rekao da oni u Bakuu sve do sad nisu znali da si ti bolestan, inače bi ga odavno poslali ovamo, nama... Ma šta reći! Ako već mrtve oživljavaju, tvoja bolest je za njih... Mačji kašalj!

Čerkes više ništa nije pitao. Teta Sajali, u poslednje vreme, tačnije, za poslednja dva meseca, navikla je na te njegove iznenadne promene od zapitkivanja do ćutanja. Starčić kao da je tim zapitkivanjem pokušavao da umanja napade bola. A kada bi bol nakratko nestao, i starčić upadao u zaborav, niz pitanja bi se prekidao.

Teta Sajali sede na maleni tepih pored njegovog kreveta i poče pažljivo da masira njegove ruke. U tim trenucima, uz tiho stenjanje starca, prisećala bi se raznih trenutaka iz svog života – veselih i tužnih, teških dana bračnog života i svojih mladih devojačkih godina. Ceo život bio joj je kao na dlanu – jednostavan i jasan, ali samo jednu stvari nije mogla razumeti, samo jedna stvar joj nije dala mira: odakle njenom starom ta bolest, zašto je baš Čerkes morao da se razboli, da dobije tu užasnu bolest, koja se tokom prvih dana, kada je muž još uvek bio na nogama i tek počinjao da oseća napade bola (na šta on, na početku, nije obraćao pažnju), podmuklo prikrala, a zatim ga smestila u bolnicu, mučila sve više i više, iscrpljivala, morila ga? Zašto baš on? Kada se Čerkes vratio iz okružne bolnice, bolničar, nemoćno slegnuvši ramenima, saopšti teta Sajali: „Stara, to je takva bolest da mu jedino Bog može pomoći.” Prema njegovim rečima, ispostavilo se da je božja sudbina sustigla starca. I čime smo ga mi to naljutili? Kome smo naneli zlo, ili, čiji smo, možda, pošteno zarađeni hleb oduzeli? Ako se dobro dobrim vraća, zašto ta bolest onda nije zadesila, recimo, bivšeg predsednika izvršnog odbora, da ode Bogu na istinu?! Pa toliko je zla naneo ljudima! Ali zar je takav glupan, beznačajan mali pomoćnik mogao da odgovori na slična pitanja? Šta se može očekivati od takvog? Ali unutrašnji glas govorio je teta Sajali da je bolničar u pravu, da to jeste božja kazna, istina, ne zna se za šta, ali zar i treba da znamo? Čudni su putevi gospodnji...

Teta Sajali je samo jedno čvrsto znala: njen stari, njen Čerkes bio je jedino što je vezivalo staricu za tu zemlju, što ju je držalo u ovom životu, kao dašak vazduha, kad ne bi bilo njega, ni Sajali ne bi živela na ovom svetu...

Priđe bolničar Mahmud i, ne mogavši da uđe, upita:

– Zašto je tu tako mračno?

Umesto Sajali, koja je već bila spremna da smisli nešto pakosno i odgovori mu, začu se Čerkes, koga je glas bolničara trgao iz sna:

– Čini mi se da je bol manji kada je svetlo ugašeno... Zato smo i navukli zavese.

– O kakvom bolu ti trabunjaš, čoveče? Donosim ti takav lek da ćeš se od jedne doze osetiti kao sedamnaestogodišnji mladić... Bojim se da ne dovedeš slučajno posle ovoga kakvu devojkicu u kuću...

I pomoćnik se od srca nasmeja na svoju šalu. Čerkes se uzdržano nasmeja. Osmehnu se čak i teta Sajali, koja je u početku bila ljuta zbog bolničarevog dolaska.

– Ti ga samo podigni na noge – reče ona šaljivo. – Ja se već sa svime slažem.

Mahmud stavi svoj koferčić na sto, protrlja ruke, kao neki mađioničar, otvori koferčić, uze iz njega sjajnu metalnu kutijicu, iz kutijice izvadi ampulu, podiže je iznad glave, kako bi proverio sadržaj u tom malom zraku svetlosti sa raspršenim trunčicama u njemu koji se probijao kroz pukotinu navučene zavese. Starac je pratio svaki njegov pokret, a kada je Mahmud stavio ampulu na svetlost, nije se uzdržao, te reče:

– Kunem se, Mahmude, takav lek ja nikada nisam video.

Sajali priđe Mahmudu, žmireći, pogleda ampulu u njegovim rukama.

– Mahmude – sumnjičavim, nepoverljivim šapatom upita – je li to isti onaj lek koji ste davali snahi Salahova?

– Nego kako! – spremno odgovori Mahmud.

Ali Čerkes ipak ču šapat starice i, ne suzdržavši se, progovori:

– Aj, Mahmude, tako ti svega što imaš, reci iskreno, nemoj lagati starca. Ona kaže da je devojkica bilo skoro mrtva... Zar je niste oživeli?

– Nego kako! – okrenu se Mahmud ka njemu. – Sasvim je, sirotica, bila mrtva. Glava joj je bila odvojena od tela, telo odvojeno od nogu, a on je došao, sve pažljivo oprao, dezinfikovao i zašio sve na svoje mesto, sad će da bude kao nova, kao da se ponovo rodila.

– A injekcija? – Sajali se приметно uzruja.

– Pa naravno, injekciju je na početku dao – ne dade se Mahmud. – Kako bez injekcije?

– Slava ti, Gospode! – Sajali sujeverno podiže ruke ka nebu. – Sve je u tvojim rukama, Svevišnji.

Čerkesovo raspoloženje bilo je odlično, kao da je bol, istog trenutka kada se Mahmud pojavio, zauvek nestao. Pokušao je čak i da ćuti. Ali pažljivo, samo nakratko, nema potrebe izazivati sudbinu, da se bol ne bi iznenada vratio.

– Mahmude, zar niste te injekcije davali Sadihovoju kravi? U tom slučaju, za sahranu se vi pripremite...

– Čoveče, šta pričaš to! – Sajali sujeverno povuče sebe za uvo i cokćući, ozlojeđeno reče: – Neka nas Alah zaštiti!

– To je bilo posle svadbe Gačaka – mirno odgovori Mahmud. – Strašno me je bolela glava... Kako sam mogao da znam koja injekcija joj treba, to je životinja, ne govori, pa ti pogađaj šta je boli... Ni be, ni me – nasmeja se Mahmud.

– Posle toga, Sadih te je nazivao svim mogućim pogrđnim imenima – nastavi starac. – Kažu da si najpre hteo na njemu da isprobaš tu injekciju... Je li to tačno?

– Kako sam mogao da znam? Dotrčao je neki dečaćić, hitno, kaže, dođi kod nas. Nisam čak ni razumeo ko je bolestan – Sadih ili njegova krava? Dobro je da njemu ne dadoh injekciju...

– Ubio bi ga?

– Kako ne! Sadih bi bio mrtviji od svoje krave...

Čerkes se promuklo nasmeja.

– Mahmude, šaljivdžijo jedan!

Mahmud se obrati Sajali.

– Lavorče donesi, ruke da operem.

Čerkes, loveći svaki pomoćnikov pokret i svaku reč, ovog puta ne čuvši, zabrinu se:

– Šta kaže, stara?

– Ništa, ruke hoće da opere.

Ona donese lavorče. Stade da poliva Mahmudove ruke, koji je detaljno prao svaki prst posebno, a zatim, isto tako detaljno sušio ruke, pa obazrivo skide vrh ampule i napuni je sadržinom iz prethodno prokuvanog šprica. Potom priđe starčevom krevetu.

– Bože pomози – promrmlja starica, užurbano priđe starcu i stade mu zavrtati rukav na košulji.

– Možda, stara moja, ne ide tu? – reče Čerkes. Teta Sajali pogleda u Mahmuda.

Ovaj klimnu glavom.

– U ruku, u ruku... Ovu injekciju ne daju na mekano mesto.

– Naravno! – podrži ga teta Sajali. – Pa to je injekcija koju su dali snahi Salahova, ako ne u ruku, a gde onda?

– Da, u pravu si – reče starac, veselo se osmehujući.

Izgedalo je kao da su razdraganih lica čekali na ovo godinu dana. Mahmud pogleda na njihova osvetljena lica i zabrinuto se namršti. Ma, šta tu ima... Te starci, te deca... Usuditi se ili ne, i reći im gorku istinu, uzeti im tek rođenu nadu?

Nakon što mu dade injekciju, Mahmud pogleda na svoj sat. Pažljivo položi špric u metalnu sjajnu kutijicu, a kutijicu u koferčić. Polako ga zatvori. Osetilo se da namerno odugovlači. I utom ču drhtavi, strahom obuzet, glas tete Sajali:

– Mahmude, starac plače!

Mahmud se naglo okrete ka bolesniku. Starac ga je gledao zahvalnim, jasnim pogledom, pogledom bez trunke straha.

– Plačem, sinko, od sreće – tiho odgovori. – Čini se, istina, da bol napušta moje telo.

Mahmud opet pogleda na sat – nije prošlo više od pet minuta.

– To je već nešto! – reče. – Uveče ću doći, dati još jednu injekciju. Spavaćeš kao beba.

Čim je bolničar otišao, Čerkes se obrati ženi:

– Ej, je l' Mahmud to otišao loše raspoložen?

– Verovatno je umoran – odgovori ona. – Nije lako od jutra do mraka pratiti tog doktora... Čerkese, kako si? Je li bol uminuo?

– Kao da sam podmlađen, ženo... Je li to sneg napolju?

– Šta je s tobom, rođeni! – teta Sajali lupi sebe po nozi. – Kakav sneg u ovo doba godine? Počelo je proleće u Bisernoj jami, rođeni, proleće...

Ona mu priđe i podvi ćebe sa svih strana.

– Popio bih čaj.

– Sa šećerom? – puna nade teta Sajali pogleda u požutelo, potpuno ispijeno lice svog muža – već nekoliko meseci ništa slatko nije mogao ni da pije, ni da jede.

– Da.

– Hvala ti, bože!

Teta Sajali već izađe iz sobe, kada je starac dozva:

– Znaš, sad razmišljam... Mogla bi tih injekcija, ako hoće da dâ, jedno pet ili deset da uzmeš...

– Otkud ja znam? Lekar u se ne bi dopalo kad bih tražila toliko.

– A šta, on je to besplatno dao?

– Pa kako drukčije! – oseti teta Sajali tešku slutnju u srcu – počela je da shvata da nešto nije uradila kako valja, nije trebalo na taj način da razgovara sa doktorom sa naočarima, verovatno je takav lek prava retkost. Ah, šta je s tobom, Sajali!

– Koliko imamo novca, stara?

– Sedamdeset rubalja.

– Ostavi dvadeset. Pedeset uzmi i odnesi tom doktoru. Ili najpre porazgovaraj sa Mahmudom, posavetuj se... Ne, bolje odnesi, daj tom... Kažeš, on me zna? – Čerkes pogleda staricu u oči.

Teta Sajali nije izdržala njegov pogled, ali kako bi odagnala njegovu sumnju, užurbano progovori:

– Vrlo je jednostavno! Kaže, nema u Bakuu čoveka koji ne zna Čerkesa iz Biserne. Puno ga pozdravi, kaže...

– E, onda, ne gubi vreme... Idi...

Teta Sajali izvadi ispod stola stari poderan kofer, koji je više ličio na sanduk, otvori ga, izvadi pažljivo složen novac, koji je stajao među jastučnicama i čaršavima, izbroja pedeset rubalja: tri desetice, četiri petice.

– Možda prvo čaj da ti napravim?

– Ne, na zadržavaj se. Čaj ćemo posle...

Na pragu, starac je još jednom dozva:

– Ej, Sajali!

– Šta je? – pogleda u njegovo, do neprepoznatljivosti, drugačije lice.

– Uznemiravam te... Oprosti mi...

Gorka knedla zastade u teta Sajalinom grlu. Zagrcnuvši se od te knedle, zalupi za sobom vrata.

Teta Sajali je i sada žurila iz sve snage, ali je, ovog puta, nije pokretala nada, na leđima nije bilo sjajnih krila, a opet je užurbano hodala, savladana osećanjem svoje grešnosti, poterana strahom, hodala je, spotičući se o kamenje, upadajući u jaruge, grebući se o žice, hodala je, zadihana, držeći se za srce, koje je besno tuklo u starim, opuštenim grudima. Posle dugih traženja, našla je stazicu, koja je bila izgubljena među kamenjem i ogromnim krhotinama Crne planine... Odavde je bolničarski punkt, koji je na ivici puta, nadohvat ruke. I utom ona, iznad sebe, začu poznatu galamu. Podiže glavu i, uzdahnuvši, prepozna helikopter, ogromni vilin konjic, koji je videla u izmaglici. Kad bi se sada na teta Sajali obrušilo toliko kamenja s Crne planine, koliko ih ima poređanih ispod stazice, uplašila bi se manje, ali helikopter...

Staricu nešto preseče unutra – čak je mislila da je čula tih, tužan, kratak zvuk: dzin! – i nestade... Zbog nečeg se odjednom seti novca i izvadi ga. Potrči prema helikopteru, stežući pedeset rubalja u pesnici – tri desetice, četiri petice. Trčala je, zadihana, halapljivo udišući vazduh. Helikopter se neumoljivo smanjivao, i tada, iz zgrčenih usta starice, poleti ka nebu, u pravcu helikoptera, vapaj:

– Čekaj, stani, doktore! Čerkes iz Biserne umire! Pomozi! On je, takođe, služio državi! Gradio kolhoze, hvatao lopove! Stani! Pomozi!

Zaduhana, ona pade na zelenu prolećnu travu, obasjanu mirisom sunca. A helikopter je nestajao u dalekom plavom horizontu, iščezao je. Teta Sajali zatim ču pucketanje svitaca u travi i shvati da je helikopter odavno odleteo. To je to. Nema ga. Sede na travu, savi drhtava kolena, obuhvati ih tankim rukama, pocrnelim od starosti i teškog rada, i tu se, iznenada, priseti ispijene ruke svog starog, koja visi sa kreveta, dok u svojoj ruci primeti novac, seti se – tri desetice, četiri petice – i oseti na svojim ostarelim obrazima neobične, gorke i teške suze...

ŠAHMAR (1939–1989)

Pisac, publicista, majstor kratkih priča. Po njegovim delima postavljene su brojne predstave. Za života bile su mu objavljene dve zbirke priča: Vetropir Muhamed i Gubitak. Posthumno mu je dodeljena nagrada „Mirza Fatali Ahundov“.

GUBITAK

Koliko se to godina nismo videli Akper i ja? Desetak, petnaestak? Možda manje, možda više. Ne znam. Ali ko bi mogao da pomisli da ću ga danas sresti, na pijaci koja vrví od naroda, tog trenutka, na deset metara od mene, kako prodaje trešnje na tezgi. Čudni su putevi gospodnji, zar ne?

Primedio sam još izdaleka gomilu krupnih sjajnih trešanja, koje su očaravale svojom neobičnom beličastocrvenom bojom i lepotom... (Veleposedniče, veleposedniče...) I čim sam video... Znao da su te trešnje skupe, zato ne bih ni pitao, svakako ih neću kupiti. Ali ipak sam prišao mestu gde su se trešnje prodavale, jednostavno sam prišao da im se divim, pogledam ih. Posmatrati lepotu bogougodna je stvar. E pa, koga sam tamo video? Šta mislite? Akpera! Zagrlismo se.

– Kako si, druže?

Odgovori:

– Dobro!

– Kojim povodom?

Smejući se, pokaza na trešnje.

– Pa dobro, dolaziš u grad, na pijacu, a nećeš da svratiš kod nas?

– Svraćao sam.

– Kod nas?

– Ne, kod tebe na posao. Rekoše da si u Lankaranu².

² Lankaran – grad u Azerbejdžanu, na obali Kaspijskog jezera.

– Da... Bio sam tamo, na gostovanju – rekoh kao neko ko se izvinjava. Kao da sam bio kriv zato što sam, u tom trenutku, bio u Lankaranu.

Kupci su prilazili tezgi, pitali „pošto trešnje?”

Jednom rečju, čekali su Akpera.

– Imaš li torbu? – u njegovom glasu čula se iskrenost, potreba i naređenje.

– Šta radiš to?

– Pakujem deci trešnje.

– Ne, ne, ne...

– Da, da, da...

Izašavši sa pijace sa torbom u rukama, krišom sam je pogledao sa radošću u očima, pomislivši da u njoj ima otprilike četiri kilograma. Možda i pet? Oho...

Uštedeo sam dvadeset manata³. U hvativši sebe sa tim mislima, bi mu neprijatno: Astafrulah⁴... Oprosti, Svevišnji... Znam da nije lepo praviti takve računice... Ali šta da se radi? Svi smo mi ljudi... Ne možemo se nositi sa svojim osećanjima...

Moj mršavi sinčić, krupnih očiju (mršavost je nasledio od mame), voleo je da jede nubar, prve prolećne bobice. Sećam se da sam i ja u detinjstvu bio takav. Mada, ne znam...

Kada sam stigao kući, spustio sam torbu sa trešnjama na sto i rekao:

– Jedite. Prijatno. Ipak vas nisam našao na ulici. Vidite, brinem se...

Kada sam ugledao ženine začuđene oči, smirio sam je:

– Ne boj se. Nisam pijan. Nisam bacio novac niz vetar.

– Odakle ove trešnje?

– Trešnje mi je dao moj, takoreći, brat Akper.

– Koji Akper?

– Visok čovek, otvorenog pogleda i širokih ramena... žutokožac Akper (šala).

Hej... Sad i mene ne prepoznaješ? Sto puta sam ti o njemu govorio. Drug iz detinjstva je isto što i brat. Spremi se, doći će nam u goste prekosutra, pozvao sam ga.

³ Manat – azerbejdžanska valuta.

⁴ Astafrulah – jedna od često izgovaranih islamskih fraza koja znači: „Oprosti, Bože!”

Žena:

– Možda bi trebalo ti da se pripremiš? Nije to samo poznanik ili komšija, a ti odlično spremaš kebab...

– Isto sam i ja pomislio – duhovito i samouvereno odgovorih ženi. – Zato sam i kupio dva kilograma ovčetine, rebarca, grudi, batake. Učinio mi mesar koga poznajem.

Kada se miris kebaba raširio dvorištem, komšije su pozvale svoju decu u kuću. Ja sam tada osetio razdražljivost prema sebi, prema ženi, prema životu. Utom dođe Akper. Ušao je isturenih grudi, široko se osmehujući. Iz očiju mu je isijavala svetlost, čistota, odlučnost. Takav izraz je oličenje srećnog čoveka.

Pokazujući na mog jedanaestogodišnjeg sina, Akper upita:

– To je Čingiz?

– Da – odgovorih, ponoseći se sinom.

Akper ga poljubi u obraz:

– Pa, sinak, kako živiš?

Zatim, upitavši ga u koji razred ide, šta ga interesuje, dade mu paketić i reče:

– Oduzi ga u kuću.

Akper još uvek nije znao za našeg drugog sina. Drugi sin je, za to vreme, duboko dišući, spavao u svom malenom krevetu, ne znajući ništa o životu, svom imenu, očevoj i majčinoj neizmernoj ljubavi prema njemu.

Gledajući me kako pravim kebab na roštilju, gušeći se od dima i žara, Akper prekorno reče:

– Što se ti, za ime boga, toliko lomiš, jeo sam pre nego što sam krenuo.

Uvredio sam se. Pomislio sam: „Ako si već došao kod nas, zašto si jeo i pio?” A naglas sam rekao:

– Pa šta sad... Ako si već jeo, ništa strašno, ješćeš kod svog brata još jednom, neće smetati ni tebi, ni nama.

– Nek bude tako... – zasmeha se i predloži da ostanemo da sedimo u dvorištu.

Međutim, tu se umeša žena:

– Sto u kući je već postavljen...

Kod moje žene posebno mi se sviđala njena gostoprimljivost. U koje god doba dana ili noći, ko god bi pokucao na naša vrata, bilo rođak, bilo stranac, ona bi dočekala gosta kako dolikuje. Iako nije bila dužna to da radi, ipak je činila. Pomisao da smo moje vaspitanje i ja zaslužni za to činila mi je zadovoljstvo. Ali, ponekad, kako bih bio iskren pred samim sobom, priznavao sam sebi da ne čini čoveka samo vaspitanje. Bitno je imati i plemenitu dušu. Moja žena ju je imala. A što se tiče čoveka uopšte, pored plemenitosti, ne bi bilo naodmet imati nešto i u džepu. Jedan moj pokojni drug je, prevrćući džepove, imao običaj da kaže: „Kunem se, moji džepovi su prazni. A ako su džepovi prazni, onda je prazna i glava.”

Dok je Akper prolazio do počasnog mesta za stolom, iznenada ugleda našeg mališana. Kada je pošao da sedne, nečega se setio što ga je navelo na smeh. Iskreno govoreći, ja sam uplašeno pogledao mališana, strepeći da ga ne probudi. Kunem se, nisam namerno pogledao. Uhvativši moj pogled, Akper ugleda dete.

– Kakav si bezbožnik, to ti je već drugo?

Kako bi bolje video dete, nagnu se nad kolevkom:

– Koliko ima?

– Dvadeset dana.

– Aaa, zašto mi niste rekli?

– Obično, dok ne prođe četrdeset dana, mališana ne bi trebalo nikome pokazivati...

Da ga ne ureknu...

– Ja ne obraćam pažnju na takve stvari.

– Je l'? Ne znam... Takav je običaj...

Akper se uhvati za džep i, izvadiвши iz njega svežanj novca i nagnuvši se, stavi pedeset manata u dečji krevetac.

– Šta radiš to? Ne treba! – usprotivio sam se. – Ne sramoti nas, uvrediću se, kunem se, uvrediću se...

Znao sam da niko, ni Akper, ni moja žena, ni moj petogodišnji sin, neće pomisliti da sam pozvao Akpera zbog tih pedeset manata. Ali, bez obzira, obuzela me je gorčina u duši, kako kažu, izjedala me je iznutra. Nikada mi ne bi ni pala na pamet takva misao, ali ipak jeste... Ta misao, to pitanje: „Pozvao si Akpera zbog tih pedeset manata?” Da li u

mojim očima, da li u rukama, u disanju ili u nečem drugom, ali ova misao se nehotice pojavila i počela da smeta mojoj unutrašnjoj slobodi.

Misao nije bila dobra. I kako bih je odagnao, kako bih je ugušio, bila mi je, naravno, potrebna votka.

Akper zamoli da mu se ne sipa mnogo.

– Danas sam je već pio – reče.

Podigavši čašu, rekoh:

– Dobro je što si došao u kućerak svoga brata.

I kako bi uvek dolazio, sipah mu još jednu čašu.

Sada smo već bili spremni da se raspilavimo, da se prisećamo dalekih uspomena jedne za drugom.

Ali okrenuvši glavu ka Akperu, iznenada sam shvatio da ne mogu da govorim. Akper je shvatio to pre mene. Verovatno je zato i upitao moju ženu:

– Sestro, da li znaš od kada se Ismail i ja družimo?

Okrenuvši glavu ka meni, upita:

– Aja, koliko smo već godina pobratimi?

U njegovom tonu, osim prisnih osećanja, osetio sam još nešto, nešto jedva primetno. Ali šta? Da li je to bio osećaj nadmoćnosti ili, jednostavno, hvalisanja? Ne znam.

„Da... Pet kilograma trešanja i pedeset manata... Ima i čime da se hvali”, nevoljno i gorko pomislih. „I to sada, kada niko čak ne može besplatno ni da ozdravi.”

Nemarno odgovorih:

– Ne sećam se. Čini mi se da smo se upoznali u osmom razredu. Ili devetom?

U Akperovom glasu, pokretu glave i sjaju u očima jasno se mogla videti nadmenost. Ne, on ne bi trebalo da tako naglašava svoju nadmenost u prisustvu mog sina, koji sve brzo upija i u stanju je da razlikuje dobro od lošeg, u prisustvu moje žene, koja veoma lično doživljava sve što se odnosi na mene. Ali šta ćemo... Potrudiću se da uzvratim...

– Agabadži – Akper poče – ja sam tada završio šesti razred, krenuo sam u sedmi. Bili smo na pašnjaku. Niz put, koji vodi u Aran⁵, izveo sam stoku da pase. I odjednom, pored magarca video sam dečaka mojih godina. Bojažljivo je gledao unaokolo. Bilo je jasno da se nečeg bojao. A u rukama sam, kunem se, imao štap, koji je bio dugačak onoliko koliko sam ja visok. Razmišljao sam kako ću ga sada udariti tim štapom, nakon čega će on ostaviti svog magarca i pobeći. Spremio sam se i stao na ivicu puta. Povikah:

– Ko si ti?

Namerno sam povisio glas, kako bi taj dečak reagovao i drsko mi odgovorio. Tada bih ga sigurno udario štapom. Međutim, dečak se nije uvredio, naprotiv...

– Ja sam iz Balčilja.⁶ Iz Balčilja sam krenuo.

Upitah:

– A tvoj magarac je takođe iz Balčilja?

– Da – odgovori – on je takođe iz Balčilja.

I potom, spustivši glavu, zamoli:

– Ličiš na mog brata od tetke. Hajde da postanemo drugari.

A ja, meka srca, spustivši ruke, rekoh:

– Hajde.

I baš taj dečacić je bio Ismail.

Akper se nasmeja. Njegov čist svetao osmeh je razoružavao. Pomislih: „Druže, čak ni taj tvoj osmeh te neće spasiti od mene. Čuvaj se!”

– Ti si ispričao svoju priču, daj sada da ja ispričam svoju – predložio sam.

Započeo sam svoju priču, trudeći se da ne gledam Akpera u oči, kako se ne bih zbunio.

– Događaj koji sam hteo da ispričam, desio se dosta davno... – počeo sam. Ali pogledavši svoju ženu, na trenutak sam zastao. Nikada nismo pričali jedno sa drugim u toj meri u kojoj smo to činili sa svima ostalima. Pričali smo o srećnim događajima u životu, o malim svakodnevnim dešavanjima i drugim sitnicama. Zato, da se ne bih zbunio, rešio sam da gledam u tanjir ispred sebe i da pričam, i dalje se obraćajući Akperu:

⁵ Aran – selo u centralnom delu Azerbejdžana.

⁶ Balčilj – selo u centralnom delu Azerbejdžana.

– U to vreme, naš pašnjak se nalazio iznad vašeg. U Sojugbulagu.⁷ Tih godina naše selo nije bilo poznato po pčelarstvu. To si ti, brate moj, izmislio. Skupljao sam grede u gustoj šumi, daleko od lovaca. A onda, u zoru, nosio bih ih na kolicima u dolinu. Umoran i zadovoljan obavljenim poslom, zviždeći, uputio sam se ka svom kućerku. Iz nekog razloga sam tog leta sebe smatrao snagatorom. Sa svima sam saosećao, sa svojom starom babom, osušenim drvećem, konjima koji hramlju, mutnim izvorima, usamljenim oblacima na nebeskom svodu... Te večeri, moje srce nije bilo na svom mestu, skupilo se, mešajući boje radosti i boje slatke tuge. Ni sam nisam znao razlog takvom stanju. I tog trenutka sam ugledao tebe. Reč „ugledao” ne može dočarati ono što sam osećao. Zrak svetlosti, koji se javio u mozgu, iznenada zasija, obuhvati tvoj lik i zauvek se ureže u moje sećanje. I upravo tada se u meni rodila misao o tebi i tvom izgledu. Kunem se, ta misao se može nazvati i otkrićem (smej se, smej). Da li hoćeš da znaš kakvo otkriće? Stajao si pored žbuna gloga (da se taj žbun nije osušio i da ga nisu odsekli, mogao bih i danas da ti ga pokažem). I tako, stajao si pored gloga, spustivši glavu na ramena. A na glavi si imao staru veliku šubaru, koja ti je padala na oči. Kaputić i pantalone bili su ti toliko poderani, da je teško bilo poverovati da su nekad bili novi. Na nogama si imao opanke. Tako si izgledao, takva ti je bila odeća. A što se tiče tvog fizičkog izgleda, on kao da se mogao podeliti na dva dela. Na primer, kao kada zemlju delimo na oblasti, prema klimi, zemljištu i tako dalje. Uzgred, i moja figura, ako mogu tako da kažem, može se isto tako podeliti (smej se, zašto se ne smeješ?). Delovi tvog tela su se razlikovali. Odmah sam primetio te razlike. Mogao sam i da ih ne vidim, onako kako obično ne obraćamo pažnju na mnoge stvari ili se pravimo da ih ne vidimo i prolazimo pored njih. Ali trebalo bi da budeš slep pa da ne vidiš te razlike. Zaprepastio sam se, čim sam ugledao te razlike. Ne, ne, ne mislim na to što ti je jedno rame više od drugog. Mislim na to što ti je jedno oko gledalo udesno, a drugo ulevo. Jedno na jug, drugo na sever. Jedno na planine, drugo na livade. Čak ni to nisam imao u vidu. Stvar je bila u nečem drugom. Tvoja desna strana – rame, ruka, deo lica (tačnije: desno uvo)... Jednom rečju, desna strana tvog tela, ako može tako da se kaže, bila je odvažnija od leve. Desno oko u poređenju sa levim gledalo je pravo. Tvoja leva strana, od levog oka do leve noge, bila je

⁷ Sojugbulag – selo u Azerbejdžanu.

nemoćnija, bojažljiva. Činilo se kao da će se svakog časa istopiti. Tvoja desna strana ju je pridržavala, nije joj davala da se prospe (sirotan – desna strane je bila pod opterećenjem). Ne znam da li si obraćao pažnju na to da čovek, u borbi, uvek prvo podmeće desno rame. A kada se boji, onda beži i okreće levo rame. Onda je leva strana tvoje odeće imala mnogo više zakrpa. Leva nogavica, leva polovina sakoa bili su kraći i još više poderani od desne strane. Levo oko je veće od desnog (ono je i danas veće) i u njemu se nalazio strah čitavog sveta. Jedno pitanje me muči još od tada: zašto je čovekova leva strana tako plašljiva, tako neodlučna? Mi, možda, instinktivno čuvamo srce, ili je, možda, leva hemisfera mozga osetljivija na životnu sredinu? U tom trenutku, tvoja desna i leva strana vodile su ljutu borbu, kako se kaže, borbu ne za život, već za smrt. Tvoja leva strana je govorila – beži, a desna naređivala – stoj. Od mene je zavisilo kome će pripasti pobeda u toj borbi. U stepi mi tada postade žao tvoje leve strane i istovremeno sam se naljutio na nju. Bio sam odlučan u vezi sa tom levom stranom. Kakav je to život? Ej, gledam te, leva strano, i časna reč – ruke i noge te izdaju, ne živi ti se, idi makar stavi konopac oko vrata...

Akper prsnu u smeh. Taj smeh je bio iskreniji i čistiji od izvora. Kakva crna nadmenost...

– Desnu stranu nisam sažaljevaio, prosto sam saosećao sa njom, kao sa mladićem koji se našao u bezizlaznom položaju. Zato što leva strana (sirotica) ne daje desnoj strani da odahne, okrepi se. Smeta joj, gnjavi je. Osetio sam da bi, u tako teško vreme, bilo vrlo nečovečno ne pomoći desnoj strani. I zato sam se, tada, sažalio na tvoj levi bok, hteo sam ga podržati, kao mlađeg brata, kojeg su nepravedno okrivili. Bolje, dede, da postanemo drugovi, sirota leva strano, osećajna strano.

Akper se zasmeha.

– Uzgred, moja priča je pola istinita, pola izmišljena. Ta priča se desila u mojoj mašti, u mojim mislima, sasvim me poremetivši. Kao da je to bio san, koji sam davno sanjao, pre mnogo godina, koji me je smrtno uplašio, a zatim se, na neki čudan način, godinama kasnije, opet javio.

Kada sam završio tu priču, začu se Akperov glas.

– O, ti, pesniče – reče i brzo obrisa usta salvetom. – Agabadži, Agabadži, dođite, ja ću vam takođe ispričati jednu priču, koja se meni urezala u sećanje. (Okrene sa ka Ismailu.) A to što sam ti oduvek govorio, to je tako, iz šale. Nikada neću zaboraviti, kada je pre dvadeset godina mlađi sin moje tetke, koga sam mnogo voleo, teško oboleo. Pritom, njegova bolest bila je neizlečiva. Jednom, kada sam došao kod njih, požalio mi se, plačući, kako ga nisu odveli u Baku, a tamo bi ga izlečili. Bilo mi ga je žao. Rekao sam mu, spremi se, sutra te ja vodim u Baku. I tetka, i moja majka, i rođaci, i braća su me osuđivali, govorili su: „Uzalud mučiš i sebe, i tog sirotana. To je gotova stvar.” Rekao sam neka ostane bar poslednja nada u njegovoj duši. Ujutru smo krenuli na put. Sirotan je izgledao toliko loše da bi se čovek mogao uplašiti, gledajući ga. Činilo se da će svakog trenutka njegove jagodice na obrazima da probiju žutu kožicu. Njegov dubok pogled se grozničavo gasio, a oči su se punile suzama. Rešili smo da putujemo vozom. U naš vagon sve do Bakua niko nije seo. Da li zbog toga što je u vozu bilo malo putnika ili zbog toga što je saputnik izgledao zastrašujuće. Kondukter je, takođe, pomalo izdaleka hladno rekao: „Karte na pregled”. Kada sam uzeo automobil i krenuo po bolnicama, shvatio sam da su moji rođaci bili u pravu – bilo je uzaludno povesti dečaka.

„Prijem pacijenata je završen, sutra, sutra...”, govorili su lekari. Trebalo je nekuda poći. Bilo je nemoguće smestiti se u hotel. Svugde su nam govorili da nema mesta. Dečak se osećao gore. Podilazila ga je jeza. Nije prestajao da kašlje. Kada već nisam znao šta da radim, odjednom se setih svog strica. Rekao sam vozaču: vozi na tu i tu adresu. Krenuli smo. Raskusurao sam se sa taksistom i uzeo dečaka za ruku. Stigosmo kod strica. U to vreme, stric je bio na visokom položaju.

– A sada?

Akper se nasmeja.

– Sada je direktor nekog zastarelog porodičnog udruženja. Njegova žena se zove Zinjat-hanum, što znači „raskoš”. Stric je odmila zove hanum-hatun.⁸ Time je hteo da kaže da je njegova žena raskošnog lica. Vrata nam je otvorila upravo Zinjat-hanum. Ugledavši izmoždenog požutelog dečaka kako stoji pored mene, ona istog trenutka zatvori vrata i stade govoriti: „Vaš stric nije kod kuće, moja sestra nam je došla u goste.

⁸ Hatun – titula koja se, u islamskoj tradiciji, davala ženama, analogna muškoj tituli „han”.

I sama sam bolesna, dobila sam gušu, televizor nam ne radi, mog sestrića su odveli u vojsku, već je kasno” i tome slično.

Spustili smo se polako niz stepenice. Zažalio sam što sam pustio taksi da ode. Međutim, izašavši iz zgrade, video sam da automobil stoji na istom mestu. Otvorivši vrata, smestio sam brata od tetke u automobil. Vozač upita gde treba sada da vozi. Odgovorih mu figurativno: „Ne znam, druže, pokucao sam na poslednja vrata nade u ovom gradu. Mi više nemamo kuda da idemo. Možda vi znate neko mesto?” „Ne, ne znam”, odgovorio je. I u tom trenutku setio sam se Ismaila. Agabadži, znaš li ti da se ja ne bih toliko obradovao ni da sam našao milionče? Rekao sam vozaču: „Vozi na ovu adresu.” Kad smo došli, video sam da Ismail još uvek ne spava, već čita knjigu. Živeo je tada u iznajmljenoj maloj garsonjeri u Ulici Vahifa. Ta soba je imala tri ugla, kao što su imala stara vojnička pisma. U sobi se nalazio mali sto i stari, škripavi krevet. Na taj krevet smo i stavili bolesnika, pokrivši ga ćebetom. Ismail zatim odnekud donese pola litre mleka, zagreja ga i dadasmo bratu da popije. Trenutak kasnije se oznoji i odmah posle toga utonu u san. A nas dvojica nismo celu noć oka sklopili. Bolesnik je trebalo da malo živne, s obzirom na to da smo mu davali te čaj, te mleko, te dudov pekmez. (Neka ti je plodna zemlja.... Pekmez, koji ste mi slali za vreme studija mi je zaista mnogo pomogao.) Tog jutra i Ismail je imao ispit. Je l’ tako bilo? – upita me. Klimnuo sam glavom.

– Na stolu je stajao delić ogledala, pokriven novinama. Upitao sam te zašto pokrivaš ogledalce novinama. Zbunio si se i odgovorio da ti ogledalce smeta da se skoncentrišeš. Ujutru smo se spremili i odvezli brata od tetke u republikansku bolnicu. Međutim, nakon nedelju dana morali su da ga otpuste iz bolnice. Lekari su govorili da on proživljava poslednje dane, da treba da ide, kako bi barem kod kuće ispustio dušu. Posle dva dana brat je umro. Bio sam pored njega kada je umirao. Rekao mi je: „Brate, ja odlazim s ovog sveta, anđeli me zovu. Ali odlazim dužan. Zahvali se u moje ime svom drugu iz Bakua.” Da... Takav je Ismail! On je čovek zlatnog karaktera, Agabadži. Želeo bih da njegovi sinovi budu na njega.

Te reči su, poput kakve topline, obuzele moje srce, i srca moje žene i sina, takođe.

Kad je Akper otišao, žena reče:

– Tvoj drug je dobar čovek. Vidi mu se u očima.

Rekla je još i da je moj drug dobar, zato što sam ja dobar.

Gledajući u sina, klimnuo sam:

– Naravno...

Nisam mogao da zaspim te noći. Sat je otkucao dvanaest, pa zatim jedan. Ustao sam i izašao napolje. Nisam mogao da shvatim zašto je Akper izmislio tu laž? Ili je hteo da me ismeje? Ma ne... Ni u očima, ni u glasu nije bilo tajnih namera. Možda? Šta možda? Znači, ispada da ja odajem utisak nekoga koga treba žaliti, pa je zbog toga rešio da me podigne u očima moje žene i sina? Ali to što je on ispričao, to nije.... To nije bila istina. Kako bih se smirio, počeo sam da lupkam sebe po kolenu:

– Čekaj, čekaj... Možda te je Akper pomešao sa nekim? Nije me video za vreme studija, kako je onda tako detaljno mogao da opiše moju sobu, škripavi krevet (kada se setim tog kreveta, i dan-danas osetim bol u krstima), mleko (da, ja sam u to vreme svakog dana kupovao pola litre mleka), pekmez... Kako on sve to zna? Znao je čak i to da sam ispitate spremao noću. A delić ogledalca, pokriven novinama? Zašto sam skrivao ogledalo? Zato da ne bih video svoje levo oko, koje je bilo veće od desnog. Ali, bez obzira, to što je Akper ispričao, nije se desilo. Tako mi svega, nije se desilo. Naše sećanje, uspomene, doživljaji su čvrsto vezani za naše misli. One su sa nama sve dok se ne ugasi naš um. Zar nije tako? Verovatno jeste. Ali može li se desiti da, na neki način, neki deo našeg života, koji se desio u prošlosti, bude potpuno izbrisan iz našeg mozga? I onda, koliko god da naprežemo naše sećanje, nikako ne možemo da ga se setimo. Ali kad bi nam se ipak posrećilo, kako se kaže, kada bi nas Bog pogledao, zaboravljeni deo našeg života bi odjednom blesnuo u mozgu... Ali ako se to uopšte nije ni desilo, kako je moguće setiti se toga? Kako... Tada bi shvatio da se to nije desilo tebi, već nekom drugom. A možda se ta priča njemu javila u snu? Ja nisam video taj san... Ili jesam? Ne, to nije moj san...

Ali ja, Ismail, sa svoje četrdeset tri godine, želeo bih da sam u toj priči koju je Akper ispričao, tačnije da sam ja bio taj mladi nasmejani čovek, kakav sam bio pre dvadeset godina. Ismaile, dvadesetogodišnjaku, gde si? Ukoliko bi stvarno ti bio u toj

priči koju je Akper ispričao, zar bi je zaista zaboravio? Nikada... Čak ni posle ovih hiljadu različitih događaja. Odakle je onda potekla ta priča? Odakle?

ELJČIN (1943)

Narodni pisac Azerbejdžana, filmski dramaturg, kritičar, istoričar književnosti. Autor više od dvadeset knjiga, među kojima su najpoznatiji sledeći naslovi: Jedna od hiljadu noći, Bela kamila, Smrtna presuda, Udarac u leđa, Još ću ja vratiti, Sezona letnjikovca, Nacionalna bomba, Gospodareva sudbina, Motocikl za pet kopejki, Hodaju po zemlji vozova, Plavi, narandžasti. Eljčinova dela su prilagođena pozorišnim predstavama i prevedena su na mnoge svetske jezike. Po njegovim scenarijima snimljeno je više od dvadeset igranih i dokumentarnih filmova, kao što su: Stranice života, Udarac u leđa, Još ću se ja vratiti, Srebrni furgon, Gospodareva sudbina, Mahmud i Marjam, Beskrajna noć, Sezona letnjikovca.

SUDBINA KOŠČEJA

(kratka povest)

Horizont se tek toliko zarumeneo. Ovog puta, sve dok se i samo jutro nije probudilo, nešto pre pet, još uvek u polusnu, u bunilu, muškarac je instinktivno čekao odvratno petlovo kukurikanje. I zaista, nakon deset-petnaest sekundi, koje su u snu trajale dosta dugo, kukurikanje matorog petla preplašilo je sve kuće i dvorišta u okolini, uključujući i staklenu verandu mule⁹ Zejdula.

To kukurikanje rano izjutra je muškarca izbacilo iz takta. Ne suzdržavajući se, promrmljao je niz psovki i na račun petla i na račun njegovog gazde.

Muškarac je, istina, te reči promrmljao sebi u bradu, skoro nečujno, ali Hejransa, njegova žena, oštrog sluha kao i uvek, čula je psovke. Ne otvarajući oči, bunovna izusti:

– I nije te sramota? A još i mula...

Zatim se okrenu na drugu stranu i utonu u svoj lagan i sladak san.

Mula Zejdul, ne naspavavši se, ustade i sede na krevet. Brišući čelo crnim dlakavim prstima, zbunjeno pomisli kako ga je taj petao naterao da izusti tako nepristojne reči, iako nikada nije psovao, pa još u prisustvu žene... Zatim pogleda Hejransu, koja je ležala okrenuta leđima. Utešilo ga je to što kukurikanje petla nije omelo ženin san i što barem Hejransa može da se naspava kako treba. To omraženo petlovo kukurikanje zaista nije ni

⁹ Mula – hodža kod muslimana, poznat i pod nazivom mola.

na koji način uticalo na Hejransu. Ona je nastavila da spava istim snom kao i pre petla. Ogorčen, mula Zejdul, protežući se, od sveg srca zevnu koliko su mu usta široka.

Već neko vreme, pogotovo tokom tih teških sparnih letnjih dana, mula Zejdul je zaista živio sa tom napašću. Zbog kukurikanja proklete ptice nije mogao kao nekada da uživa u divoti jutarnje zore.

Zejdul je, u sovjetsko vreme, više od trideset godina radio kao učitelj fizičkog vaspitanja. Otišao je u penziju i posle raspada Sovjetskog Saveza prešao je u mule. Međutim, u dubini duše, nije bio ni učitelj fizičkog, ni mula. Bio je pesnik. Nije samo pisao stihove, već je smatrao da je on čovek pesničke prirode. Delimično je i bio u pravu, njegovo uverenje je donekle bilo opravdano. Ujutru bi se čitav svoj dugi život budio svojom voljom, a ne zbog kukurikanja komšijskog petla. Zarbala, petlov gazda, bio je prvi komšija preko ograde. Ležeći u krevetu, u polusnu bi slušao cvrkut ptica, šum mora i fijukanje vetra tokom lošeg vremena. I to su bili omiljeni trenuci svakodnevnog života tog plećatog čoveka prosede brade i uvek plačljivog izraza lica.

Završivši pedesetih godina srednju školu za fizičku kulturu, Zejdul je, kako je već rečeno, radio kao učitelj fizičkog vaspitanja u jednoj od gradskih škola. Svako jutro bi na stanici na samom kraju sela ulazio u voz i išao u Baku, a uveče bi se vraćao kući. Ali jedina prava njegova strast nije bilo predavanje fizičkog, već klasična poezija, pesnički likovi, istorija i filozofija islama, koju je pomalo i znao, učeći samostalno arapski i persijski jezik.

Rastojanje između tog apšeronskog sela i grada u koji je išao vozom bilo je trideset pet minuta. Zejdul je čitavih trideset pet minuta puta do Bakua i nazad razmišljao ne o budućim sportskim dostignućima njegovih učenika, čak ni o fizičkom zdravlju, već o stihovima Fizulija¹⁰ i tajnama rubaije¹¹ Hajama¹². Kao savestan čovek, ponekad se osećao zbunjeno zbog svoje ravnodušnosti prema svojoj prosvetnoj delatnosti.

Ali šta se moglo učiniti? Svevišnji svakome daje u skladu sa njihovim mogućnostima i zato su seljani posle raspada sovjetske vlasti veoma lepo prihvatili

¹⁰ Fizuli – književni pseudonim osmanskog pesnika i mislioca iz XVI veka. Pravo ime mu je bilo Muhamed bin Sulejman.

¹¹ Rubaj – forma lirske poezije, slična katrenu.

¹² Omar Hajam – persijski filozof, matematičar, pesnik, mislilac, astronom, rođen u XI veku.

činjenicu da je on postao mula. Zejdula su, ne samo u rodnom selu, već i u okolnim apšeronskim selima, smatrali autoritetom i poštovali ga kao duhovnika.

Iako nije bio mlad, Zejdul je izgledao mladoliko. Mnogi su govorili da je to zbog toga što nije pio alkohol, nije pušio, a dok je izgovarao molitve za mrtve nije se demonstrativno hvatao za sto. Bilo je i onih koji su govorili da to ima veze sa bavljenjem sportom. Ali mula Zejdul nikada nije radio jutarnje vežbe. Druge varijante su u neku ruku i bile istinite. Bolje od svih, sam Zejdul je znao zašto je izgledao uspešno. Smatrao je sebe čovekom čiste duše, u njemu nije bilo ni trunčice zavisti, divio se prirodi i bio je svim srcem okrenut religiji i Bogu. U njegovoj glavi često su se vrzmali stihovi Nizamija, Hafiza, Rumija, i smatrao je da je upravo u tome istinski razlog njegovog fizičkog zdravlja.

Mula Zejdul je imao jednu veliku tajnu. Tu tajnu niko na svetu, osim Alaha na nebu, Hejranse i doktora Džafarova, nije znao, jer mula Zejdul nije hteo da je širi. Čega se stideo? Bila je to istinska pesnička stidljivost i bilo je nemoguće iskazati to osećanje rečima.

Činjenica je da je pesničko otkriće padalo sa neba na Zejdula, u poslednje tri-četiri godine. On bi se latio pera i na papir prenosio stihove koje mu je darovao nebeski pokrovitelj. Ti stihovi su nekako, nezavisno od njega, stvarali prekrasne primere klasične otmenosti. Bilo je nemoguće kriti taj neočekivani stvaralački proces od Hejranse. Znala je da mula Zejdul piše stihove, ali nije znala kakvi su, jer ih joj muž nije čitao, a ni sama Hejransa nije osećala potrebu za time.

Hejransina kuhinja, njen djušber¹³ i kutaba¹⁴, njena kjufta¹⁵, razni pilavi, bili su poznati u čitavom selu. Kada bi mula sedao zadovoljan za sto, Hejransa bi uživala, a i sam Zejdul pogotovo. Ukratko, Hejransa je znala jednu stvar. Znala je da Zejdul piše stihove, a to je samo po sebi bilo dovoljno da se Hejransa ponosi time što je njen muž pored svega još i pesnik.

Od ljudi sa strane, o otmenim stihovima znao je samo doktor Džafarov. Na kraju krajeva, oni su bili prijatelji od detinjstva. Doktor Džafarov je bio poznat u selu po svojoj

¹³ Djušber – nacionalno azerbejdžansko jelo, supa sa knedlama.

¹⁴ Kutaba – azerbejdžansko pecivo, u obliku polumeseca.

¹⁵ Kjufta – supa sa krupnim mesnim ćuftama.

uzdržanosti, nepričljivosti i obrazovanju, te je Zejdul poverio svoju duševnu tajnu samo njemu, a nekad mu čak i čitao svoje stihove. Doktor Džafarov je dugo živeo u Rusiji i bio je pomalo rusofil, te u stihovima nije razumeo većinu persijskih i arapskih reči, ali je mula Zejdul objašnjavao njihovo značenje. Radio je to sa velikom strašću, glasno je čitao pesme, strpljivo razjašnjavao suštinu pojedinih stihova. To ih je obojicu uzbuđivalo...

... I to grubo, grleno kukurikanje Zarbalinog petla je, u poslednje vreme, ozbiljno poremetilo mulin spokojan život, ispunjen ljubavlju prema klasičnoj poeziji. U večernjim satima bi, po pozivu uvaženih ljudi, do kasnih sati držao molitve za upokojene, ne samo u rodnom selu već i u okolnim. A ujutru bi, zbog kukurikanja prokletog petla, ne naspavavši se dovoljno, bauljao čitav dan. To bi obično narušavalo njegov svakodnevni život, navike i raspored. Petao bi mu posebno dosađivao tokom letnjih meseci, kada je u spavaćoj sobi postajalo zagušljivo, zbog čega mu je Hejransa nameštala postelju na verandi. Bila je to njihova tradicija već više od polovine njihovog zajedničkog života. Činilo se da petao kukuriče ne u susednom dvorištu, već baš tu, pored njegovog uveta. I tada se mula Zejdul probudi i više nije mogao zaspati.

Hejransa se i sada nakratko probudi, a zatim ponovo upade u dubok san, dok mula Zejdul, koliko god se trudio, nije mogao da zaspi. Ustao je iz kreveta, ne zbog prekrasnog cvrkuta ptica ili šuma morske vode, već zbog nezgodnog petlovog kukurikanja. Umesto da se kao i uvek priseti mudrih izreka slavnih mislilaca iz prošlosti ili očaravajućih stihova istočnjačkih pesnika, nevoljno je razmišljao o tome da se, sledećeg dana, ni jutro ni zora još neće probuditi a da će petao već kukurikati. Više ništa nije ni želeo. Obično bi se još pre doručka spustio u dvorište i, prolazeći između drveća i žbunova, razmišljao o lepoti. Sada je, sedeći na verandi, mrsio brojanice i čekao da se Hejransa probudi i spremi doručak.

I kao da sve to nije bilo dovoljno, Zejdulu su na um padale svakakve negativne misli o slabosti bića i zagrobnom životu. Bio je siguran da se odavao takvim teškim mislima zahvaljujući tom odvratnom petlu, a ta činjenica ga je zlovoljila još više.

Postojala je još jedna stvar – posle jutarnjeg petlovog kukurikanja, napuštalo ga je pesničko nadahnuće...

Za nekoliko meseci, Zarbalin petao je postao poznat. Nije bio slavan samo u svom selu, već i u okolnim selima. I sam Zarbala se proslavio, zahvaljujući petlu, jer nijedan drugi razlog sem tog što je on bio gazda tog petla, naravno, nije ni postojao.

Na Koščeju – Zarbalinom petlu, na njegovim krilima i visoko podignutom repu, mogle su se naći sve dugine nijanse i boje. To zdravo perje je posebno sijalo i prelivalo se pod zracima sunca. Petao je hodao uzdignute glave i vrata, kao da je potomak samog Alaha, a ne ptica. Sa visine je gledao na sve što postoji, a tamnosivi kljun je podsećao na kljun orla. Imao je široke grudi i krupne kandže. Ukratko, Koščej nije bio samo petao, bio je osmo svetsko čudo.

Jednom neko od meštana, ugledavši petla, ushićeno reče:

– O, bože, to je Koščej... Koščej! – i od tada Zarbalinog petla prozvaše Koščej.

Jedan od najvatrenijih petlovih poklonika bio je Fejzibeg, koji je došao iz Istanbula i koji je radio kao stomatolog u nedavno otvorenom primorskom odmaralištu „Rajski ugao”. Kada ga je prvi put ugledao u areni, upita:

– Šta je to Koščej? – i seoska omladina, koja se i ovog puta trudila da na njegova pitanja odgovori anatolijskim dijalektom turskog jezika, objasni stomatologu da je Koščej biće iz ruskih bajki i da je o njemu snimljen odličan film. Rusi su ga nazvali Besmrtni Koščej, onaj koji ne podleže smrti. Njegovo srce se nalazi u čarobnoj igli, igla u jajetu, jaje u patki, patka u zecu, a zec u kovčegu koji visi na grani moćnog hrasta. Samo Koščej zna mesto gde se nalazi hrast i tu tajnu čuva kao malo vode na dlanu.

Fejzibeg je bio zadovoljan odgovorom. Bilo mu je drago da se Koščejevo srce čuva na tako pouzdanom mestu, jer je, u stvari, taj petao, Koščej, bio neko mitološko stvorenje, kome se nije moglo odoleti. Kada bi Koščej došao u Istanbul, Fejzibeg je bio u potpunosti uveren da nijedan petao iz oblasti Taksim ne bi mogao da mu bude ni do kolena.

Stvar je u tome da je Zarbalin petao, odnosno Koščej, bio najveći junak borbi petlova svih primorskih sela u toj oblasti Apšerona. Na njegove borbe sa drugim petlovima dolazilo je toliko ljudi da strastveni ljubitelj borbi petlova mesar Mirza-aga odjednom uzviknu:

– Ej, družo, Zarbala, stavi ti cenu na Koščeja! Ne pomerio se sa ovog mesta, nikada u svom životu nisam video da ovoliki narod gleda borbe petlova!

Safar, mucavac, milicioner u sovjetsko vreme, koji je u prošlosti rasterivao seosku publiku na borbama petlova, ne dozvoljavajući kladenje, i koji je privodio posmatrače u stanicu (uzgred, puštao ih je posle kratkog preventivnog razgovora), posle raspada Sovjetskog Saveza pređe u policajce i stade odjednom žustro da navija na borbama. Zauzevši stav mudrog čoveka, doda:

– B... br... brat ima pravo! Stavi ti cenu na K... Ko... Koščeja!

Svaki put kada bi Koščeja skakao i nanosio suparniku pobedničke udarce, okupljeni meštani su uzvikivali:

– Bravo!

– O, bože, to nije petao, to je Tajson, Tajson!

– Ne pomerio se sa ovog mesta ako se on nije izlegao iz kokošnjeg jajeta već iz orlovog!

Upravnik epidemiološke stanice u selu Muzafar, koji se već treću godinu zaredom bezuspešno kandiduje za poslanika Azerbejdžanskog nacionalnog medžlisa¹⁶, nije gubio nadu. Na takmičenju SSSR u atletici, 1971. godine, zauzeo je četvrto mesto. Ali sada, ne suzdržavajući se, i on je navijao:

– Zarbala, hvala ti! Da si mi živ i zdrav! – kao da se u areni borio lično Zarbala, a ne Koščeja.

Razume se da su poklici pričinjavali Zarbali zadovoljstvo i čast, ali i bez toga njegovo srce preplavio je ponos, veliki kao Koščeja. Ne samo da je cenio Koščeja, već mu je taj petao, posle njegovog sina Gjulbale, bio najdragocenija, najvoljenija i najdostojanstvenija stvar na svetu.

Četvorogodišnji Gjulbala je bio jedino, i očigledno, poslednje dete koje se rodilo posle sedam godina Zarbalinog i Amininog braka. Zahvaljujući Koščeju, sudbina se osmehivala i Gjulbali, s obzirom na to da su njegovi roditelji Zarbala i Amina bez poteškoća svom sinu nabavljali visokokvalitetne uvozne proizvode.

¹⁶ Medžlis – viša lokalna organizacijska jedinica islamske zajednice.

Navijači koji su se kladili na borbama petlova, davali su pare čiča Ibadu. On je na početku bio blagajnik. Oni koji bi dobili opkladu, zadovoljno su stavljali novac u džep, a oni koji su gubili, gledali su Koščeja i govorili:

– Poštena borba!

Kada se Koščej borio, pobjedničke nagrade nisu bile velike. Kako to obično biva, navijači su se kladili na Koščeja, ali je plodove ubirao Zarbala, koji je toliko zarađivao da o tome nije mogao ni da sanja u vreme kada je išao od kuće do kuće i prodavao najrazličitije preparate protiv mrava, muva, komaraca, pacova, i znajući odlično ko je zaslužan za to odlazio bi na pijacu i za Koščeja nabavljao najbolju pšenicu, ječam, kukuruz. Ponekad, kada bi baš dobro zaradio, kupovao bi čak i pola kilograma suvog grožđa. Namirnice za kuću bi kupovao na kraju. Novac koji je Koščej donosio trajao bi do kraja nedelje, do sledeće subote. Još jedna Koščejeva pobjeda sledeće nedelje bi rešila dodatne troškove. Zahvaljujući upravo Koščeju, Zarbalina porodica je konačno živela ljudski.

Posle svake borbe, Koščejeva kresta i kljun bi često bili krvavi, i Zarbala bi, držeći ga ispod miške i stavljajući mu jod na ranu, sa iskrenim ponosom govorio:

– Prijatelju, mene niko nikada nije tako pažljivo negovao jodom u čitavom mom životu.

A Koščej bi svojom zahvalnom vriskom potvrđivao sve što bi gazda rekao. Nijednom do sada nije doživeo neuspeh, ne samo Zarbala već i svi obožavaoci tog dela Apšerona, koji su bili u potpunosti sigurni da je Koščej nepobediv.

U borbama su učestvovali i drugi plemeniti borbeni petlovi, njihova jaja donosili su iz Turske, Gruzije, Irana, Ukrajine. Stavljali su jaja ispod koka nosilja i, čim bi se pilići izlegli, gajili su ih na specijalan način. Ali u selu su, očigledno misleći da je Fidel Kastro jedan od najjačih ljudi na planeti, govorili da je jaje iz kojeg se izlegao Koščej doneseno pravo sa Kube.

Kada bi pitali Zarbalu da li je istina da je Koščej rodom sa Kube, Zarbala bi zbunjeno gledao u sagovornika i obema rukama pokazivao na Koščeja:

– Ej, druže, pa zar ne vidiš?

Jasno je kao dan da je Koščej došao sa Kube. Činilo se da je i sam Zarbala počeo iskreno da veruje da je Koščej poreklom sa Kube.

Razume se da Koščej nije imao nikakve veze sa Kubom. Jednom je Amina, Zarbalina žena, rekla:

– Naša kokoška samo kokodače. Idi na pijacu, kupi pet jaja, stavićemo je da leži na njima.

I on kupi na pijaci pet svežih jaja, a Amina ih stavi pod kokošku koja nije mogla da nosi jaja. Upravo iz jednog od njih na svet je došao Koščej.

Ali o tome odakle je Koščej, razume se, niko nije znao, osim Zarbale i Amine. I verovatno niko i neće saznati, zato što je Zarbala bio svim srcem vezan za Koščeja, a i sama Amina mu je bila veoma zahvalna. Ne samo zbog toga što je Koščej donosio neophodne namirnice u kuću (to se desilo samo od sebe i, što bi rekla Nisa, Aminina tetka po majci, Ibadina žena, „dabogda poživeo Koščej!”) već i zbog toga što je Zarbala, istog trenutka kada se Koščej pojavio, prestao da pije. A to je bila najvažnija stvar za Aminu.

Dok se Koščej nije pojavio, bilo je večeri kada niko nije umirao i nestajao u selu, te samim tim nije bilo molitava kojima je morao prisustvovati sveštenik ni u njihovom, ni u okolnim selima. Tada bi mula Zejdu uzimao iz lične biblioteke, koju je stvarao dugi niz godina, neku knjigu, prelistavao bi je, čitao stihove klasičnih istočnjačkih pesnika, kritike ili, čak, mudre izreke i misli prosvetitelja iz prošlosti. Zatim bi silazio i šetao se po dvorištu. U njegovom srcu rađala se želja da sa nekim podeli svoja mišljenja o toj genijalnoj poeziji, izrekama i kritikama. Potom bi seo na klupicu ispred ulaza u kuću, usamljeno pio čaj, i, kao i obično, mrseći brojanice, rekao bi sam sebi:

– Komšije ko komšije, popiju čaj zajedno, razgovaraju, a moj komšija je zato, da izvinite, pijanica.

I zaista, Zarbalu su, do Koščeja, zvali „Zarbala pijandura”. Amina je, od bruke i stida zbog beskorisnog muža, retko išla u prodavnicu, čak se i kupala kod kuće, grejući vodu, a kada bi ipak odlučila da ode u seosko kupatilo lokalne tračare bi, gledajući njeno divno telo, govorile sa sažaljenjem: „Ej, mila moja, kao da ne znaš od početka, nikada se to neće rešiti. Zašto ne uzmeš dete i ne vratiš se u očevu kuću? Zar ti treba takva pijandura?” I Aminina majka se, ne dolazeći često kod ćerke, nije mogla suzdržavati i

negodovala je: „Ljudi kad udaju ćerku, dobiju zeta. Mi smo, kad smo je dali, dobili muku!”

Amina je, u to vreme, već bila ogorčena na život i nije želela da bilo šta objašnjava ne samo tračarama već i rođenoj majci. Zato što, kao prvo, Zarbala je otac njenog jedinog sina, koji je bio zenica oka njenog. Kao drugo, kako oni mogu da znaju kakav je Zarbala čovek i kakvo srce ima? Jeste li vi videli kako se, usred noći, trezan, polako iskrada iz kreveta, odlazi u kuhinju i usamljeno plače? Ali Amina je videla, i to ne jednom ili dvaput, već bogzna koliko puta. Zarbala, istina, nije znao da se Amina probudi svaki put kada on ustaje usred noći, trudeći se da ne pravi nikakve zvukove, odlazi do kuhinje i tamo, sedeći na drvenom taburetu, puši cigaru i plače. Ona bi tada, u tami, gvirila kroz kuhinjska vrata i neprimetno ga gledala. U tim trenucima, gorčina bi joj izjedala dušu.

Gorčina bi joj se popela u grlo i gušila bi je. Kada bi okupala Gjulbalu, oblačila bi ga u čisto ispeglano rublje i, kada bi osetila miris prokletih dezinfekcionih sredstava iz torbice na verandi, Amina ni sama nije mogla da shvati zbog čega joj se plače i zbog čega je guši ta gorčina u grlu.

I iznenada, jednog predivnog dana, kada je to samouvereno pilence, nepoznatog porekla, izraslo u Koščeja, desilo se nešto neočekivano – Zarbala je ostavio svoju strast prema votki. Bacio je tu odvratnu torbicu sa dezinfekcionim sredstvom, koja ga je vukla na samo dno života, kao kakav kamen oko vrata. Tada je postao gazda Koščeja, poznatog u svim obližnjim apšeronskim selima.

Ali do tog trenutka, u toku letnjih meseci bi se vozio vozom, jednom ili dva puta nedeljno, u zavisnosti od potreba, kako bi u veleprodajnim radnjama kupovao razne preparate protiv komaraca, muva, mrava, pacova. Kupovao bi, takođe, i preparate protiv bolesti drveća, žbunova, cveća. Pakovao bi ih u tu istu odvratnu torbicu, vraćao bi se nazad, i svrativši prvo u kafanu mesara Mirza-age, ispijao bi svoju dnevnu dozu – 150 grama votke. Tek posle toga bi tražio kupce, obilazeći okolne seoske bašte i tek sazidane vile bakiških bogataša. Teško bi se prisećao svega što se dešavalo kasnije, s obzirom na to da je, po drugi put posećujući kafanu Mirza-age, ispijao još 150 grama.

U toku zimskih meseci, uglavnom bi pomagao trgovcima ribom. Bolje rečeno, stajao bi na ivici magistralnog puta za Baku, dizao bi ribu uvis i nudio bi je vozačima i

putnicima u automobilima i autobusima. Zahvaljujući tom jednostavnom posredništvu, dobijao bi simboličnu zaradu.

I odjednom, kao grom iz vedra neba na ovom podlomu svetu pojavi se Koščej.

I sve se promeni...

Sve se promenilo, ali Zarbala ni u jednom momentu nije doživljavao Koščēja kao izvor prihoda. Voleo je Koščēja iskreno i iz sveg srca i ta ljubav je bila obostrana. Razume se da Koščej nije znao ništa o Zarbalinoj prošlosti, i kada bi ga gazda držao na svojim kolenima, petao bi se nežno i umiljato meškoljio u njegovim rukama, kao da nije strah i trepet svim apšeronskim petlovima.

3

Džafarova, pukovnika medicinske službe u penziji, u selu su zvali doktor. Bilo je mnogo lekara, ali kada bi izgovorili reč „doktor“, svi bi znali da se radi upravo o Džafarovu. U poslednje vreme nije bio zadovoljan svojim zdravstvenim stanjem, boleli su ga zglobovi na rukama i nogama, teško je disao. Iako se bavio medicinom, često je ponavljao u sebi na ruskom „starost nije radost“. U stvari, starost je budalasta stvar. U ovom životu treba biti strastveni zaljubljenik u pisanje, kao mula Zejdu, kako bi u njegovim godinama jeo ovčetinu punu holesterola i tražio besmislene stihove o ružama i slavujima na internetu, o Lejli i Medžnunuu, umesto da brine o zdravlju.

U sovjetsko vreme, doktor Džafarov je bio (njemu se, barem, tako činilo) veliki zagovornik komunizma, svakog meseca bi redovno uplaćivao članarinu u Komunističkoj partiji Sovjetskog Saveza. Iskreno govoreći, prema partiji se odnosio sa strahopoštovanjem. Ali kada su 20. januara 1990. godine po nalogu Mihaila Gorbačova oružane snage ušle u Baku i počele nemilosrdno da streljaju nevine ljude, kako bi, navodno, ugušili antisovjetski miting, iz protesta je bacio svoju člansku kartu.

Istina, posle nekog vremena opet se učlanio, ali više nije bio strastveni komunista, kao nekada. Sovjetski Savez se potom raspao i postalo je jasno da su KGB, jednopartijski sistem i komunistički ideali besmisleni, da su postali pepeo i prašina, i da jedan čovek – Gorbačov – može da razruši toliko moćnu državu. U tom slobodnom svetu, koji je skinuo okove komunizma, doktor Džafarov se, kako su godine prolazile, počeo vraćati svom

komunističkom ubeđenju. Zamišljao je da će i on, kao njegova pokojna baka, koja je unucima prepričavala svoja sećanja iz nikolajevskog vremena, vremena pre Sovjetskog Saveza, deliti sa svojim prauuncima i unucima lepe uspomene iz sovjetskog vremena.

Razmišljajući o tome, doktor Džafarov se osmehivao, iako je bio svestan da se to verovatno nikada neće obistiniti. Ne zato što je mislio da je u današnjem slobodnom kapitalističkom svetu bilo nemoguće deliti lepa sećanja o sovjetskom vremenu, to je i te kako bilo moguće. Ta sećanja bi se s vremenom čak još više i obogaćivala. Problem je u tome što se njegova ćerka Jekaterina udala za Šveđanina Bartolda i živi u Švajcarskoj, a sin Aleksandar sa svojom porodicom živi u Sankt Peterburgu. Doktor Džafarov je odlično znao da je mogućnost da nekad u budućnosti sakupi oko sebe svoje unuke i da im prepričava svoje lepe uspomene ravna nuli.

Završivši srednju školu u Bakuu 1955. godine, doktor Džafarov je upisao Vojno-medicinsku akademiju u Lenjingradu i, dobivši diplomu, služio je u raznim vojnim okruzima, od Jaroslavlja do Vladivostoka. Prešao je Rusiju uzduž i popreko. I nakon tačno 33 godine otišao je u penziju kao pukovnik medicinske službe i zajedno sa suprugom Anom Viktorovnom se vratio u Baku.

Kao veoma stručan lekar on je neko vreme radio u jednoj klinici u Bakuu, a zatim, kada je konačno otišao u penziju, preselio se u rodno selo, u praznu roditeljsku kuću, ali su ga meštani i ovde često pozivali da pregleda bolesnike.

Budući da nije bio nimalo koristoljubiv, doktor Džafarov nikada nije pričao o novcu. Nakon što bi pregledao i izlečio nekog pacijenta, zadovoljavao se onime što su mu davali na ruke ili što su mu donosili rođaci pacijenata.

Istovremeno, bio je nezvanični konsultant u odmaralištima koja su velikodušno podignuta na morskoj obali, kao što je „Rajski ugao”. Nije bio zaposlen, te nije ni primao platu, već ako je neko od turista ili gostiju uopšte imao zdravstvenih problema, po preporuci Fejzi-bega obraćali su se doktoru Džafarovu, s obzirom na to da je Fejzi-beg cenio njegovu ličnost, profesionalizam i iskustvo, a Anu Viktorovnu je osobito poštovao.

Činilo se da Lenjingrad opet može da postane Sankt Peterburg... Ko bi to mogao i da zamisli?

Mula Zejdul, glupan, predlagao mu je da ukloni ruski nastavak „-ov” i da ostavi samo Džafar, kao da bi se time izmenila i biografija doktora Džafarova. Uostalom, mula Zejdul nije znao da je patronim doktora Džafarova jednom već bio promenjen...

Sve je to bilo ništavno...

Doktor Džafarov nije bio srećan zbog svog zdravlja, ali je zato bio zadovoljan svojim životom i sudbinom. Ana Viktorovna je žena veoma čiste duše, brižna, blagonaklona i mirne naravi. Od kako su se venčali, 1960. godine, pre tačno 52 godine, nijednog dana se nisu ni posvađali, niti su imali bilo kakvih razmirica. Doktor Džafarov je to cenio više od svega. Njihova deca, sin i ćerka, postali su ozbiljni ljudi. Istini za volju, za Azerbejdžan nisu bili vezani ni telom, ni dušom, ali to nije ni bio razlog za neku posebnu brigu i nemire doktora Džafarova. Svet, bez obzira na sve, ide putem globalizacije i, za sto-dvesta godina, da li će uopšte i biti Azerbejdžanaca ili Britanaca?

Doktor Džafarov se rodio u tom selu, bio je seosko dete, kao i Zejdul, koji je postao mula i sad piše stihove o ljubavi između slavuja i ruža. Rasli su zajedno, trčali za krpenim loptama, puštali zmajevе i kupali se u moru. Dok je živeo u Rusiji, ponekad bi se, naravno, prisećao tih dana, maštao o azerbejdžanskim jelima koja je spremala njegova pokojna majka. Najviše bi se sećao njenog pilava, ali to i nije velika tuga.

Ana Viktorovna, čitajući knjige o kulinarstvu, trudila se da sprema jela azerbejdžanske kuhinje, a pogotovo nadaleko poznat pilav. Doktor Džafarov, koji nije toliko obraćao pažnju na ishranu, sa gađenjem je jeo pilav, kao da je pratio instrukcije iz knjiga. Pilav Ane Viktorovne ličio je pilav koliko bi i Korogli ličio na junaka iz epa kada bi mu stavili kravatu a na glavu natakli cilindar, ali doktor Džafarov se tokom godina toliko navikao na njega da mu se nijedan drugi pilav, koji je jeo kod rođaka ili poznanika, nije sviđao. Za njega je najbolji pilav bio pilav Ane Viktorovne.

U porodici su govorili ruski jezik. Tog vrelog letnjeg podneva, ručajući supu sa rezancima i paradajzom, doktor Džafarov reče:

– Ana, rado bih pojeo pilav...

Ana Viktorovna se, gledajući muža prekrasnim plavim očima punim suza, nasmeja:

– Tek početkom sledećeg meseca...

Sledećeg meseca, zato što će tek tada dobiti penziju, odnosno, za pet-šest dana. Tada će biti i mesa i piletine za pilav. Supa, koju je Ana Viktorovna danas skuvala, bila je sa kostima sveže govedine, kupljenim nedelju dana ranije kod mesara Mirza-age, kao i uvek. Doktor Džafarov je mnogo voleo supu sa rezancima i paradajzom koju je Ana spremala. Uvek su kupovali govedinu, jer ovčetine iz nekog razloga nije prijala stomaku Ane Viktorovne, te se i doktor Džafarov s vremenom potpuno odvikao od ovčetine.

Doktor Džafarov je slegnuo ramenima i, zahvativši punu kašiku predivno spremljene supe s rezancima i paradajzom, reče:

– Šta da se radi? Poješćemo ovu predivnu supu...

4

Po pravilima, borbe petlova su se organizovale subotom u podne, dok bi se tokom leta odigravale predveče, kada bi sunce zalazilo i kada bi postajalo osetno hladnije. Čiča Ibad bi počinjao sa pripremama na terenu iza seoske pijace. Tako je bilo i tog sudnjeg dana.

Oniži, puniji, ali prilično okretan čiča Ibad radio je kao noćni čuvar na pijaci. I s obzirom na to da niko nije imao želju da se tu nastani, on je sam sebe proglasio domaćinom. Bio je nešto slično krupijeu. Pripremao bi teren za borbu i od gledalaca bi za mesto uzimao od pedeset kopejki do jednog manata. Takođe, skupljao bi novac i od onih koji su se kladili, dok bi i vlasniku petla koji bi pobeđivao davao pokoju paru.

Sve ove i neke slične radnje su, kako kažu, bile razumljive same po sebi, ali čiča Ibadovo korišćenje seoskog zemljišta je išlo u nedogled. Spretan, vispren i okretan, on bi, sa naprezanjem, iznosio stari drveni stočić iz stražarnice, još tamo postavljen, i odnosio ga na gornji deo terena, gde su se borbe petlova i održavale. Pokrivao bi sto uštirkanim i ispeglanim teta Nisinin stolnjakom. Stavljao bi na njega bakarni samovar, koji je dobio od predaka te iste Nise. Raspremajući čaše, posudice za šećer i tacnice sa pažljivo isečenim kriškama limuna, živahno bi ubacivao ugulj u samovar. Nakon što bi voda proključala, nudio bi žednim gledaocima šolju čaja za 30 kopejki. U trenucima potpune razjarenosti petlova, ne ispuštajući svoju šansu, prodavao bi čaj sa limunom čak i za 50 kopejki.

Na taj način čiča Ibad je zarađivao dobru subotnju platu. Njegov posao se nakon pojave Koščeja podigao na drugi nivo. Plata mu se povećala dva-tri puta, zato što na borbe sa Koščejem nisu dolazili samo meštani rodnog sela već i turisti koji su boravili u odmaralištima duž obale, a svraćala bi i nekolicina gledalaca iz susednih sela. Uzbuđeno brojeći novac, koji je Ibad posle borbi užurbano donosio kući, teta Nisa se ponosila mužem, odnosno Ibadom. Govorila je u sebi „da poživi Koščej!”, kao da nije bio petao, već neko isto tako vešt i spretan kao Ibad.

Međutim, posao na terenu za borbe petlova se nije zaustavljao na sve uspešnijem trgovanju čiča Ibada, pogotovo nakon što je Koščej postao slavan i u okolini. Dolazili su mladići čak iz okolnih sela i, takmičeći se jedni s drugima, prodavali su gledaocima pržene semenke, kuvani i soljeni kukuruz, sladoled.

Radnim danima čiča Ibad bi, sedeći u stražarnici, pio čaj iz termos, motrio na pijacu i maštao o sledećoj suboti. Te maštarije bi ga ponekad vodile na svojim krilima u budućnost. Tada bi, zarobljen u snovima, razmišljao o monopolizaciji čitavog posla. U senci razgranatog bademovog drveta, malo dalje od samog terena, stavio bi štand, sličan urednom štandu mesara Mirza-age. Unajmio bi prodavca sa besprekornom reputacijom i bio bi odgovoran za čitavu prodaju semenki, kukuruza i sladoleda. S vremenom bi se tu mogle prodavati i vruće kutabe, čak i roštilj. Sovjetsko vreme je ionako završeno, te milicajac Safar više ne može stalno da visi nad glavom, da zabranjuje prodaju i drži vaspitne govore. Miris roštilja prodre u san čiča Ibada i probudi ga, kao da je čuo neki nepoznat glas kako govori: Ibade, dosta je bilo suviše pohlepe, izgubićeš sve. Ali kako je vreme prolazilo, on se opet vraćao u taj svet predivnih maštarija i tonuo sve dublje u njega, uzimajući ovog puta harač i od navijača iz susednih sela, koji bi ostavljali svoje automobile podalje od bademovog drveta.

Tog nezaboravnog subotnjeg dana, predveče, deda Ibad reče: „Sačuvaj, Gospode” i izađe iz kuće. Stigavši na teren za predstojeću borbu, poprskao ga je vodom i utabao, kao i uvek vrlo pažljivo, kako se ne bi dizala prašina kada petlovi počnu da se tuku.

Narod počeo polako da se okuplja.

Kao i obično, prvo je stigla omladina, prodavci semenki, kukuruza i sladoleda. Oni su često gledali u pravcu odmarališta, jer su im mušterije bile mahom turisti.

Turisti iz evropskih zemalja, Japana, muškarci i žene, ljudi u kratkim pantalonama i njihova nemirna deca, koja su vrištala na raznim jezicima, pratili su borbe petlova, ali omiljeni borac za kojeg su najviše navijali, bio je petao Koščej. Fotografisali su ga toliko da, verovatno, nijedan petao, nijedna životinja, pa čak nijedna holivudska diva na svetu nije uživala toliko poštovanje.

U odmaralištima na obali Apšerona turisti su dolazili da se odmore, plivaju u moru, sunčaju na peščanim plažama. Boravili bi sedam do deset dana, a zatim bi dolazili novi, ali ljubav prema Koščeju i zanesenost njime bi ostajala, bez obzira na period boravka. Nije bilo sumnje da je Koščej zauzeo svoje počasno mesto u uspomenama apšeronskih turista.

Seoska omladina bi subotom dolazila da gleda borbe petlova sa posebnim interesovanjem. Glavni povod je bio, naravno, Koščej, ali i golišave noge i slobodne grudi turistkinja, koje su se nazirale ispod providnih bluza. Ali Koščej je pokazivao takvu snagu na borbenom polju da je seoska omladina ushićeno skakala, na trenutke zaboravljajući na golišave nožice i lelujave grudi ispod tankih bluza navijačica.

Kako su se gledaoci okupljali, tako su počeli da pristižu i borbeni petlovi. Gazde su ih donosile u kutijama od cigareta, votke, makarona, sira. Kako bi dolazili, tako bi ih puštali napolje iz kutija, a profesionalni borci su, čekajući svoj red, znajući svoje obaveze i ne obraćajući pažnju na svoje buduće protivnike, ponosno prolazili između nogu gledalaca.

Na molbu gazdi ostalih petlova, Koščejeva borba je bila poslednja, s obzirom na to da se po pravilu količina gledalaca posle njegovog megdana smanjivala. Prvi na megdan su, ovog puta, izašli ne toliko poznati petlovi. Čim su ih pustili na teren, okružen gledaocima, počese se bacati jedan na drugog, istovremeno se udarajući. Jedan od petlova je pao na bok, a zatim, brzo se podigavši, skoči na protivnika. Slabeći i ne izdržavajući te udarce, poraženi petao pobeže sa terena. Skrivajući se od pogleda, brzo se izgubi među nogama gledalaca. Dešavalo se da poraženi petao nema snage ni da se podigne. U tom trenutku na teren bi istupio gazda pobjedničkog petla, brzo bi zgrabio svoju pticu, ne dajući joj da dokrajči poraženog.

Tog subotnjeg dana, kada je napokon došao red na Koščeja, kao po običaju, petao je kročio na teren uzdignute glave, snažno mašući krilima i, kao i uvek u sličnim situacijama, promuklo i zastrašujuće kukuričući napravio jedan krug oko terena. Koščeja niko nije učio takvoj uvertiri pravljenja kruga, pa ni sam Zarbala. To šepurenje, kojem su se gledaoci oduševljavali i koje je bilo razlog usklrika i vriske, Koščeje je smislio po svom nahodjenju.

Sadašnji Koščejev protivnik, petao pegav kao kokoška, nije bio osobito krupan, ali njegove oči su, očigledno, bile pune gneva i mržnje prema celom svetu. Koščeje je video dosta sličnih i krupnijih petlova. Gledaoci su par puta bili očevici da takvi samouvereni i neustrašivi petlovi ne mogu da savladaju Koščeja. Bežali su, spasavajući se od njega.

Čiča Ibad je skupio pare stavljene i na poslednju borbu. Većina se i ovog puta kladila na Koščeja. U tom trenutku borba poče. Koščeje i pegavi petao stajali su jedan naspram drugog, na suprotnim krajevima terena i bacali se jedan na drugog.

Po navici, Zarbala je čučao u gornjem delu terena i, pušeći cigaretu, posmatrao, kao i uvek, uspešne Koščejeve poduhvate. Koščejevi navijači, razume se, nisu mogli ni da pomisle o čemu je Zarbala razmišljao dok je gledao borbu petlova. Ni sam Zarbala nije mogao da shvati zbog čega su mu odjednom tako čudne misli pale na pamet. Istina, Zarbala je nastavljao da gleda petlove i njihovu bitku na život ili smrt, ali u tim trenucima odjednom mu se pred očima pojavljivalo Gjulbalino lice. I u Zarbalinoj glavi se javila misao da su borbe petlova prekrasna stvar, ali u njima, u svakom slučaju, ima i nečeg okrutnog. Što zbog toga što su to petlovi, što je to prolivena krv, što zbog toga što u tim uvoznim, visokokvalitetnim proizvodima koje nabavljaju za Gjulbalu ima nečeg što ne odgovara njegovoj čistoti i ne poklapa se sa njom. Možda bi to mogao biti razlog zašto je Gjulbala bolestan.

Po pravilu, za pet-šest, uvrh glave deset minuta nakon što bi Koščeje stupio na scenu, protivnički petao, čiji su kresta, brada i pera već bili krvavi, ostao bi bez oka i pobegao sa poprišta. Ili, kada protivnik više ne bi imao snage da pobegne, Zarbala bi uhvatio potpuno pobesnelog Koščeja i jedva bi ga odvojio od protivnika. Zatim bi ga stavio pod ruku i vraćao bi ga na prazno poprište tek kada bi se malo umirio. Tada bi Koščeje, visoko podignute glave, pravio pobednički krug oko terena. Međutim, ovog puta,

možda zbog čudnih misli koje su Zarbali padale na pamet, Koščej nikako nije mogao da savlada pegavog petla. A vreme je prolazilo i prolazilo.

Promukli od zastrašujućeg kukurikanja, obojica znojavi i krvavi, Koščej i pegavi petao su se bacali jedan na drugog, nanoseći udarce svojim oštrim kljunovima i puštajući kandže. Zatim bi se povlačili i, svaki put kada bi iznova skupili snagu, sa istim tim gnevom i besom bi se bacali jedan na drugoga.

Misli koje su slučajno padale Zarbali na pamet nestale su i sada su ga obuzele briga i zbunjenost. Naviknuti na Koščejeve svakodnevne munjevite pobede, gledaoci su, očekujući uobičajenu Koščejevu pobedu, sa još većim ushićenjem posmatrali međusobne nasrtaje petlova, procenjujući hrabrost Pegavog. S vremena na vreme su uzvikivali: „Bravo!”, pozdravljajući čvrstinu Koščejevog rivala.

Kada je prošlo oko petnaest minuta međusobnih i besnih udaraca, gazda Pegavog, podigavši kapu, rukom obrisa znojavo čelo puno briga i reče: „Vreme je za vodu” i uze svog petla podruku. Zarbala, kada dođe red na njega, takođe istupi napred i uhvati Koščeja.

Čučnuvši na dve suprotne strane terena, i Zarbala i gazda Pegavog stadoše gladiti kreste i grudi svojih ptica. Oba petla su disala kao da će da se uguše. Okretali su povređene, krvave kreste i brade te na jednu, te na drugu stranu, posmatrajući gledaoce očima zakolutanim od besa. Zarbala je osećao Koščejevo srce kako mu lupa u dlanu.

Čiča Ibad brzo dade Zarbali i gazdi pegavog petla dve velike metalne šolje, do vrha napunjene vodom. Zarbala, uzevši od njega šolju, stavi vodu u svoja usta koliko god je bilo moguće i stade je prskati Koščeju po glavi. Uradio je to nekoliko puta, zatim, osetivši da se Koščejevo srce malo smirilo, stavi šolju u stranu i stade brisati petla maramicom, koju je izvadio iz džepa.

Gazda Pegavog, isto tako prskajući vodom svog ljubimca, obmota pticu maramicom i zbunjeno pogleda prema Koščeju.

Ponovo pustiše petlove na poprište, i upravo tada se desi nezaboravan događaj u čitavoj istoriji borbi petlova u Apšeronu.

Koščejeva glavna tehnika bila je ta da je na početku ponosno kružio po terenu, zatim bi se iznenada obrušio na protivnika, zarivajući kandže u njega i terajući ga da se

sklupča na zemlji. Nanosio je kljunom jake udarce po kresti, vratu i grudima. I kada bi nesrećni protivnik konačno uspeo da izvuče živu glavu iz Koščejevih krila, brzinom svetlosti bi, često sa izbijenim okom, bežao sa poprišta.

Međutim, ovog puta se odjednom desilo nešto sasvim drugo. Pegavi je još u vazduhu zario kandže u Koščeja, koji ga je besno napao. U trenutku ga je saterao na zemlju i počeo kandžama da probada Koščejev vrat i grudi.

Došavši sebi od hipnotišućeg i zastrašujućeg događaja, gledaoci su uglas uzvikivali:

- Ej, braćo, on, bre, ubija Koščeja!
- Držite ga, dobiće ga!
- Ta zar ne vidite, držite ga!

Gazda pegavog petla, skočivši, uhvati svog petla za krila i podiže ga uvis. Koščejeva glava je na nekoliko sekundi visila u vazduhu, zakačena za protivnikov kljun. Konačno se oslobodivši pritiska Pegavog, Koščejev udari o zemlju i pobeže s poprišta, uz strašan krik zapomaganja, nesvojstven njegovoj slavi. Uvijajući se, provuče se kroz noge gledalaca i sakri se negde kod bademovog drveta.

Gledaoci su zanemeli. U tišini koja je nastupila moglo se čuti samo ljutito kukurikanje pegavog petla.

5

Bilo je takođe poražavajuće to što su seljani, bez telefona i kompjutera, imali svoj bežični telegraf: ako bi se nešto desilo na jednom kraju sela, drugi kraj bi odmah to saznao. I tog istorijskog dana, kada je Zarbala doneo krvavog Koščeja, koji ga je skupljenih krila i sakriven iz bademovog drveta čekao kao ozeblo sunce, Amina je već znala šta se desilo.

Amina nikada nije bila toliko zabrinuta. Zarbala se osećao kao da je lično on pao na zemlju zbog kljuna Pegavog, a ne Koščejev. Bio je izgubljen do te mere da je u telu osećao nekakvu letargiju, slabost. Nije bio očajan zbog Koščejevog poraza, već zbog srama s kojim je petao pobegao sa poprišta.

A Amina, pomažući mužu da izvuku Koščeja, koji se sklupčao u kutiji i nije ispuštao nikakve zvukove, povika:

– O, bože! ... Kako je njemu tako nešto moglo da se desi?!

I posle te subotnje večeri, Zarbalina nežnost i briga su se podrazumevali, a Amina je, brinući se najpre o Gjulbalinom zdravlju, takođe motrila na Koščeja, čim bi joj se ukazao slobodan trenutak. Za nekoliko dana petlove rane su krenule da zaceljuju i polako je počeo da se oporavlja.

Spoznavši prvi poraz u svojoj blistavoj borbenoj karijeri, Koščeja je, očigledno, potpuno zaboravio na tu svoju sramotu i ranom zorom bi, kao i obično, budio komšiluk svojim kukurikanjem. Visoko podignute glave bi ponosno šetao po dvorištu.

Premda su navijači žarko iščekivali Koščejevo pojavljivanje sledeće subote, čiča Ibad je nekoliko puta svraćao kod njih, gledao ga kako kukuriče i samouvereno šeta dvorištem. Trudeći se da podrži Zarbalu, govorio je:

– Dabogda se ne pomerio sa ovog mesta, Zarbala, ako nije, hvala bogu, postao još snažniji nego pre. Međutim, Zarbala nije hteo da pusti Koščeja da se bori sledeće subote.

– Sačekaj još malo – reče on.

Istini za volju, prošla je čitava sedmica, i u kući nije bilo novca za svakodnevne troškove, ali Amina mužu nije rekla ni reči o tome. Nekako su se snašli. Zarbala se tek sledeće subote pojavio sa Koščejem na poprištu iza pijace.

Čiča Ibad je bio odlično raspoložen. Veče je bilo sparno i gledaoci su, i pre samog početka borbe, popili dosta čaja sa limunom po ceni od 50 kopejki za šolju. Pride, Koščejevo pojavljivanje izazvalo je posebno raspoloženje navijača, što je samim tim davalo i Ibadu dodatnu energiju. Aura, koja se nadvila nad njima usled takvog raspoloženja, budila je u njemu prekrasne nove horizonte obasjane suncem.

Borbu prva dva petla gledaoci nisu ispratili sa naročitim žarom. Zarbala je držao Koščeja pod rukom i mazio ga po glavi i grudima. Čim ga je pustio na zemlju, Koščeja se, visoko podigavši glavu, razmahao krilima. Činilo se da je u tom trenutku na teren ušao nekakav talas, koji je potpuno razgatio gledaoce. Držeći glavu visoko, isturivši grudi, Koščeja je, po svom starom običaju, napravio krug po terenu. Ponos kojim je zračio dok

je obavljao tu svoju uobičajenu ceremoniju dodatno je oduševio gledaoce, pogotovo Koščejeve navijače.

Gazda protivničkog petla je takođe pustio svoju pticu na suprotnom kraju poprišta. Taj stari petao, kojem je jedno oko bilo skoro zatvoreno, očigledno je odigrao mnogo borbi u životu. Po svemu sudeći, njegova kresta i brada su dosta puta osetile silu tuđih kljunova i zbog toga su bile u ranama. Perje na grudima je bilo toliko iščupano da se na nekim mestima mogla videti koža. S obzirom na to kako je izgledao, petao, bez sumnje, nije imao šanse protiv Koščeja.

Stari petao, ne pomerajući se sa mesta, nekoliko puta je mahnuo krilima, a zatim, kako bi pročistio grlo, glasno i iz sve snage zakukurika.

U tom trenutku se desio taj nezamislivi događaj. Čuvši gromki krik starog petla, Koščej u panici stade da beži i protrča, kao i prošlog puta, između nogu gledalaca. Ponovo se sakrio negde pored bademovog drveta.

Sve se to desilo potpuno neočekivano i iznenada, te su se svi skamenili. Tišinu koja je u trenutku zavladała poprištem narušio je glasni Muzafarov uzvik:

– Zarbala, prijatelju moj, zašto se ovo desilo, zašto?

I taj nečasni beg je odmah uništio sav pređašnji autoritet i poštovanje koje je Koščej uživao.

– On je, brate moj, izgleda, slabić!

– Da, da!

– Šta se to desilo?

– Koščej je ispao kukavica!

Već je rečeno da se stomatolog Fejzi-beg, od kako je došao iz Istanbula i počeo da radi u odmaralištu „Rajski ugao”, uvek trudio da govori turski jezik azerbejdžanskim dijalektom. Međutim, ovaj događaj ga je toliko uznemirio da je prešao na čist anatolijski dijalekat i, gledajući Zarbalu, koji je skamenjen jedva treptao, zamišljeno reče:

– Koščej besmrtni očigledno ne opravdava svoj nadimak! – zatim saosećajno dodade: – Brate moj, na ovom svetu ne postoji ništa što je večno! Zaboravi!

Izgubivši pre nekog vremena u jednoj godini i oca i majku, a zatim i sestru, Ana Viktorovna je često govorila sebi, potvrđujući svoja razmišljanja: tako je, beda nikad ne dolazi sama. Međutim, Zarbala to nije znao. Ali svejedno se ispostavilo da se Zarbalina nesreća nije zaustavila samo na sramotnom Koščejevom bekstvu sa poprišta već da je glavna nevolja tek sledila.

Čim je Koščej utekao sa poprišta, naočigled svih okupljenih, na teren su uveli sledeći par petlova. Zarbala nije hteo više da se zadržava, uze kutiju i krenu nesigurnim korakom u pravcu bademovog drveta. Koščej se sklupčao na zemlji, skrivajući se iza debelog stabla. Zarbala ga zgrabi za krilo i ubaci u kutiju. Zatvorivši oči, Koščej nije ispuštao nikakav zvuk, kao da se stideo svoje sramote, ali to nije toliko brinulo Zarbalu.

Naravno, Amina je znala šta se desilo. Kada je Zarbala ušao u dvorište sa kutijom u rukama, nije rekla ni reči. Zarbala je isto tako ćutao. Tek kada je Zarbala, spustivši kutiju kod vrata od kokošinjca, krenuo ka vratima, Amina instinktivno i zabrinuto upita:

– Gde ćeš, Zarbala?

– Idem dođavola! – povika on, izlazeći iz dvorišta.

7

Mirza-aga, mesar već dugi niz godina, bio je, možda, najmršaviji mesar u Azerbejdžanu. Bio je toliko mršav da su mu se videle kosti vilice i čela. Kada bi žvakao hranu, ljudi bi mislili da gledaju rendgenski snimak. Međutim, takva mršavost nije uticala ni na njegovu marljivost, ni na to kako on zamahuje satarom, čvrsto je držeći u ruci. Vešto je sekao čak i meso bikova.

Mesar Mirza-aga je važio za čoveka koji je veoma obraćao pažnju na kulturu. Uživao je u svakojakim kulturnim dešavanjima. Istina, on sam nije čitao knjige, već je cenio načitanu ljude. Barem jednom mesečno, nedeljom, poveo bi ženu, decu, snaje i zetove, svu svoju veliku porodicu u bakiška pozorišta, pogotovo na nove predstave Pozorišta muzičke komedije. Činjenica je da su neki glumci bakiških pozorišta zloupotrebljavali njegovu ljubav prema pozorištu, te su, dolazeći pogotovo u toku letnjih meseci u njegovu kafanu, jeli i pili za džabe. Iako je mesar Mirza-aga zbog toga trpeo velike gubitke, u sebi je bio zadovoljan.

Jednom, pre tri-četiri godine, lokalni glumci su sa sobom povelili kolegu iz nekog moskovskog pozorišta, koji je gostovao u Bakuu. Nakon što su se mušterije malo opustile uz alkohol, ruski glumac, gledajući u njegove duge i tanke prste, reče:

– Vi imate prste kao pijanista!

Od tog trenutka, ljubav Mirza-age mesara prema kulturi postade još jača. Ponekad, kad bi pogledao u svoje prste, preplavilo bi ga nekakvo prijatno, toplo osećanje ponosa.

Seoska inteligencija je, verovatno, mislila da je Mirza-aga sličan njima, te su povremeno u kafani organizovali prijatne susrete sa gostima iz Bakua. Međutim, za razliku od umetnika, koji su dolazili iz gradova, sve su plaćali sami.

Posle raspada Sovjetskog Saveza, mesar Mirza-aga je prodao svoju mesaru i na tom mestu otvorio poznatu kafanu. Jedan ugao je oblepio pločicama, te je naručio lepo urađen mermerni šank, koji je stavio u taj ugao. Na njemu je prodavao meso. U kafani je sve ukupno bilo zaposleno dvoje radnika – lično Mirza-aga mesar i njegova tašta. Tašta je spremala samo jela od mesa: djušbaru, gjurzu¹⁷, kutabu, pite sa ovčijim iznutricama, koje su se osobito sviđale stranim turistima. Povremeno bi seoska deca, pogotovo ona iz siromašnijih porodica, svraćala u kafanu, uzimala vruću pitu i bežala. Na mršavom licu Mirza-age mesara bi se pojavio blagi osmeh, a kada bi ga tašta osuđujuće pogledala, govorio bi joj:

– Svevišnji će sve vratiti! Gledaj svoja posla...

Tokom zimskih meseci, Mirza-aga bi sam spremao kaš. Ljubitelji kaša ne samo iz njegovog sela već i iz okolnih, veoma su cenili njegovo jelo sa goveđim nožicama.

Leti, Mirza-aga bi od sedam ujutru, a u sezoni kaša – od devet (služenje kaša je počinjalo u sedam ujutru i završavalo se u devet) do dvanaest u podne stajao za šankom i prodavao svežu ovnetinu i teletinu. Ostatak prodavnice je pretvorio u kafanu, koja je služila mušterije do deset uveče.

Te subotnje večeri, bilo je već pet do jedanaest i tašta je odavno otišla kući, međutim, Mirza-aga mesar još uvek nije zatvorio kafanu, s obzirom na to da mu je deset-petnaest minuta pre toga utrčao milicajac Safar i upitao da li je već krenuo.

– Samo da skinem uniformu i dolazim.

¹⁷ Gjurza – razne vrste presnog testa punjenog mlevenim mesom ili ribom.

Milicajac Safar, još uvek na poslu i u uniformi, nije pio alkohol na dužnosti. S vremena na vreme bi, završivši smenu negde oko ponoći, svratio na brzinu do kuće, presvukao bi se i dolazio u kafanu. Obično bi popio 150 grama votke i uz to pojeo malo sira, jedan paradajz i malo zeleniša. Njegov verni drug po flaši je bio upravo Mirza-aga. Služeći mušterije po čitav dan, nijednom ne bi uzeo kap alkohola, ali čim bi sat otkucao deset, Mirza-aga mesar bi zatvarao vrata, sravnjivao račune i na prazan želudac pio 100 grama votke. Mirza-aga u kafani skoro da nije jeo ništa. Ručak bi mu slala žena, a zatim bi išao pravo kući i večerao to što bi ona spremila i što ga je po dolasku čekalo na kuhinjskom stolu.

Mirza-aga mesar je i ranije pio samo 100 grama votke, ali nakon što je Fejzi-beg rekao da je od svih alkoholnih pića najmanje štetna tekila, umesto votke pio je 100 grama tekile. Sada je čekao svog druga, milicajca Safara, da bi popio svojih uobičajenih 100 grama tekile. Kada je milicajac Safar, već obučen u svoju običnu odeću, ušao u kafanu, na stolu su bili postavljeni sir, pažljivo isečen paradajz i, naravno, 150 grama votke i 100 grama tekile.

Nikada, još od rane mladosti, nije prešao svoju normu. Možda baš zbog toga znajući cenu votke, milicajac Safar je zadovoljno gledao na postavljeno predjelo na stolu i seo prekoputa domaćina kafane.

Uhvativši čašicu tankim i dugim prstima, Mirza-aga mesar reče:

– Da nazdravimo! – i nakon što je milicajac Safar takođe podigao svoju čašicu votke, reče svečano: – Neka bolesti i nemoći ne bude tamo gde se ovom čašicom zalije! Za tvoje zdravlje, dragi moj!

Toplina ove prijateljske gozbe je oduševila milicajca Safara toliko da, mucajući više nego inače, još jednom reče:

– Z... za... za tvo... tvoje... zdra... zdravlje, brate moj! – međutim, samo što su se kucnuli i krenuli da piju, na vratima se pojavi Zarbala.

Milicajac Safar i Mirza-aga mesar nisu bili oduševljeni njegovim iznenadnim dolaskom. Milicajac Safar, sklonivši pogled sa Zarbale, pogleda u Mirza-agu mesara. Na kraju krajeva, Mirza-aga je ovde domaćin. Međutim, on nije stigao da izusti ni reč, a Zarbala, jedva pomerajući usta, reče:

– Prijatelju... Jednu flašu hladnog piva... Jednu flašu... Daćeš mi pivo, je l' da?

Mirza-aga mesar je bio tačan i pažljiv. Nikada nije služio mušterije posle deset. Ali te noći, verovatno zato što je i sam bio svedok Koščejeve sramote, oseti Zarbaline unutrašnje nemire i ne reče ništa. Iako je bio u potpunosti siguran da Zarbala u džepu nema ni prebijene pare i ko zna da li će mu ikada platiti za pivo, ostavi čašicu, ustade i uze iz frižidera limenku „efesa” i dade mu:

– Uzmi...

Međutim, milicajac Safar, kome su, kako bi to rekao stomatolog Fejzi-beg, „narušili moral”, ovog puta nije mogao da se suzdrži. Sa pretnjom u glasu, kao nekada u sovjetsko vreme, reče:

– Ej, ti, Zaa... r... ba... la. Šta, o...opet... si... si se... vra...vrati... vratio... sta... staroj... na... navici?

Tako je i bilo. Čim je stavio kutiju sa Koščejem u kokošinjac, Zarbala izađe iz dvorišta, a noge su ga, kao nekada ranije, mehanički i nevoljno vodile ka prodavnici, gde je kupio pola litre votke. Uputio se zatim ka stenama na obali mora.

Na tim stenama duvao je slab vetar. Talasi su udarali o stene, čak i pri laganom vetru. Noću, tišinu puste obale narušavali su slabi zvuci talasa. Međutim, te subotnje noći nije bilo čak ni povetarca. Gluva tišina, koja je opasala stene, zajedno sa lepljivošću teškog letnjeg vazduha, uverljivo je govorila o tužnim i teškim životnim ostvarenjima.

Naslonivši se na ivicu velike stene, Zarbala je pio votku pravo iz flaše. Ne razmišljajući ni o čemu, jednostavno je osluškivao tišinu puste obale. Povremeno bi poneki par turista, momak i devojka, dolazeći iz pravca „Rajskog ugla” i želeći, očigledno, da nađu skriveno udubljenje pored stena, prošao tuda, ali čim bi primetili Zarbalu pod romantičnim odsjajem meseca, užurbano bi odlazili. Ne obraćajući nimalo pažnju na njih, Zarbala je neumorno pio votku i gledao u neobično spokojno i mračno more. Činilo mu se da se miris votke meša sa mirisom lekova.

Ranije je posle 150 grama votke uvek bio pijan. Zarbala sada popi naiskap svih pola litre, ali se ne napije. Bio je, kao i ranije, opušten i bez života u sebi, kao da ima veliki i teški oblak umesto mozga, i sve što je bilo nekada i što je sada, čitava okolina se našla u tom velikom i teškom oblaku. I kada su ga noge, žedne hladnog piva, dovele do

kafane Mirza-age mesara, reči, koje mu je uputio milicajac Safar kao da je čuo kroz taj isti oblak. Nije mogao da razume njihovo značenje.

Zarbala stade nasred kafane da pije pivo, i, ispijajući ga, oseti kako se čitavim njegovim telom širi bezbrižna hladnoća. Kapi piva, koje su mu klizile po usnama, kao da su ga štitile od sećanja na događaje koji su se desili te subotnje noći.

U to vreme u kafanu panično ulete čiča Ibad. Ugledavši Zarbalu, koji je pio pivo kao da se ništa nije desilo, povika:

– Nesrećo jedna, gde si ti?! Gde te sve nisam tražio! Siroti čoveče, idemo, Gjulbala umire!

Kada je zadihani Zarbala uleteo u sobu, Gjulbala je ležao na krevetu, dok su Amina i tetka Nisa, koja je došla da pomogne, sedele na ivici kreveta. Nisa stavi toplomer ispod detetovog pazuha i pogledavši na živu, zakuka:

– O, bože! Više od četrdeset jedan! Pomozite, gubimo dete!

Amina povika na Zarbalu, koji još uvek ništa nije razumeo:

– Zovi lekara! Lekara!

8

Čučnuvši ispod starog smokvinog drveta, Zarbala je pušio. Duboko dišući, uvlačio je dim u pluća. Pred očima kao da je video maleni sanduk. Zatvarao je oči, pa ih otvarao, odmahujući glavom, međutim, taj mali tvrdoglavi sanduk nikako nije nestajao. Čitavo telo mu je drhtalo pri pomisli da će sutra u sanduku sličnom tom da odnesu Gjulbalu na seosko groblje i predati ga Bogu.

Posle Amininog krika, trkom je pošao da traži doktora Džafarova. Kuća doktora Džafarova bila je udaljena tri bloka od njihove, bliže obali. Doktor je, po običaju, rano išao na spavanje i rano ustajao. Tek što je skinuo odeću, htede da legne u krevet, ali Ana Viktorovna, uvek ljubazna prema ljudima koji bi tražili pomoć za bolesnike, nekada čak i u pola noći, otvori vrata od spavaće sobe:

– Aga Kerimoviču, posetilac je došao.

– Šta se desilo?

– Sin mi umire – odgovori Zarbala slomljenim glasom.

Iako Ana Viktorovna nije znala azerbejdžanski jezik, shvatila je po Zarbalinom tonu i skrušenom stavu da se desilo nešto veoma loše.

– Pomozi mu, Aga Kerimoviču! – reče ona.

Puno ime doktora Džafarova je bilo Agakerim, i kada su živeli u Rusiji svi su ga, uključujući i Anu Viktorovnu, zvali „Aga Kerimovič”. U to vreme, u sovjetskom pasošu tako je bilo i napisano: „Aga Kerimovič Džafarov”. I kada je Azerbejdžan dobio nezavisnost, crveni pasoš je postao nevažeći i doktor je dobio novu ličnu kartu, u kojoj je bilo napisano isto ime. Ime pokojnog oca doktora Džafarova, Husein-gulu, samim tim, nije bilo ni u pasošu, ni u ličnoj karti.

Doktor Džafarov se brzo obuče, uze opremu, koja mu je verno služila više od četrdeset godina i u kojoj je bilo sve što bi moglo da zatreba pri ukazivanju prve pomoći, i izađe napolje zajedno sa Zarbalom.

...Zarbala nije ostao pored Gjulbale, koji je buncao od temperature. Čučajući ispod smokvinog drveta, sada već više od pola sata, nastavi da puši cigaretu za cigaretom i da gleda u taj maleni sanduk, koji mu je još uvek stajao pred očima.

Konačno, doktor Džafarov izađe iz sobe sa svojom poznatom opremom u ruci. Zarbala polete ka njemu i, u tom trenutku, na svakodnevno temeljno izbrijanom licu doktora Džafarova pojavi se i odmah zatim nestade lagani osmeh:

– Ništa strašno – reče. – Angina. Temperatura je spala posle injekcije. Proći će...

Taj veliki i gusti oblak u Zarbalinoj glavi se rastopio i nestao. Sada je, naprotiv, njegov mozak radio tačno kao sat, i Zarbala htjede prvo da se baci doktoru Džafarovu u naručje, da ga zagrlji, poljubi ga u oba obraza, ali se zaustavi.

Mirza-aga mesar je bio siguran da Zarbala nije imao ni dinara u džepu, da ni u kući nije imao prebijene pare, ali pustiti doktora Džafaroca da ode praznih ruku je za Zarbalu bila velika sramota.

Za to vreme, u kutiji, ostavljenoj kod vrata od kokošinjca, čulo se slabo Koščejevo kukurikanje. Zarbala u tom trenutku polete, podiže kutiju i, vrativši se kod doktor Džafarova, reče:

– Da podari Alah večno zdravlje vama i vašoj deci! – i sa kutijom u ruci isprati doktora Džafarova.

Kada su došli do kuće doktora Džafarova, Zarbala stavi kutiju na zemlju.

– To je za vas, doktore – reče on. – Mnogo vam hvala. Da vam podari Alah zdravlja! Da vas sačuva Alah!

Kada je Zarbala izlazio iz dvorišta doktora Džafarova, kao da opet začu slabo kukurikanje Koščeja, koji je čitav put ćutao. Možda mu se i učinilo, ali bilo kako bilo, to više nije imalo značaja.

Ana Viktorovna u noćnom ogrtaču izađe na verandu kako bi dočekala muža. Doktor Džafarov, pokazujući na veliku kartonsku kutiju, reče:

– Izvolite, Ana Viktorovna! Eto vam kokoška za sutrašnji pilav!

Doktor Džafarov je potom, po navici, detaljno oprao ruke, razmišljajući kako je ptica velika, sudeći po veličini kutije, i kako bi bilo dobro pozvati na sutrašnji pilav prvog komšiju Muzafar-mualima.

Stvar je u tome, što je na poslaničkim izborima doktor Džafarov glasao protiv Muzafar-mualima. Kada je reč o takvim pitanjima, on je bio veoma principijelan čovek, smatrao je da Muzafar-mualim ne vlada posebnim intelektom, kojim bi mogao da zaštiti interese Azerbejdžanske Republike, te zbog toga i nije žrtvovao interese Azerbejdžana radi dobrih odnosa sa susedima. Međutim, u poslednje vreme doktoru Džafarovu se činilo da je Muzafar-mualim zbog toga bio podozriv prema njemu. Zato i ne bi bilo loše pozvati ga u goste, na kraju krajeva, komšije su. Tako neće ni biti nekakvih nesuglasica.

Ipak, doktor Džafarov nije definitivno odlučio, ostavio je to za sutra, rekavši: „Jutro je pametnije od večeri”. Možda će pozvati i Fejzi-bega na pilav, jer je, svaki put kad bi se video sa njim, Fejzi-beg govorio da nijedna kuhinja nije ravna azerbejdžanskoj i da bi voleo da oceni kakav pilav pravi Ana Viktorovna.

I to pitanje je doktor Džafarov odložio za sutra. Skinuvši se, leže u krevet.

Doktor Džafarov bi obično zaspao istog trenutka kada bi legao u krevet. Tako je bilo i ovog puta.

Mula Zejdul se, održavši noćnu molitvu za pokojnika u susednom selu, kasno vratio kući. Kasno je legao i da spava, ali ujutru je, negde oko pet sati, još uvek sanjiv,

prevrćući se u krevetu, nehotice očekivao krik tog prokletog petla. Međutim, petlovo kukurikanje se nije čulo, i mula Zejdul, otvorivši jedno oko, stade pažljivo da osluškuje. Ništa nije čuo, sem cvrkuta ptica, koje su se probudile u svojim gnezdimama, i monotonih udara talasa o stenu, koji su usled vetra postajali sve jači.

Mula Zejdul opet zatvori oči, želeći da zaspi, ali koliko god da se prevrtao u krevetu, nije mu pošlo za rukom. U tom trenutku se, kao sa onog sveta, začu glas. Ustaj, Zejdul, pogledaj u Zarbalino dvorište da saznaš zbog čega ne kukuriče taj zloćudni petao.

Mula Zejdul, u beloju košulji i dugačkim gaćama, koje je oblačio i leti i zimi, ustade, priđe otvorenom prozoru zastakljene veranda i pogleda u pravcu Zarbalinog dvorišta.

Zarbala je sedeo ispod starog smokvinog drveta i pušio cigaretu.

– Hej, Zarbala, gde je Košče? – povika mula Zejdul sa verande.

Zarbala ne odgovori, kao da je čekao upravo te reči mule Zejdula. Uzdahnuvši, tiho zaplaka.

30. jun 2012. godine

SARA NAZIRLI (1944–2014)

Spisateljica, dramaturškinja, istaknuta predstavnica umetnosti Azerbejdžana. Autorka je više od deset knjiga, među kojima su i sledeći naslovi: Drvo poštovanja, Pečat sudbine, Sećanja iz betonske kuće, Odabrani radovi, Životni vek leptira, Sok od lubenice i drugi. Prema njenim scenarijima snimljeni su sledeći filmovi: Umetnost potonulog grada, Granatna bajka, Parna kupatila u Ičeri-šeheru, Prijatelj se u nevolji poznaje.

ČOVEK STAROGA KOVA

– Sinko! Pažljivo! Gledaj da ne padneš! – Hasan Mami oprezno i sa strahom posmatra čoveka koji je skupljao grožđe sa vrha visoke topole.

– Nasloni korpu! Položi je u šupljinu da ti ne smeta!

– Gde da nađem šupljinu? – promrmlja ovaj na drvetu, vešajući korpu na grančicu.

– I pade mi na pamet: vinova loza na topoli?!

– Šta ti je, sine! Jesenja vinova loza, a i kišmiš¹⁸ voli sunce. Što je drvo više, to bolje. Trebalo bi i grana da bude manje. A koje drvo je više od topole? Topola ionako ne daje plodove. Neka se bar onda vinova loza približi Bogu.

Začulo se lomljenje grana. Korpa se stropošta sa grančice i polete dole. Poče se ljuljati na kanapu na samo nekoliko veršoka¹⁹ od zemlje. Ispletena od tankog orahovog pruća, korpa je podsećala na izduženi levak sa ispupčenim dnom. Drška beše napravljena od užeta. Onaj ko bi se peo na drvo, uzimao bi uže i jedan njegov kraj bi provlačio kroz petlju na dršci, dok bi drugi kraj vezao za pojas. Kada bi stigli do grožđa, korpu bi privlačili sebi. To, koliko je ta korpa bila neophodna i nezamenljiva, najbolje se moglo primetiti u trenutku kada bi se korpa napunila i kada je bilo potrebno isprazniti je. Tada bi korpu pažljivo spuštali dole, postepeno opuštajući uže, dok bi kolac na dnu korpe razmicao granje i lišće. Na taj način bi grozdovi netaknuti i sačuvani stizali na zemlju. Čovek, koji bi čekao dole, izručio bi grozdove u kacu, a berač bi tada korpu ponovo povukao ka sebi. Ta korpa se mogla koristiti i u druge svrhe. Pod nju su, na primer, stavljali petla, kog bi prethodno namenili za supu. U njoj bi ga točili, kako bi im bio nadohvat ruke kada mu kucne sudnji čas. Ponekad bi korpu oblagali slamom, stavljali u nju jaja i polagali na jaja kvočku. Ponekad bi pak, po potrebi, odvajali piliće i stavljali ih ispod korpe, da bi kokoška nosila jaja. Ali za Mamija je korpa imala samo jednu namenu: sakupljanje grožđa i krušaka. Ne daj bože da u korpi zatekne perce ili, još gore, kokošji izmet.

– Ako se korpa oseća na kokošinjac – gotovo! – govorio bi Mami svojoj Gjuljsum, gledajući je kao da je njegova žena učinila nešto toliko sramotno, nešto što od nje nikada nije mogao očekivati.

– Ne, sinko, ovo već nije grožđe! – gledajući gore, žalosno izusti Mami. – Mislio sam da ćemo okusiti odlično grožđe, a ti si ga u kašu pretvorio. Hej, idite i pokupite grožđe!

¹⁸ Kišmiš – vrsta suvog grožđa bez semena.

¹⁹ Veršok – stara ruska mera za dužinu ravna 4,4 cm.

Gjuljsum je glinom premazivala tendir i slušala sve što su pričali u bašti. To, da se korpa stropoštala, shvatila je po zvuku. Kada ju je Mami pozvao, već je otvarala vratanca rukama umazanim glinom.

Mami je i sam mogao isprazniti korpu veoma lako. Malo popustiš uže i korpa bi zbog sopstvene težine potonula u meku zemlju. Kaca je već bila pored, a za prevrtanje korpe, koja je visila na užetu, nije bila potrebna snaga. Ma mogao je i podići, bez obzira na njegovih osamdeset godina. Mami je zaista još uvek bio snažan muškarac. Crnih dlaka na bradi nije bilo ništa manje nego sedih, dok je Mamijeva tubetejka,²⁰ ukrašena lepim šivenim linijama, uokvirivala gustu kosu. Evo o čemu se radilo: da je Mami izručio grožđe u kacu, osramotio bi se pred celim selom. Nije to za njega. On ni na proslave nije uvek odlazio, kako bi ga ljudi više cenili. Kada bi i došao, odmah bi ljudima usluge činio. Treba se zamisliti. Čak je i nadimak „Mami” dobio upravo zahvaljujući svojoj dostojanstvenosti i istinskoj čestitosti i zahvaljujući tome što je svemu znao vrednost. Mami se za vreme praznične gozbe uglavnom uzdržavao od razgovora, ali kažu, kada bi progovorio, iz njegovih usta bi suvo zlato izlazilo. Iz usta bi mu se biseri nizali, dok bi mu lice obasjala neka svetlost. Ne znam za bisere, ali ovo za lice je zaista tačno. Imao je pravilan nos, dok su obrve iznad bademastih očiju podsećale na lastavičja krila. Koža voštane teksture krasila je njegovo široko čelo sa jedva primetnim borama. Mami je podsećao na šaha Mirzu, istog onog po čijem su liku pravljene minijature. Da je i šahu Mirzi bio podaren tako dug život u istom tom dvorištu punom pilića i kokošaka i da se nije istrošio u beskonačnim svađama i raspravama, doživeo bi i on današnji dan i izgledao bi isto kao Mami. A sada, što se tiče bisera... Praunuk njegovog pokojnog brata je pročitavši knjigu *Kabus-Name*²¹ koju je dobio od svojih prijatelja, rekao: „Pomislio sam da je nešto specijalno, ali ne, bolje da odem Mamija da slušam.” Istina, dečak nije imao priliku da čuje Mamijeve govore baš na svim slavljinama, jer balavcima tamo nije mesto. Oni bi prisustvovali samo kada bi se slučajno tu zadesili da, na primer, nose bokal s lavorom kako bi gosti oprali ruke pre jela ili da stražare pred vratima, u slučaju da nekome

²⁰ Tubetejka – tradicionalna kapa, deo narodne nošnje turskih naroda iz Centralne Azije. Često je ukrašena biserima i lepim šivenim linijama.

²¹ *Kabus-Name* – knjiga koju je u 63. godini života napisao Kej-Kavus za svog sina Giljanšahua. Kej-Kavus je bio persijski pisac rođen 1021. godine.

nešto zatreba... Mami se širokim koracima uputio ka kestenovima na kraju bašte. Koliko je samo prefinjenosti i dostojanstva bilo u njegovom hodu. Kao da nije išao da gleda kestenove, već je, kako je govorio praunuk njegovog pokojnog brata, išao da pokaže svoj stas svetlim očima samog šeika Šamilja.

– Ništa ta Sadaj neće da radi! – reče Mami ljutito. – Mogla je bar pokupiti ovo što je popadalo! Da.. Prezrelo je kestenje. Moramo zvati Dugajliju Orudžalija da protrese.

Mamiju ni na pamet nije padalo da se sam sagne i pokupi kestenje. Najlakše je podmetnuti kičmu, pa ti posle teraj ako možeš! „I sami ste govorili”, pomisli Mami, misleći na seljane, „da čovek može biti rumen i od šamara?”

Ne, Mami se mogao sagnuti samo u dva slučaja: u prvom da bi zahvatio grumen zemlje i bacio ga na grob svog sina i u drugom da bi se pomolio Svevišnjem.

Još se nikada nije dogodilo da nešto prezri u Mamijevoj bašti. On je čak i sedeći na ajvanu²², ne gledajući, tačno znao kada sa kog drveta treba sakupljati rod. Po vremenu i zvukovima koji su dopirali iz sela znao je kada su ljudi tresli drveće. Znao je to po dužini štapa kojim su skidali voće. Sam štap nikada ne bi video. Uvek bi po zvuku određivao njegovu dužinu. Postojalo je objašnjenje za to što mu Sadaj sada nije bila pri ruci. Naime, devojka je videla da je Mami zbog nečega zabrinut, ali mu sada nije bilo do nje.

Mami je upao u klopku. Sudbina mu je napravila zasedu.

Tog leta je Gjuljsum pozvala udovicu Halima-lezginca²³ da dođe da prošivaju ćebad. Mami je u mislima ovu četrdesetpetogodišnju udovicu, koja je živela u Halimovom raju, nazivao „lezginska devojka”. Svaki put kada bi prostrla oko sebe svoju široku suknju, sašivenu od jedanaest komada platna, lezginska devojka bi prošivala ćebad, dok bi joj obrazi bili rumeniji od purpurnog satena. Ona bi istom tom iglom za ćebe prišivala i Mamijevo srce. Kosa boje meda bi, padajući ispod marama, klizila niz njene grudi, gotovo ga golicajući. Opijena zracima zalazećeg sunca, boja njene raspletene kose se prelivala poput duginih boja.

Mami se jedva suzdržavao da ne ode i zamrsi ih, kao što to radi mače, kada se igra sa klupkom. Ovaj zlotvor je možda i imao bore oko očiju, ali su njene oči i u podne

²² Ajvan – terasa sa ravnim krovom koja stoji na stubovima. Može se videti na kućama i džamijama u Srednjoj Aziji.

²³ Lezgini – kavkaski narod.

svetlele poput hiljada svitaca. A bore... I nemala bore kada se ceo svoj život klatila iz kišlaka²⁴ u dolinu i iz doline u kišlak... Tek kada joj je muž umro mogla je predahnuti. Prošivala je ćebad, vezla čarape, a kada bi se pojavila neka mušterija, pravila bi buku i tkala tepih. Nekako je preživljavala. Nije imala dece, a muž joj je stalno pretio da će njom vukove nahraniti ili će je isterati iz kuće i poslati u nazad u očevu stračaru. I kao za inat, njega su vukovi rastrgli u klancu kada se zadesio tamo bez psa. Razmišljajući o svemu tome, Mami promrmlja: „Astahfurullah!”²⁵ i poče grickati prst. „I kako sam u ovim godinama pogrešio?” Čekao je da lezginska devojka najzad završi sa ćebadima. Međutim, kada je žena završila posao i otišla, obuze ga tuga. Svake noći je u snovima video Sagubu, svoju prvu ženu. Ma koliko se trudio, nije joj mogao videti lice, samo je osećao da je ona tu. Kao da se naokolo osećao miris tih dana kada je živio sa Sagubom i decom. Nije mogao da podnese tu patnju i tada je naredio da se ponovo prošiju ćebad i prostirke za spavanje, pod izgovorom da su već počele da zaudaraju.

Kad je lezginka završila sa ćebadima i prostirkama za spavanje, nije više bilo toliko vruće. Zahladilo je. A Mami je sedeo ili u sobi ili na ajvanu, podbočivši se o jastuk, odajući utisak kao da drema, kako ga niko ne bi uznemiravao, a zapravo je prisluškivao polulezginski-poluazerbejdžanski razgovor, koji ga je podsećao na zvuk koji je proizvodila bućkalica kojom je njegova žena mutila maslac. Činilo mu se da mu se taj maslac po srcu razlivao...

Kada je lezginska devojka otišla, shvatio je da će stradati. Ta vatra će ga uništiti. Srce će mu pući od čežnje za lezginkom.

Mami, do sada, sebi ništa nije uskraćivao. Kišmiš, pečeni orasi i kestenje su polako nestajali iz njegovih džepova. Čim se ne bi osetio lepo i čim bi se počeo dosađivati, naredio bi Gjuljsum da potopi pirinač i visio bi joj nad glavom dok bi ga spremala. Nadgledao bi je, jer bi ga ona u suprotnom ili prekuvala ili bi joj ostao sirov. Šakinci²⁶ su bili takvi: odmah bi počele glasine da u Mamijevoj kući ne umeju da sprema kavurmu. Eto tako, ono što je trebalo pržiti, naređivao je da se prži, ono što je trebalo ostati sirovo, moralo se staviti u torbu. Nakon toga je u blagostanju pošao u Šaki da poseti prijatelja.

²⁴ Kišlak – naziv za selo u Srednjoj Aziji.

²⁵ Astahfurullah – jedna od često izgovaranih islamskih fraza koja znači: „Oprosti, Bože!”

²⁶ Šakinci – stanovnici grada Šaki u Azerbejdžanu.

Nakon nekoliko dana se vratio. Doneo je darove rođacima i komšijama, kao da je bio na svetim mestima. Doneo im je šakinsku halvu, slatko od oraha, baklavu.

A ako bi neko poželeo, Mami bi poput bilo kog prethodnog bega naredio da se uredi jagnje, koje beše hranjeno kruškama, a potom očisti od iznutrica i napuni začinima. Naredio bi da se meso uvije u kožu, premaže glinom i stavi u tendir.

– Ako biste jagnje hranili svim što vam padne pod ruku, mogli biste ga odmah izbaciti – govorio bi Mami.

Miris koji je dopirao iz njegovog tendira ostavljao je sve komšije bez teksta. Ali otkad se Gjuljsum pojavila u kući, sve se promenilo: u tendiru se, tobože, samo pogače i lepinje peku. Mami joj je tada objasnio da se u tendiru ne peče samo hleb. U tendiru se i čovek može ispeći. „Znaš li koliko su junaka u tendir bacili kada su plamen Satar-hana gasili? Eh, eh, pa kako bi ti, Hamzina ćerka, mogla i znati šta se i kako priprema u tendiru?” On je ovo samo pomislio, ali nije rekao, kako ne bi uvredio ženu.

Mami je obučavao ženu kako da sprema hranu. Bio je strog, ali strpljiv. Nije mogao da prestane da se divi njenoj nesnalažljivosti i sporom shvatanju.

Sva zarada od bašte, kao i Gjuljsumin trud i rad – sve je gorelo u Mamijevom tendiru. Ali on nije želeo da ljudi znaju da on sve prihode na hranu troši, jer ga ne bi poštovali. Dovijaju se kako znaju i umeju ne bi li uštedeli nešto za crne dane. Iz usta deci uzimaju. Mislite da slučajno u selu ima toliko sasušenih ljudi? Stiskaju se, cicijaše i hrane se samo ovčijim sirom. I sve za crne dane, pa za crne dane. A kada bi i došli ti crni dani, opet ne bi kasicu otvorili i opet bi pomrli nad njom. A o njemu su mislili sledeće: stariji čovek i još bez dece. Ne može da ne razmišlja šta će biti sutra. Ispada da mu je bitnije bilo da se dobro najede, nego da ima zdrav razum.

Ne, čim on tako široko živi, znači da je, hvala bogu, već uštedeo! Čim on sebi može i pored staračkog cicijaštva to dozvoliti, koliko li je on već uštedeo!

Svi su pamtili kada su u ratu, proklinjući Hitlera, ljudi davali svoje dragocenosti za tenkove. Mami je tada doneo šaku zlatnih perli i rekao: „Sa žene sam ih skinuo. Dabogda te Bog kaznio, Hitleru!”

Šaputali su tada: „Sa žene ih je skinuo! Sigurno ih je skinuo da ušteđevinu ne bi dirao!”

Niko nije imao predstavu o tome da starac nije uspeo čak ni svoju želju ispuniti, želju da sagradi novu kuću. Svi naokolo su gradili nove kuće, i to kakve kuće. Terasa su bile toliko velike da su se po njima mogli konji jahati. Bio je to dodatan posao za svaku ženu: svaki dan te briši, te ribaj. Nikada tamo nisu spavali, niti su stolove postavljali, a i zašto bi kada su to mogli na livadi ispod razgranatog duda? Leti bi bili u bašti, a zimi svakako iz sobe nos ne bi promolili. Da, gotovo su svi imali nove kuće. Na prste su se mogli nabrojati oni koji su još uvek bili u očevim kućama. Istina, Mami je imao kuću na sprat, napravljenu od oraha. Ali su crepovi obrasli mahovinom. Na zidovima se glina odvajala. Gjuljsum bi premazivala zid, ali bi se glina u lopticama kotrljala i na kraju završavala njoj u ruci. Koračaš po podu, a daske poskakuju kao da igraju lezginku²⁷. Kad bi se uhvatili reze na vratima, ona bi proizvodila zvuk nalik na vola u jarmu, čiji je lanac besomučno škripao. Gjuljsum je već stalno gundala kada je izbacivala trunje, koje se beše gomilalo, jer je žižak izjeo ogradu. Gundala bi i kada bi se, noseći samovar, spuštala niz stepenice koje su škripale!

Mami je postavio nogare za testerisanje trupaca. Naredio je drvodelji Babi da iseče stari orah: „Seci, ionako nikakve plodove ne daje, a svakako će biti dobre daske od njega.”

Dugo je Baba sa pomoćnikom testerisao stablo oraha i dugo se u mahali čuo zvuk testere. Dugo su se dečica bacakala u piljevini, žutoj poput pšenice. Dok su pakovali daske debljine jedne šake, Mami pođe u šumarsku upravu. Odmah je shvatio da je upravo njegova dostojanstvena usporenost i navika da ljude oslovljava sa „sanko”, zbog čega su ga svi poštovali, tamošnjeg upravnika veoma ljutila. Shvatio je da mu neće poći za rukom da nađe pristup ovom čoveku. Tada je hteo da se obrati predsedniku da se zauzme za njega, ali se predomislio. Počeo bi da viče, a potom bi pričao kako je Mamiju, tobože, trebala njegova pomoć i kako je on starcu pomogao. Ne vole ljudi kada ih mole za pomoć. Hoćeš da vrdaš, a ne daš se slomiti. Jedeš hleb i zalivaš ga vodom, a primaš goste. Oblačiš dronjke, a uništavaš zdravlje. Po goljoj se zemlji valjaš, a soba za goste mora biti netaknuta. U njoj uvek mora biti puno novih ćebadi i jastuka. Makar me pozlatio i dobro nagradio, voleo je da govori Mami, ja u toj sobi neću spavati. Zimi, tu sobu mesecima ne otvaraju. Dok se razgori vatra, pa dok je ugreješ, ta pas bi na lancu pre uginuo. Ležeš u

²⁷ Lezginka – kavkaska narodna igra.

hladnu postelju i ležiš tako, kao uvijen u mrtvački pokrov. Do ujutru je ne bi zagrejao i osušio...

Kada su se upoznali sa cenama kamena, Mami je shvatio da se ne može izboriti sa novom kućom. Ne može se bolesna glava peškirom vezivati. I tada je obustavio radove, dok su pripremljene daske ostale na ulici. Daske su s vremenom pokrali, a piljevinu su pokupile komšije, kako bi u njoj čuvali kruške. Niko nije pomislio da Mami nije imao novac za novu kuću.

Otkako se pojavila lezginska devojka, Mami je s vremena na vreme razmišljao o Uljker, mlađoj sestri njegove Sagube, koju je nežno zvao Širin badži – voljena sestrice. Ubrzo nakon što je Mami ostao udovac, Uljker mu je dovela svoju komšinicu Gjuljsum, primetivši da njegova kuća postaje sve zapuštenija i da je on počeo kopniti iz dana u dan sve više.

– Evo, braco, muškarcu je potrebna žena, a ženi je potreban muž. Uzmi je. Tvoja je, a meni će biti sestra.

Mami nije imao dece sa Gjuljsum. Nije ni želeo decu sa njom. „Ona” je bila jedina njegova žena a „On” je bio jedino dete. Čerke, koje su se rađale jedna za drugom i isto tako jedna za drugom umirale, Mami nije računao. A „On”, jedini Mamijev sin, tokom rata je išao u zanatsku školu u Bakuu. Putovao je kući i nikada nije doputovao. Tifus. A Mamija ta bolest nije savladala. Nije ga sustigla poštena smrt, ista ona koja uništena pluća, rasečene glave i rasporene utrobe pretvara u meku zemlju i cveće. Ista ona koja vapaje i stenjanje onih na samrti pretvara u šapat lišća i žubor vode.

On je naručio da mu se grob iskopa odmah pored groba njegovog jedinog deteta. Očigledno je takva bila njegova sudbina. Njegov grob se pretvorio u jarugu.

Gjuljsum je dovela sestričinu kako bi joj pomagala oko kuće. Sledeća misao joj se vrzmala po glavi: ako se Mamiju nešto desi, neka bar nekome imovinu ostavi. Dovala je najružniju i najgluplju. Možda će joj se, zahvaljujući Mamijevom ugledu, otvoriti vrata neke dobre kuće. Kada bi ispred njegove kuće psa zavezao, i njemu bi vrednost porasla.

– Oh, oh! Širin badži! – začu Mami Gjuljsumin glas. – Otkud vi? Zašto ne pitate za zdravlje našeg Mamija? Ta on nikoga osim vas nema...

„Da... Ova prosta žena nikada neće naučiti da se obraća pristojno i s poštovanjem”, primeti Uljker.

Ali Gjuljsum je bila u pravu. Otkako je Mami zagrizao udicu lezginske devojke, jedino je Uljker bila njegov spas. Samo je njoj, svojoj vršnjakinji, mogao dušu otvoriti.

Šta ćeš, ostali rođaci su bili deca... Ako bi se i našao neko njegovih godina, ničemu ne bi služio, jer mu je za sve bila potrebna saglasnost njegove Uljker. A ljudi?

A šta pa shvataju ljudi? A vlast? Ni vlast nije bilo briga za njega. On i Gjuljsum kod matičara nisu išli. Najlakše je triput izgovoriti talak, talak, talak²⁸.

Gospode, šta sam ja, ko sam ja?

Samo, nju niko iz kuće nije terao. Neka bude tu pod stare dane. Ako počne da gundā, onda... Široko joj polje. Ali nije se ona usuđivala gundati. Ona je samo smetnja, ali kako to da objasni Širin badži? Kako da kaže staroj ženi da se kukovi lezginske devojke njišu poput masnih naslaga na repovima ovaca? Kako joj objasniti da su njeni obrazi kao krv crveni i da se skoro već godinu dana osećala na rutu²⁹? Kako da joj kaže da ga podseća na njegovu Sagubu, čiji je dom sada bio u raju? Nije bila ista, bože sačuvaj, daleko je ona od Sagube, ali ipak...

Kada je čuo Uljkerin glas, Mami se prvo pogubio. Uzeo je iz džepa svežanj upakovan u celofan, i, kao što bi uvek radio u teškim trenucima, stavio lekoviti šafran pod jezik. Ranije bi joj trčao u susret i očaravao svojim osmehom i rečima... A sada se, evo, zbunio pretvarajući se da ne čuje i da je zauzet svojim kestenovima...

I tek kada su Gjuljsum i Uljker ušle u baštu, Mami se najzad doveo u red i pošao im u susret.

– Dobro mi došla, Širin badži! – Mami se nakloni i, kao što je to bio običaj, dodirne licem mlitave staričine obraze, prvo levi, a potom desni. – Dobro mi došla, jedina moja sestrice!

– Pa, mili, kako zdravlje?

– Dobro je, zahvaljujući Bogu i tvojim molitvama. Kako si ti? Kako su deca?

– Svi su zdravi. Molimo se za tebe.

²⁸ Talak – oblik islamskog razvoda. Svaki Musliman se mogao legalno razvesti od svoje žene triput izgovorivši ili napisavši reč talak.

²⁹ Ruta – trajni višegodišnji polugrm koji raste kao divlja biljka.

Mami ju je polako sproveo kroz baštu. Pokazivao joj je drveće. O svakom je govorio kako se ponaša u toku godine. Kada su došli do kestenova, Uljker je zbunjeno upitala:

– Šta je ovo, braco? Zašto ti kestenje truli? Zašto ga Sadaj ne skuplja?

– Ta devojka se otela kontroli...

Uljker ga je iznenađeno gledala. Kako to misli, otela se kontroli? Mamiju se neko oteo kontroli? Šta li se sa njim dogodilo, kada ga jedno dete ne sluša? I kestenje na drvetu je prezrelo... I on sam je nekako smršao, osušio se...

Uljker je sedela na ćilimu, koji beše raširen na ajvanu. Polako je otpijala vreo čaj i sa strane gledala kako će Gjuljsum očerupati ćurku. Ako je stavi u ključalu vodu, prethodno ne izvadivši creva, ona neće ni probati tu ćurku. Ali sasvim bi druga priča bila ako bi Gjuljsum, poput prave domačice, kružno isekla dno stomaka i potom pažljivo izvadila unutrašnje organe i potopila polutku u ključalu vodu, kako bi je potom očerupala. Ali Gjuljsum je znala da Uljker sve primećuje. Iako ju je Uljker sama dovela u tu kuću, Gjuljsum je znala da joj nije pričinjavalo zadovoljstvo da je vidi na mestu svoje pokojne sestre.

Upravo je zato sve radila strogo poštujući pravila, pokazujući svoju umešnost. Kada još Sadaj ne bi bila takva glupača!...

– Zašto si trsku dovukla? Nećeš valjda ćurku na trsci peći? Jesi li poludela? Donesi drva!

Devojka se sa negodovanjem namrštila, nešto promrmljala i zatim otišla.

– Kada bi ko gledao sa strane, pomislio bi da devojka nikada nije videla kako se sprema ćurka.

Iako je Gjuljsum već dugo živela u toj kući, još uvek ne beše naučila dobro da kuva, ali bi zato uvek, kada se ukaže prilika, primetila da specijaliteti nikada ne preteknu.

„Oh, ti skorojevići!”, pomisli Uljker.

Sadaj je donela naramak drva, bacila ih pored tendira i odmah potom zaječala. Capanica ju je udarila po nozi.

– Idi da opereš noge i polazi da gnječiš grožđe! – strogo reče Gjuljsum.

Uljker je gledala kako iz kace pršti na sve strane. Potpuno nepažljivo. Posle će poslati slatko, a ko zna kako ga prave!

Gjuljsum je napunila ćurku drenjinom i sitno narezanim lukom, a potom je počela zašivati.

„Ipak je baba glupa”, mislila je Uljker, posmatrajući kako zašiva ćurku, „zar nije mogla uzeti beli konac. Neukusno je kada se vidi crni.”

Okačivši ćurku na kuku kojom su vadili pogaču, domaćica je, kako bi sprečila sagorevanje masnoće, pod nju stavila posudu. Kada su posle nekog vremena otvorili tendir, kako bi zalili ćurku čajem od šafrana, razlio se upravo onaj miris koji je sve komšije ostavljao bez teksta.

„Eh ti, šeprtljo!”, počela Uljker u mislima grditi domaćicu. „Još nije vreme da se zalije šafranom.”

Ali naglas ništa nije rekla. Starica je posmatrala kako Sadaj, brišući nos o rukav svog sakoa, stropoštava noge u kacu. Odmah je, osećajući u svojoj ruci toplinu sićušne mekane ručice, zamislila bele bucmaste nožice i okice boje ćilibara, koje su podsećale na zrno grožđa. Bilo je to baš davno kada je, okupavši svoju prvu unuku i zavezavši joj maramu na glavu da ne daj bože dlaka ne upadne, stavljala devojčicu u kacu sa grožđem.

Devojčica bi klizila i uvek bi, da ne padne, svoju ručicu u njenu gurala. A ona ju je, bojeći se da ne povredi svilenu ručicu svojim hrapavim i grubim dlanovima, pažljivo držala za koren šake. Devojčica bi cvrkućući kao ptičica i zacenivši se od smeha skakutala i trčala ukруг. Da se ona pita, ceo život bi provela držeći tu svilenu ručicu. To nije bilo dete, ništa drugo do zračak svetlosti.

Posle tih sećanja ju je Sadaj u kaci podsećala na čudovište. „Neka mi je Bog u pomoći ako me ovakva posle smrti bude prala!”

– Kako ti je najstarija unuka? – upita Mami, kao da je znao o čemu je gošća razmišljala. – Ima li prosce?

– Kako ne bi imala! – ljutito odgovori starica. – Devojka je krhka i nežna poput porcelana!...

– Sećaš li se kada je tek prohodala? Svu si koprivu tada u bašti počupala.

Uljkerino srce se ponovo steglo. Opet je videla svoju sićušnu unučicu. Uvek kada bi pomislila da je svu koprivu počupala, unučica bi je već negde nalazila i dok si trepnuo, ona bi već plakala. Ni rupe nije propuštala, u svaku je upala. Opet oseti Uljker u svojoj ruci sićušnu ručicu. Potresla se kao da se njena unuka upravo tada ožarila. Najuti se na Mamija i htela da ga povredi svojim brećanjem:

– Šta je s tobom? Zar ti je toliko loše? Kestenje ti propada...

Mami već beše opazio da je pogodio bolnu tačku. Želeći da smekša Uljker, reče žalosno:

– Šta da se radi, Širin badži. Prošlo je moje vreme... Jedino dete mi je Bog uzeo. U starosti od drugih zavisim.

Gjuljsum je prebacila iscedeno grožđe u vreću i okačila ga na drvo. Kaplje su zvučno padale u kacu. Sadaj je podmetala prst ispod vreće, obilujući ga. Uljker uzdahnu: „Dete je dete... Svi su oni jednaki.” Tada se opet setila svoje malene unučice... I ona je isto tako prst pod vreću stavljala i čim bi joj kanula kapljica na prst, vrištala bi od radosti i odmah zatim polizala.

– Prestani da ližeš prste! Sramotiš nas pred ljudima! – povika Gjuljsum na sestričinu.

Želela je da se pokaže pred ljudima kao čistunica. Uljker tada već nije izdržala, pa reče:

– Znači, po tvom mišljenju su ruke prljavije od nogu? Bolje ti dodaj prstohvat gline u sok, sigurno će biti prozračniji i čistiji.

A Mami je, nakon što se požalio Uljker, i sam odmah poverovao da je došlo vreme da zavisi od drugih ljudi. Shvatio je da od toga ne može pobeći.

– Potrebna ti je pomoć – reče Uljker. – Moraš pozvati ljude. Neka pokupe kestenje. „Potrebna ti je pomoć.” Kada je ovo čuo, Mami se ukoči otvorenih usta.

Prošlo je gotovo nedelju dana otkako se u selu pričalo: „Mamijevo kestenje nepokupljeno propada. Potrebna mu je pomoć.”

On je tada zamalo rekao Uljker: potrebna mi je pomoć i zato sam, tobože, sve to smislio... Ali nije rekao. Suzdržao se. Čovek ti došao u kuću, a ti mu iz čista mira to kažeš – bum... Ne sme se tako raditi. Red se mora znati.

Eto, sa lezginskom devojkom je popričao. Uzimam te, tobože, po šerijatskom zakonu da plodove u mojoj bašti skupljaš. Neće se valjda pravdati i reći: volim te, dođi i upali svetlost u mojoj duši... Ta nije mlad...

Lezginka se čak veoma obradovala, pre svega jer je tako ugledan muškarac poput njega sam došao da porazgovara s njom o tome, ne poslavši nikoga, kao što to obično rade. Ona mu je svoju saglasnost naravno dala, ali ne rečima, već zbunjenošću. I tada, njeni snovi postaje stvarnost. Pred njom je bila Mamijeva raskošna kuća i tendir u kom su se pravila neverovatna jela. I jabuke „gizilahmedi”³⁰! Pravo uživanje!

Zimi počistiš sneg pod nadstrešnicom, a tamo u lišću, kao u toploj postelji, leži paprat, crvena da crvenija ne može biti. Zatim odgrizeš deo, a od hladnoće ne možeš odmah ukus prepoznati. A Mami! Zahvalan je to bio čovek. Niti je tukao, niti grdio. Takvu je bradu imao da je prosto mamila da je pogladiš. Samo je jedna stvar bila čudna. Tim mogolima³¹ je bilo teško verovati. Nisu kao Lezgini. Njihova reč je bila čvrsta poput gvožđa. Bila je neoboriva. Samo Mami nije bacao reči niz vetar. Do Lezginke je došlo da je nazivaju „Gelin badži”³².

– Ne, „Gelin badži” je bila Gjuljsum, starija žena, a ja ću biti „Bala badži”³³ – mlađa žena. A Uljker ću zvati onako kako ju je on zvao: Širin badži. Čarape koje mu budem ištrikala, sama ću odneti i lično ću mu ih obuti.

Izgovorila je te reči naglas i stresla se. Opet se zamislila.

Da, Bala badži. Reći će: „Prođi napred, Bala badži. Ona je iz porodice našeg Mamija.”

Lezginska devojka je odlučila da nađe bivola i da ga potera pored Mamijeve kuće, a možda će ga pravo u njegovu baštu uterati. Možda će nešto videti ili čuti. Ali gde naći bivola usred bela dana? A i ako nađe, nije Mamijeva ograda sitnica da bi bivol mogao tek tako ući u baštu. Oh, kada bi se ta vrata brže otvorila, pa da se spase ona bivola i bivolice. Potreban je muškarac u kući da bi hranio tu stoku. Ko bi ih bez muškarca mogao zadržati?

³⁰ Gizilahmedi – sorta jabuka.

³¹ Mogoli – tako su Lezgini nazivali Azerbejdžance.

³² Gelin – nevesta.

³³ Bala – devojka.

Mami je odlučio da sačeka rođenje novog Meseca, kako bi sve prošlo glatko. Izračunao je da prvi dan novog Meseca pada u petak. Bio je u pravu. Upravo će time započeti razgovor sa Širin badži, nikako drugačije. Reći će joj da sam Svevišnji to podržava.

U petak je Mami zaklao ovna, uzeo kišmiš i pirinač. Izgledalo je kao da je rešio Uljker da zaprosi. Zatim je otišao kod nje. Iznenadio ju je svojim dolaskom. Razgovarali su, a starica je ujutru sama Lezginku dovela kod njega u kuću. Živite zajedno, rekla je, očigledno je takva božja volja.

Naravno, brbljivci bi govorili: Oženio je mladu ženu da bi mu decu rađala. Ali bi te brbljivce odmah saterali u mišju rupu i rekli: „Čoveku kestenje propada, a vama je do šale. Neka im Bog podari sreću!”

I tada ljudi iz Mamijevog sela, sedeći na klupi na autobuskoj stanici, u horu rekoše: „Amin.”

Umesto epiloga

Bilo je to vreme kada bi krv počinjala da ključa. Rana jesen je već dodirivala lica ljudi koji su se okupili na Gasan Mamijevom pomenu. Kada su pročitali prvu glavu Kurana, najmlađa Uljkerina ćerka i majka četvorice sinova započe ovakav razgovor:

– Znači Sadaj će ostati u kući? Već je velika devojka.

– Zašto u kući? – upitaše obe Mamijeve udovice.

– Pa zato što, hvala bogu, Mami ima kome imovinu ostaviti. Nije bez potomstva ovaj svet napustio. On je Sadaj oduvek smatrao za rođenu, uvek ju je hvalio...

– Zašto u kući? – ponovila je lezginska devojka. – Mami ju je naučio azerbejdžanski. Kada naiđe prikladan čovek, uručićemo je. Šta nama treba? Parče zemlje...

– Ja sam i svoje momke upitala zašto sa strane gledaju, poput uhranjenih pastuva. Gjulsun Gelin badžino devojče je naše, rekoš, uzmite nju. I to kakvo devojče. Iz domaćinske kuće, okretna, vešta. – Upravo je tako Uljkerina ćerka otvoreno bacala udicu.

Uljker glasno uzdahnu i reče:

– Mami je bio čovek starog kova! – reče ona, prostrelivši ćerku pogledom.

Ova je odmah razumela taj pogled:

– Šta to govoriš? Nju i pas kada bi pojeo, stomak bi ga mučio. Ona je nespretna!

Uljker je, kao što je običaj, prošla rukama preko lica. Podrhtavajući, ispravila je savijene noge, na kojima beše do tada sedela. Noge su joj bile krive da li od starosti, da li od takvog sedenja. Zatim je ustala.

– Koliko mi ga je samo žao – reče starica – bio je pobožan čovek. Bez njega, postadosmo siročići.

Reče ona i ode.

Sejran Sahavat (1946)

Pisac i dramaturg. Istaknuti predstavnik umetnosti Azerbejdžana. Autor više od deset knjiga, romana i priča, među kojima su najistaknutiji sledeći naslovi: Kuće od kamena, Tesna košulja, Svi su mislili da..., Intervju jednog psa, Nekrolog, Čelično seme. Roman Nekrolog je 2002. godine dobio nagradu „Roman godine”.

KRIVOVRTI

Posvećeno mojoj ćerki Ljaman

- Halo, da li sam dobio mrtvačnicu džamije?
- Da.
- Oprostite, s kim razgovaram?
- Sa starijim peračem leševa.
- Oprostite, koliko košta usluga kupanja pokojnika?
- To zavisi od njegove težine i visine...
- Ima osamdeset kilograma, a visok je metar sedamdeset četiri.
- U tom slučaju, sto pedeset dolara.
- Oprostite, a hoće li biti jeftinije ako i rodbina pomogne?
- Neće. Nezaposlenim licima je ulaz zabranjen.
- Hvala.
- Hvala i vama. Stojimo vam na usluzi. Tu... Tu... Tu... Tu... Tu... Tu...

Hteo je da otvori prozor koji je gledao na dvorište i da zapali cigaretu, ali je ponovo ugledao istu onu trudnu ženu. Podigavši glavu u pravcu gornjih spratova, trudnica je povikala:

- Imamo hlor, hlor. Imamo i ulje za nameštaj!!!

Hteo je tada da otvori prozor i poviče iz sve snage:

- Ali mi imamo i naftu, naaftu, naaftu!

Svejedno se postideo.

Trudnica je tada položila kanistere na zemlju i počela ponavljati poput papagaja:

– Imamo hlor, hlooor, hlooor, hlooor. Imamo i ulje za nameštaj!!!

Prodavačica hlora je dolazila pre svih. Zatim bi došao čovek koji je prodavao kiselo mleko. Sledeći je bio prodavac metlica, pa prodavac mesa, pa prodavac meda i na kraju prodavac svakojakih sitnica...

U tom gradu se sve prodavalo. Postavlja se pitanje da li ćemo i mi na kraju biti na prodaju, kad se već sve prodaje?

Otišao je u udaljenu sobu, gde je bilo relativno tiho. Seo je u fotelju i spustio vrat, koji beše iskrivljen u levu stranu. Gledao je negde u daljinu. Ta daljina nije imala ni početak ni kraj. Tako je nepomično sedeo, da bi čovek pomislio da su ga i stvorili zajedno sa tom foteljom. Njegov pogled je odavno napustio granice ovoga sveta. Njegove oči su podsećale na par igala, koje su prodirale u neku tačku. U istom trenutku bi se ukočio, jer bi se, možda, njegov pogled satkan od igala vratio i iskopao mu oči. Ako bi se i najmanje pomerio, nikada više ne bi ugledao svetlost dana.

A zašto je vrat tog muškarca bio iskrivljen u levu stranu? Ako biste se zagledali, primetili biste da njegov vrat zapravo nije bio kriv. On je prosto glavu naslonio na svoje srce. Svaki put, kada bi mu dosadila ta svetska taština, sva ta buka i krici, slušao bi svoje srce. Više od pedeset godina je on već takav. Bog ga je krivovratog napravio.

Kada bi se svet okrenuo, krivovrati to ne bi ni znao. Kada bi se to zaista i dogodilo, vrat krivovratog se opet ne bi ispravio. A kako bi se i mogao ispraviti njegov krivi vrat? Ta on je bio poput drveća u Apšeronskim vrtovima³⁴...

– Da bi se to desilo, vetrovi bi morali duvati unazad.

Krivovrati je sedeo i brinuo za ovaj svet. Toliko je brinuo, ali za to nije imao dovoljno snage. I kada bi se kolenima o zemlju opirao, opet ne bi imao dovoljno snage. Pa čak i da je imao, šta bi mogao uraditi sa tom tugom i bedom? Nije se udubljavao u razmišljanja gde bi posle istu tu tugu i bedu odneo i prosuo.

U poslednje vreme se često ljutio na ovaj svet. Takoreći, nisu se najbolje slagali. Ljut bi se povlačio u svoj svet i isto tako bi se iz njega vraćao kada bi mu usamljenost postala mučna i nepodnošljiva. Sam bi se vraćao. Niko ne bi dolazio po njega da ga moli

³⁴ Apšeronsk – grad u Rusiji u Krasnodarskom kraju.

i preklinje. Posle svakog povratka bi još više pao u sopstvenim očima. Čim bi nestao iz Alahovog vidokruga, daleko od sve njegove dece, pretvarao bi se u jedno veliko ništa. I ko bi ga sada uzeo u obzir?

Posle svakog povratka bi počelo da mu zuji u glavi, kao da je u njemu radila mašinicica za brijanje. Ali sve bi to prolazilo posle razgovora sa mlađom ćerkom.

Kroz prozorčić je zajedno sa vetrom uleteo i vrabac. Vrzmao se tamo-amo i na kraju sleteo na luster. Ne znajući gde se nalazio, vrabac se uznemirio. Njegov ptičji mozak čak nije ni pokušao da shvati gde je. Poleteo je sa lustera. Pokušavao je da se oslobodi, kružeći i cvrkućući po sobi. Kruživši tako, na kraju se zabio u prozor na kom nije bilo zavesa, i pao na pod kao kakva krpena loptica, koju bi seoski dečaci pravili od parčića kože ili neke druge tkanine. Potekoše dve kapljice krvi iz njegovog kljuna i obojiše bezbojni pod. Uzalud si to uradio, vrapčiću. Trebalo je da sletiš na krivi vrat čoveka na fotelji. Ptičica bi pomislila da je sela na krivu granu drveta... Krivovrati ni tada ništa ne bi primetio. Nije ni slutio da mu je u sobi ležalo uginulo telo... Nije ni slutio da je u njegovoj sobi prolivena krv.

Vrabac je trebalo da sleti na krivi vrat čoveka na fotelji. Da je to uradio, njegov vrat bi prekrili pupoljci i lišće i vrabac bi tada bio srećan. Ali to se nije dogodilo, jer se vrabac uplašio. Krivovrati čovek bi se tada pretvorio u drvo. Dokle više da bude čovek? Tada bi ga zvali Drvo koje sedi. To bi bilo najpoznatije drvo na svetu. Bio bi šah³⁵ drveća. Već je i fotelju svoju imao. Ali to se nije dogodilo.

Otkako je znao za sebe, krivovrati je slušao otkucaje svog srca. Umaralo ga je ono što je viđao i zato se sada trudio da očima upija ono što je čuo...

Glasan smeh vesele komšinice u susednom stanu, koja je mesecima putovala po svetu obilazeći Dubai, Pariz, Nijagarine vodopade, obuzeo bi krivovratog od glave do pete. Džeri, sinovljeva mačka, ušla je u sobu otvorivši vrata šapom. Uznemireno ga je pogledala, zatim se smirila i krenula ka vrapcu, koji se još ne beše ohladio, nakostrešivši svoje malene brkove. Prvo je polizala s poda dve kapljice krvi, a zatim uhvatila vrapca za vrat i sklonila se u stranu. Čovek opet ništa nije primetio... Ubrzo se mačka vratila, oblizujući se. Zatim je sela ispred čoveka i počela ga posmatrati. Čovek se uplašio. Dobro

³⁵ Šah – titula koju su sebi davali kraljevi, carevi i vladari Irana, tj. Persije.

je da mačka, koja je na krivovratog muškarca gledala očima tigra, ipak nije bila tigar. Ili je pak bilo dobro to što je krivovrati bio čovek, a ne vrabac.

Posle dužeg posmatranja krivovratog, mačka je desnom šapom počela uvo i obliznula se. Ona je, poput svog pradeda tigra, ustala, a zatim veličanstvenim koracima, svojstvenim njenoj vrsti, brzo napustila sobu. Kao da joj je bilo dosadno da bude u istoj sobi sa krivovratim. Ali čim se setila da je ona ipak mačka, počela se igrati sa vrapčevim perjem. Nije ni slutila da se zapravo igrala sa vrapčevim duhom, a ne sa njegovim očerupanim perjem...

Uostalom, ljudi nemaju perje kao vrapci... Ni krivovrati ga takođe nije imao.

U sobu je, žvaćući žvaku, ušao stariji sin sa slušalicama u ušima. Slušao je muziku. Sin je pohađao visoku školu. Bio je član društva „Crno gvožđe” i uvek bi se u to vreme vraćao sa sastanka društva. Uvek je imao slušalice u ušima bez obzira gde se nalazio. Bilo da je na svadbi, sahrani, u školi, metrou. Nije ih skidao čak ni kada se slikao. Upravo su tako izgledale fotografije u poslednjih pet-šest godina. Fotografisali bi ga dok je slušao muziku. Mangup. Kao da se rodio sa slušalicama.

Nije obraćao pažnju na oca. Navikao je da obično sedi u fotelji. Uključio je televizor. Naslonivši se na zid, stojeći ga je gledao neko vreme, ali mu je ubrzo dosadilo. Zatim je naduvao balon, koji je ubrzo pukao. Nevoljno je nastavio da žvaće žvaku.

Bacio je pogled na oca i odmah ga, kao i mačku, obuze neka dosada. Zatim je, ne isključivši televizor i slušajući muziku, izašao iz sobe, zatvorio vrata, sišao u dvorište i ubrzo se stopio sa bukom.

Četvorospratna zgrada sa starim zidovima u kojoj je bila škola, nalazila se na svega deset-petnaest koraka od krivovratove kuće. Zvono koje se neočekivano začulo iz škole se poput koplja zabilo u njegovo besvesno telo. Završio se čas i sve je brujalo od dečjih glasova. Svi su vikali i uglas govorili. Takva je pometnja nastala da ni pas ne bi prepoznao svog vlasnika, niti bi vlasnik prepoznao svog psa. Činilo se kao da najveća pijaca prolazi kroz njegov stan ili pak kroz njegov mozak. Tako je bilo svakog dana. Krivovrati je osluškivao, ali nijednu reč nije razumeo. Na kraju je došao do zaključka da najverovatnije razgovaraju o budućnosti čovečanstva. Zatim se zapitao:

„Zar se ne može o budućnosti čovečanstva govoriti tiho, šapatom? Verovatno ne može”, složi se on. „Što su ljudi glasniji, to bolje... Ali to još uvek nisu ljudi, to su deca. Pa dobro, mlado pokoljenje... Ali to čak još nisu ni momci. Dobro, zvaćemo ih dečurlija, odojčad.” Setio se kako je jednom ta dečurlija iz škole razbila stakla u paramparčad. Deci je to pričinjavalo zadovoljstvo. Radovali su se. Krivovratovo srce je tada umalo stalo. I danas učenici zatrpavaju školu kamenjem. Škola se srušila na kolena i rasula svoju kosu po njima. Neutešno je plakala, uperivši ruke ka nebu i moleći za pomoć. Reči: „Neka vam je proketo mleko kojim sam vas hranila”, nije izgovorila.

Koliko god je tog dana krivovrati vikao kroz prozor, niko ga nije slušao. Želeo je da mu se ceo Azerbejdžan pridruži u njegovoj vici. Međutim, Azerbejdžan je bio zauzet svojim poslom. Od tada je krivovrati bio u svađi sa azerbejdžanskim narodom, a da azerbejdžanski narod ništa o tome nije znao.

Deca su se razišla kućama, poput vojnika pobedničke vojske koja nikakve gubitke nije pretrpela.

Škola je beznadežno udarala sebe po kolenima, čupala kosu, ridala i oplakivala decu koja su je kamenovala. Naricala je kao žena, koja je izgubila svoju decu.

Krivovrati je ostao skamenjeno da stoji na prozoru četvrtog sprata koji je gledao na školu. Činilo se da se prozor nikada neće zatvoriti.

U sobu je ušao njegov mlađi sin. Kada ga je video kako sedi u fotelji, prišao mu je, poljubio ga u obraz i upitao:

- Tata, imaš li para?
- Šta će ti pare, sine?
- Moj drug puni sedamnaest godina...
- Nemam, ali ću uskoro imati.

Njegov mlađi sin, učenik jedanaestog razreda, već šest godina slušao je to isto i već se bio navikao.

- Daće Bog – reče on i ode kao i stariji brat.

Steglo mu se srce. Bilo mu je žao sina i oči mu se napuniše suzama. Bilo je dovoljno još samo jednom da trepne i suze bi potekle. Klizile bi niz obraze, praveći jednu ogromnu kaplju u rupi na bradi. Odatle bi padale na grudi. Krivovratovo srce se polako zagrevalo.

Dolazio je sebi, dok se čitavo njegovo biće odmrzavalo. Bore su se ispravljale. Osetio je tada da postoji na ovom svetu. Krenuo je pažljivo da ustane, iako su njegovi pokreti više ličili na pokrete čoveka koji je podizao nešto teško.

Nadlanicom je protrljao oči i otvorio prozor koji je gledao na školu. Zapalio je i nekoliko puta duboko uvukao dim sa vazduhom u pluća. Ponovio je to par puta i ubrzo došao sebi. Bilo je oblačno. Vetar u Bakuu je pošteno obavljao svoju dužnost. Skoro je palo veče, jesenje veče. Sve je bilo baš onako kako je on voleo. Falio je samo pljusak. Silno je želeo da počne pljusak, jer bi tada gledao u nebo, a kiša bi mu padala u oči. To je sada želeo.

Kada je zidni sat otkucao šest, neko je pozvonio na vrata. I telefon je tada zazvonio. Često se to dešavalo u toj kući. Otvorio je vrata i rekao:

– Uđi, uđi – setio se da je danas trebalo da mu dođe novinar. Uhvatio ga je podruku, odveo do prozora i rekao:

– Vidi kako divno pada... Hajde da odgledamo do kraja. – Podigao je glavu i pozeleo da pogleda u nebo, ali je odustao. Na kraju je samo ruku izbacio kroz prozor. – Pogledaj kako lije... Vidi, sinko...

– Tamo gde sam se ja rodio stalno je kišovito i maglovito – reče novinar.

– Ti si se rodio u Londonu? – upita krivovrati ne odvajajući pogled od prozora.

– Ne, u Lenkoranju³⁶...

– Baš lepo – odgovori krivovrati čovek, još uvek ne odvajajući pogled od prozora
– možemo li da pričamo posmatrajući kišu?

– Ne, ja imam svoj način rada. Moramo sestiti da bismo porazgovarali.

– Šta da se radi...

Novinar se nasmejao, pokazujući na taj način da je zadovoljan što je ostao dosledan sebi.

Krivovrati je ćutke prošao i seo na svoje mesto. Novinar je uzeo diktafon i proverio da li radi:

– Jedan-dva, jedan-dva... Da li ste spremni?

³⁶ Lenkoranj – grad u Azerbejdžanu.

Krivovrati je pomislio da to pitanje više podseća na pitanje fotografa. Pritisnuvši dugme na diktafonu, novinar reče:

– Govorićemo otvoreno... Nemojte mi zameriti ako vam se moja pitanje učine previše teškim...

– Počni, sinko. Šta da se radi ako su teška...

– Znači ovako... – On otvori blokče. – Moje prvo pitanje glasi ovako: naš narod vas voli kao tvorca...

– Pređi na stvar... – prekide ga krivovrati čovek.

Novinar se pogubio, a zatim se osmelio i na silu nasmejao. Na kraju reče:

– Razumem. – I ubrzo zatim dodade: – Vanbračne dece je oduvek bilo. Kakvo je vaše mišljenje o njima?

– Veoma dobro. Vanbračna deca su rođena pod srećnom zvezdom. Ako biste razmislili, приметili biste da su upravo vanbračna deca gospodari života. Ta deca su često plemenitog porekla. Pokojni Mičurin nije bio lud kada je kalemio drveće. S obzirom na to da drveće nema ni razum ni ugled, taj proces se mora odvijati pomoću čoveka. Kod čoveka se kalemljenje odvija svesno i pažljivo, tajno i intimno. Tako čovek i ide kroz život. Kalemimo se jedni za druge.

– Drugo pitanje: da li ste dolazili u kontakt sa vanbračnom decom?

– Da, i to sa blizancima.

– Vanbračna deca i još blizanci?

– Već sam vam rekao – smeši se – da je ljudska snaga jaka poput bujice. I Mičurin je bio vanbračno dete. I Hercen takođe...

– I Hercen?!

– Šta, on vam je rođak?

– Nee... Bog ga ubio...

Novinaru je postalo toplo. Pocrveneo je, obliznuo usne i prešao na sledeće pitanje:

– Da li biste nam vi, kao dobro upućen čovek, mogli reći da li ima vanbračne dece i među istaknutim ljudima naše zemlje?

– Ima! – Počeo je žvakati usnu i razmičući stisnute zube ponovio: – Ima, ima. Dede Gorgut, Nizami, Fizuli, Nasimi, Vagif, Sabir, Mirza Džalil. To je to!

Zatim je pomalo nervozno dodao:

– Na skutu preostalih mudraca, kako davnih, tako i današnjih, moglo se moliti. –

Za trenutak se zamislio. – U poslednje vreme sam počeo sumnjati i u Uzeir-bega. Čini mi se da je i on...

Novinar se skamenio u fotelji. Samo što mu se nije vrat iskrivio.

Postavio je pitanje, jedva došavši sebi:

– Otkud ta zloba u vama? – posle prvog pitanja je zatvorio blokčić.

– Razmisli sam.

– Ja to ne mogu shvatiti, zato vas molim da mi kažete otkud ta zloba u vama?

– Od ljubavi.

Novinar se gotovo obradovao.

– Ako biste ikada ocenjivali narod...

– Iz kog predmeta? – prekide ga krivovrati.

– Iz ponašanja. Koju biste ocenu dali narodu za ponašanje?

– Za ponašanje dvojku, za ulizivanje peticu, za pohlepu peticu.

– A sebi?

– Sebi? Sebi bih za ulizivanje dao dvojku, za pohlepu dvojku, a ponašanje će mi oceniti narod. Biću zadovoljan, šta god da mi da...

– A šta ako i vama narod da dvojku?

– Ma đavo ga odneo. Da li je ikada do sada narod nekoga verno ocenio? Zar će meni dati zasluženu ocenu? Šta će mi to! Briga mene za njihovo mišljenje!

– Zar je moguće da narod nikoga nije ocenio na osnovu zasluga?

– Nikoga!

– A kažu da su upravo oči naroda tas...

– Te reči je narod sam smislio i daleko su one od skromnosti. Tas tog naroda nije u očima, već u rukama...

Novinar je poskočio s mesta i gotovo počeo preklinjati čoveka:

– Kako izbaviti narod iz tog položaja? Kako ga pročistiti?

Krivovrati se počeo vrteti u svojoj fotelji i piljiti u jednu tačku. Zatim je nekoliko puta desnom rukom mahnuo kroz vazduh, spustio je na koleno i rekao:

– Pa ti si u šumi odrastao... – Nije osetio kako je novinar zadrhtao. – U šumi se trulež meša sa zemljom, ali čim padne sneg ili kiša, sve bi se odmah očistilo. Narod nema nikakve šanse. On čak nema ni tu mogućnost da pomeša trulež sa zemljom. Narod nije šuma, a čovek nije drvo. Taj proces koji se u šumi odvija spontano, stihijski, u društvu se mora odvijati smišljeno i svesno.

– Možete li to reći ukratko? – usudio se da pita novinar.

– Ukratko bi to zvučalo ovako: Naš narod bi trebalo izvesti na put punovrednih, čestitih, kulturnih naroda. Potrebno je na državnom nivou stvoriti institut koji bi bio jedinstven i ne bi postojao nigde na zemlji. Zatim bi, pomoću genetskog odabira, trebalo potpuno odvojiti od nas i našeg okruženja novorođene dečake i devojčice. Za njih bi trebalo napraviti novu atmosferu i omogućiti im svakojake pogodnosti, kako bi mogli, kao nacija, da počnu od početka. – Pogledao je novinara pravo u oči:

– Ne postoji drugi način, to je sve!

– I koliko je godina potrebno za tako nešto?

– U proseku oko sto godina...

– Ne postoji drugi način?

– Ja ga ne vidim... Pročistiti narod nije isto što i oprati rublje. Ako mislite da je sto godina puno, onda izumite mašinu koja bi „prala narod”. Stavite narod u nju i pustite je da pere.

Prilično dugo su ćutali... U sobu je bez prethodne dozvole ušla mlada krivovratova ćerka, učenica šestog razreda i rekla:

– Tata, danas sam dobila peticu. Hoćeš li da pogledaš knjižicu sa ocenama?

– Posle, posle! – čim je to izgovorio, shvatio je da je uvredio devojčicu i odmah se počeo pravdati:

„Pa šta! Kakve su sve ljude vređali i svet se nije raspao. Ni sada se neće raspasti. Ništa se neće desiti...”

Kada bi novinar znao o čemu je razmišljao krivovrati, odmah bi se još više zbunio. Ali on to nije znao, i zato se nije zbunio.

– Još jedno pitanje – zakašlja se. – U Azerbejdžanu žive poznate, ugledne porodice, koje su, ako se uzme u obzir poslednjih sto godina, u potpuno različitim istorijskim

periodima uvek živele na račun naroda. Uprkos toj činjenici, bile su nezadovoljne istim tim narodom i uvek bi ga gledale sa visine. Kakvo je vaše mišljenje o tim porodicama, dinastijama? Oni bi zarad lagodnog života preinačili ono što su rekli juče, a sam bog zna šta bi rekli sutra.

– Nažalost, takvi ljudi i čitave njihove porodice, pa čak i pokolenja, imaju na hiljade lica. Nisi ni prvo prepoznao, već bi se pojavilo drugo. Oni su ta trulež. Mnogi od njih su energični. Institut o kom sam govorio je potreban da bi pročistio narod upravo od takvih ljudi. Mora se zaštititi narod od tih popularnih i „vodećih” porodica. U suprotnom će svi poželeti da budu poput njih. Posle ih ni sam Bog neće zaustaviti... Što se mene lično tiče, ja ih se gnušam. Opasno je pogledati se u ogledalo u kom su se oni ogledali, a kamoli ih pogledati u lice.

Obojici je postalo neprijatno. Čutili su dok devojka nije donela čaj. Znači, čutili su onoliko koliko je bilo potrebno da se postavi sto za čaj.

Ćutanje se prekinulo:

– Tata, da li je ovaj čika novinar?

– Jeste, ćerko.

– I ja ću biti novinar kada porastem.

– Daće Bog – blagoslovi je novinar. – O čemu ćeš pisati?

– O tati – odjednom zamuca. – Napisaću da je tata pošten i dobar čovek, o tome da nemamo mnogo novca, zato što tata već tolike godine ne radi i sedi kod kuće. Ali bi uvek govorio – glas joj zadrhta – da će sve biti dobro.

Njen drhtavi glas je utihnuo. Pribila se uz očeve grudi, drhteći poput malene ptičice.

– On ima samo pedeset dve godine. Njega svi znaju... – reče devojčica oslobodivši se iz očevih ruku i pogledavši novinara svojim krupnim očima.

– Tata kaže da će sve biti dobro... Pijte vi svoj čaj...

– Ćerko, donesi mi knjižicu sa ocenama da pogledam.

Devojčica se toliko obradovala da je tati pokazala poslednju peticu, a novinaru čitavu knjižicu sa ocenama.

– Sve same petice – reče ona i pažljivo izađe.

Krivovrati je ustao, prišao prozoru i rekao:

– Odmori malo...

Novinar je odmah predahnuo.

Razgovor je trajao do ponoći, ali se još nije bio završio. Obojica su došli do zaključka da se taj razgovor neće nikada završiti. I kasete u diktafonu i blokčič su već odavno bili popunjeni. Krivovratovo srce je još uvek bilo puno. On nije želeo da novinar ode, jer bi tada opet morao da ostane sam sa sobom. Mnogo je teže ostati sam sa sobom, nego upravljati svetom. Do sada još niko, osim Alaha, nije ostajao sam sa sobom. Pomozi bože...

Kada je novinar odlazio, krivovrati reče:

– Ne zanosi se mojom pričom, još si ti mlad. I još bih te zamolio da ne objavljuješ taj spisak vanbračne dece. To sam ja iz zlobe rekao. Za sebe ga tumači kako želiš.

– Laku noć.

Nakon što je ispratio novinara i zatvorio vrata, krivovrati je ostao sam. Nehotice se zaustavio pored prozora. Obećao je sebi da više neće sedeti na toj fotelji. Kiša je tada obavljala svoju dužnost. Prala je i čistila svet. Svet je postajao lepši. Nebeska lepota se slivala na zemlju, ne poznajući lica ljudi. Svet je bio lep i našao se pod kapima kiše. Sada je sa klasja kapljala voda. Koja lepota. Bravo!

Pred jutro je kiša prestala. Krivovrati je to sve bio posmatrao. Na prozoru je stajala lepotica, čije ime beše Jutro. Stajali su tako, okrenuti licem u lice. Jutro je svojim ogromnim plavim očima gledala krivovratog. Kažu da se i najružniji čovek može prolepšati kada stoji sa lepoticom, okrenut licem u lice. Krivovrati je želeo da čitav Azerbejdžan upozna sa Jutrom. Samo, krivovrati, prvo pogledaj kako ti razmišljaš, pa onda pogledaj kako razmišlja azerbejdžanski narod i onda uporedi rezultate...

– Halo, da li je to groblje?

– Jeste.

– Oprostite, s kim razgovaram?

– Sa zamenikom glavnog grobara.

– Oprostite, koliko košta usluga iskopavanja groba?

– To zavisi od građe pokojnika, od njegove visine i širine.

– Pokojnik je visok metar sedamdeset četiri – zadrhta glas.

- Sto pedeset dolara.
- Oprostite, hoće li bi jeftinije ako bi neko došao da vam pomogne.
- Ne. To je zabranjeno.
- Hvala.
- Hvala i vama. Stojimo vam na usluzi. Vaš glas mi zvuči poznato. Ko je to?
- Azerbejdžanski narod...

Dugo je tražio papir, ali ga nije našao. Tada je naleteo na radnu knjižicu, koju već šest godina nije koristio. Prelistao ju je i shvatio da je radio od svoje šesnaeste godine. Na praznom listiću radne knjižice je hemijskom izračunao koliko treba da plati peraču leševa, hodži i koliko će mu još novca trebati da pripremi pomen za četrdeset dana. Dobio je fantastičan iznos. Telo mu se zaledilo. Mala je razlika između života i smrti, pomislio je. Ako bi se zamislio, čovek bi shvatio da smrt uzima više para nego život. Bacio je hemijsku u stranu, iscepao iz radne knjižice listić sa računicom, zapalio ga upaljačem i spustio u pepeljaru. Ako bi deca slučajno pronašla taj papirić, zasigurno bi se uplašila. Čim je papirić izgoreo, pepeljara, koju je dobio od druga na poklon, prepolovila se.

Krivovrati ustade, priđe prozoru i otvori ga da dočeka jesen. Rominjala je kišica.

Da se nije stideo jeseni, povikao bi iz sveg glasa:

– Živeo narod Azerbejdžana!!!

Nariman Abdulrahmanli (1958)

Pisac, publicista, prevodilac, scenarista. Autor knjiga Čovek koji živi u sećanju, Knjiga sudbine, Usamljeni, Putnik, Promaja, Žrtva i drugih, pisac scenarija za više od pedeset umetničkih i dokumentarnih filmova. Preveo je na azerbejdžanski jezik dela H. L. Borhesa, P. Koelja, M. Asturijasa, G. Čohelija, O. Pamuka, A. Platonova, J. Mišime i drugih pisaca.

LEPTIR

To je bilo izgovoreno tako kao da je zlatni metak probio sedam slojeva oklopa. Da budemo precizniji, tih šest reči još nisu bile ni izgovorene već su se samo spremale da budu izgovorene, a za sve to vreme kosa mu je u korenu postala mokra zbog nejasnog predosećanja i grlo se steglo od bola koji je dolazio iznutra. Dok su se reči probijale ka njegovoj svesti, od hladnog znoja bio je moker do gole kože, disanje mu se bukvalno zaustavilo. „Muž mi je poginuo u ratu.” Iz nekog razloga još uvek nije sasvim pronikao u smisao tih reči, ali u njemu je već počela neizdrživa sparina i uragan. Želeo je da stigne

tu ženu sa očima punim suza, da padne pred njom na kolena i zamoli je za oprostaj, ali neočekivano ostavši bez snage, nije mogao da se pomeri sa mesta.

...Dan je počeo dobro. Ujutru je na brzinu pojeo odličnu kajganu, na putu nije bilo gužve, a kada je stigao u upravu od spremačice je saznao da tog dana dobijaju platu. Ispostavilo se da će poslepodne stići novac. Istina, o tome su pričali već treću nedelju, ali danas je za to, činilo se, postojala nekakva izvesnija nada, koja je posle svega pola sata, posle šefovog uveravanja, postala, može se reći, stvarnost. Šef ih je o tome obavestio kao da je u pitanju njegov teško zarađeni novac, koji je trebalo da dô iz svog džepa. U svakom slučaju, učinio je veliku uslugu velikom broju ljudi. Osim toga, u poređenju sa novcem, ta usluga se činila sitnicom u životu i nije mogla da pokvari sadašnju situaciju. Ostalo je samo da se nekako skрати vreme do podneva, da se izbace iz glave svakakve loše misli u vezi sa platom, na šta se već odavno navikao...

Zatim, nakon što se sat vremena bavio papirima i izašao da kupi cigarete, susreo se sa momkom koji je malo šepao i pogledao ga je u lice, kako bi mu se izvinio. Po očima je prepoznao bivšeg druga iz vojske, momka s kojim je ratovao u istom rovu. Istina, u tom trenutku nije se setio imena momka čiji je nadimak Rembo, ali to nije bilo važno. Najvažnije je bilo to što, nakon što je momak bio ranjen i odveden u bolnicu, on nije uspeo ništa da sazna o njemu, ni da li je živ ili mrtav. Kada bi nekada sretao bivše ratne drugove, sećali bi se momaka s kojima su ratovali rame uz rame, i čak ni tada niko nije mogao da kaže o njemu ništa radosno. Jedni su govorili da je umro u putu od gubitka krvi, drugi su govorili da je trgovac u nekoj radnji, treći su tvrdili da je, kada je ozdravio, počeo da radi u policiji i da odlično živi. Sada su se, evo, ovde, baš nasred ulice, sreli i, posle najmanje pet godina, razgovaraju baš usred gužve, pokušavajući tako da odmrse ono što su godine zamrsile. Dobro je da je, kada je malo došao sebi od iznenađenja i radosti, video da momak malo šepa i jedva stoji na osakaćenoj nozi i pozvao ga u najbližu čajdžinicu. Seli su i počeli da se prisećaju teških i gorkih dana za vreme službe. I tada su počeli bolovi u ranjenoj butini, koja ga već dugo nije bolela. Svrab, na koji pre nije obraćao pažnju, pretvorio se u dosadnu, pulsirajuću bol, i još mu je, uz sve to, glas postao hrapav i grublji. Ali u sebi je mislio da je njegova nesreća u poređenju s nesrećom tog momka obična glupost. Momak je ležao u bolnici četiri meseca, a devet meseci i dvadeset dana je ležao kod kuće. Hteli su da mu amputiraju obe noge, ali, srećom, iako je izgubio jednu nogu od kolena naniže, drugu su lekari uspeli da spasu. Sad nekako hoda, lupkajući drvenom nogom, od svoje penzije izdržava tri člana porodice, i još, ne oslanjajući se sasvim na penziju, traži sebi odgovarajući posao. Nekako uzgred ga je pitao da li se oženio. Kroz šalu je rekao: „Dok ne rešim stambeno pitanje, neću da se ženim.” Nakon što ga je pitao još neke stvari, zapisao je njegovu adresu, dao mu svoj broj telefona, naredio mu da ostanu u kontaktu i, plativši poznatom konobaru čaj, ispratio momka do same stanice i vratio se u kancelariju.

Potom je došla „šefova načelnica”, to jest šefova sekretarica, i rekla da je Gripku danas rođendan, da je sve spremno i da su svi uveče pozvani sa svojim damama. Odmah je osetio značenje tih reči – treba spremiti novac za poklon, ona će poći sa šefom i, ako zatreba, možda povede svoju drugaricu. Imaju ti ljudi sreće, njihovi rođendani se poklapaju sa datumima kad stiže plata, ajd’ probaj samo da ne daš pare za poklon, odmah će te prozvati „krticom”. I tako, ona je ceo dan u šefovom društvu a, budući da je sa kolegama s posla, to nije sumnjivo. Njena drugarica je iskusna žena i još nije poznato sa

koliko muškaraca je imala posla; sada traži čoveka za kog bi mogla da se veže, ali najverovatnije još uvek nije našla takvog – sa visokim obrazovanjem, unosnim poslom, da nije ni lep, ali ni ružan, da s njim može da izađe među ljude. Glavna njegova mana je to što nema kuću, ali i to može da se reši, baba ima kuću, u njoj niko ne živi, prazna je bez razloga... Ali on joj nije odgovarao nežnim aluzijama, tačnije, nije ni planirao da prihvati takvu igru. Odavno se u njemu stvorila provalija bez dna, koja je u sebe gutala sve u vezi sa ženama ili ženidbom, sve ostalo su bile njegove prolazne zanimacije...

Uspeh dana je zapravo bio još trijumfalniji kada su dobili platu. Oni koji su otišli po novac pre podneva javili su se i obradovali ostale veću da su pare iz banke već stigle, a zatim su se i vratili na posao. Istina, šalter se otvarao tek posle dva. Šef, računovođa i blagajnik su nešto brojali, podelili između sebe, zatim su izašli i, kada su se dogovorili, rešili su da podele zaposlenima ono što je ostalo. Iako je bio drugi čovek u upravi, u finansijskim pitanjima je bio četvrti, to jest od svega što je ostalo u znak poštovanja prvo su njemu davali platu. Umotavši tri svežnja novčanica i stavivši ih u fioku, odjednom je iz nekog razloga pozeleo da razbaca te novčanice po celom putu od svog kabineta do kabineta šefa, zatim da ga zgrabi za debeli vrat i natera da pokupi sav taj novac. „Šefova načelnica” mu je, kada je došla po pare za poklon, rekla da je promenila plan i da će umesto poklona Gribku za rođendan dati novac umotan u ukrasni papir. Ali stisnula je zube kada je iz svežnja novčanica izvukao samo onoliko koliko je učešće u poklonu po jednoj osobi – ako i dođem na rođendan, doći ću sam. Otišla je bez komentara, ali videlo se da joj nije bilo pravo.

Prvo nije uopšte bio raspoložen da ide na rođendan, dao je pare, pa će se posle uz neki izgovor izvući. Grib mu se nije sviđao, sa neprijatnom spoljašnošću i crvenim licem jurio je naokolo, spajao kraj s krajem, nikada se nije bavio neisplativim poslom. Između njega i šefa je postojala nekakva poslovna tajna koja ih je spajala, i on je uvek izlazio iz šefovog kabineta crven u licu. Pred kraj radnog dana malo je promenio svoj stav. Neće džabe ići, pare je svakako dao, ne bi bilo loše da malo napakosti Gribu, da se zabavi kad se tako nešto desi. Pritom, tako uspešan dan mora lepo da se završi – ili treba otići na rođendan ili naći nekoga od bliskih prijatelja i sesti negde sa malim društvom...

Kratko je razmislio i izabrao prvo. Biće i bliže ljudima s posla i moći će da nanese bolnu ranu „šefovoj načelnici”. Nekako je prekratio ostatak slobodnog vremena i dok je išao ka Gribovoj kući još se kolebao, ali kad je malo razmislio shvatio je da je dobro odlučio. Grib i njegova žena su sijali kao noćne reklame i veoma su ga srdačno dočekali. Bilo ih je svega dvadeset i jedan – Grib je na proslavu pozvao samo najvažnije ljude, od kojih su mnogi došli sa svojim damama, a šef je sa svojom načelnicom sedeo na počasnom mestu. Dame su, kao da su odavno čekale šefov rođendan, bile nalickane i naparfemisane mnogo više nego kada su se doterivale za svoje izabranike. Šef i „načelnica” su sve vreme nešto šaputali i kikotali se. Grib je bio zadovoljan što je svom šefu omogućio tako intimnu atmosferu – ukoliko bi bilo neophodno, mogao bi i da im ustupi spavaću sobu.

Ipak, proslava nije bila loša. Na samom početku je šef odbio da bude tamada,³⁷ istakavši time da odlučno odbacuje uzde vladanja. To ga je zbolelo jer je samo

³⁷ Tamada – u gruzijskoj tradiciji, koja se u postsovjetskom periodu raširila u svim bivšim sovjetskim republikama, predstavlja onog koji vodi veselje i drži zdravice. (Prim. prev.)

potvrđivalo da mu je suđeno da bude drugi, i shvativši da ne može da se izvuče sa proslave, složio se. Zbog insistiranja prisutnih morao je da sedne pored Griba i, navodeći ponekad citate raznih filozofa, ukrašavajući ih odlomcima stihova, davao je svima mogućnost da kažu ponešto i tako je, na neki način, odigrao ulogu tamade. Muškarci su rekli sve što im je bilo na duši, a sve ono što nisu želeli da kažu prikrili su lepim rečima i lažnim osmesima, kako bi se to dopalo Gribu. On je sve to morao da trpi do samog kraja. Na momente je želeo da lupi šakom o sto, ali umesto toga bi ispričao nekakvu anegdotu kako bi sprečio unutrašnji izliv gneva: „Kako beše ona anegdota o direktoru koji je tražio sekretaricu sa makazama?” Govoreći o tome, on je kradimice gledao šefa i „načelnicu”, u duši se smejući tome kako su se kao slučajno trgli na njegove reči. A Grib je uznemireno govorio šefu: „Ne, ja ću odgovoriti na ovo. Da, kaže se da se nekome svidela jedna žena.” Gribova žena, koja je sedela s njegove druge strane, ponekad bi ustajala i odlazila u kuhinju, a kada bi se vratila i sela na svoje mesto šlic na suknji otkrivao je njena kolena, bela kao sneg. Njen muž je bio okrenut ka gostima i nije mogao na to da obrati pažnju. Jednom-dvaput bi žena ulovila njegov radoznali pogled, ali bi samo stidljivo primakla kolena jedno uz drugo. Zatim bi, kao da se ništa nije dogodilo, počinjala polako da ih pomera. A on je odlučio da je bolje da ne gleda na tu stranu.

Proslava se bližila kraju. Najupečatljiviji momenat je bio kada se Gribov trogodišnji sin na njegovim kolenima upiškio. Kada su gosti za to saznali, glasno su se zakikotali, a pridružili su im se i Grib i njegova žena. Tada je on podigao čašu i rekao: „Danas ti je najvredniji poklon za rođendan dao tvoj sin”, a svi su, smejući se, počeli da aplaudiraju. Grib i njegova žena su odlučili da počiste sinovljeve „poklon” i ustali su od stola. Istina, nije se sećao toga ko je sa kim otišao – sećao se samo da je, kada su ga ispraćali, Grib, crveneći, nešto prodorno govorio, dok je njegova žena dugo zadržala svoju ruku u njegovoj, govoreći slatke, nežne reči.

Kada je video da su se do stanice svi razišli u različitim pravcima, shvatio je da je proslava trajala oko tri sata, jer se još nije smrklo. Pošteno je popio, ali se bez obzira na to bez problema kretao, samo mu je u mozgu bila gusta magla i, gledajući kroz tu maglu, video je svog profesora i veoma se obradovao. Profesor, koji mu je predavao na fakultetu pre petnaest-šesnaest godina, ostario je za to vreme toliko da nije ličio na sebe iz prošlih dana. Nosio je nebeskoplavo odelo i kačket iste boje. Ruke je držao iza leđa i šetao tamo-ovamo, kao nekada za vreme predavanja. Nije mogao da natera sebe da mu priđe, kao da je razlog svih njegovih neuspeha tokom poslednjih godina bio u tom muškarcu. Kada su se ipak pozdravili, najmanje što je mogao bilo je da slaže: kod mene je sve dobro, odličan posao, oženjen, svi porodični poslovi idu odlično, spreman sam da vam budem na raspolaganju, ako poželite to... Srećom, stigao je autobus, odvezao profesora i time se završila ta nelagodnost.

...Tada je video tu ženu. Stajala je prekoputa prodavca ribe koji je stavio svoju korpu baš na stanicu, razgledala je jesetru od dva kilograma, gledajući rascep njenih škrga, mirisala je, cenkala se sa prodavcem. Na prodavčevu dvosmislenu upadicu žena nije odgovorila, ali nije ni kupila ribu, pomerila se sa strane da sačeka autobus. Bila je privlačna. Nije bila našminkana, bila je pristojno obučena, nije nepristojno zurila oko sebe, ali izgledala kao neko u bezizlaznoj situaciji – u svakom slučaju, takva misao mu je pala na pamet kada je video da ne ulazi ni u jedan od autobusa. „Recimo da imam slobodnog vremena, a ne želim da ga provedem u četiri zida tuđe kuće, mogao bih da

provedem par sati sa nekim prijateljem ili poznanikom u čajdžinici. A ti?" Nedugo potom, oko žene je počeo da se vrti neki mlad bubuljičav momak, koji joj je nešto dobacio, a žena se u znak protesta pomerila, dok se momak još malo vrteo oko nje i nestao bez traga...

Dva puta su im se pogledi ukrstili, a treći put, kada se žena okrenula i pogledala ga u oči, oni su bez reči razumeli jedno drugo. Istina, u njegovim mislima u početku nije bilo ničeg lošeg, a zatim je, razmislivši o tome da ne bi bilo loše završiti ovaj dan u zagrljaju žene, načinio potez. Nije se tačno sećao o čemu su govorili, došao je sebi kada su seli u autobus jedno pored drugog, kako bi sakrili svoje uzbuđenje i brigu. Žena je govorila o finim stvarima, pokušavajući da zbuni ljude koji su buljili u njih. Govorila je da je izašla da traži posao, još joj je pritom dete bolesno, hoće ribu, ona mora da mu kupi ribu, govorila je i da joj se uopšte ne sviđa da izlazi u grad, ona voli da sedi kod kuće, ali ako bi se našao posao sa finom platom, počela bi da radi. Do prošle nedelje je radila, ali se uprava zatvorila i ona je ostala bez posla, onda je počela da priča o poteškoćama usamljenog života i rekla je da nema nikakvu pomoć. Slušajući sve to, pomislio je da će, ako se osmeli, pozvati ženu na šoljicu kafe, a na kraju će joj pod nekim izgovorom gurnuti u torbu načeti svežanj novca koji je ostao od Griba, smiriće je i čak ispratiti do kuće. Osećao je da žena priča iskreno, da ne laže kako bi opravdala svoj pogrešan potez.

Kada je autobus skrenuo iza ugla, rekla je: „Stigli smo.” Platilo je ženi kartu i pokazao vozaču svoju ličnu kartu. Izašavši iz autobusa, primetio je da se njeno raspoloženje promenilo, pa je pomislio da je to zbog toga što je neodlučna. „Evo, na prvom spratu ove kuće ja živim”, rekla je ona, „vrata levo.” Žena je napravila pedesetak koraka, zatim se zaustavila i stavila ruku na čelo: „Ne, ne, ne mogu da pođem”, u njenom glasu su se čuli plač i utučenost. Čuvši to, on se zbunio, hteo je nešto da kaže, objasni, ali je osetio nekakvo unutrašnje olakšanje: „Zašto odjednom, šta se desilo?” Žena se sada izgubila i istim takvim plačnim glasom rekla: „Muž mi je poginuo u ratu” – i posrćući pošla nazad na stanicu.

...Hladan znoj potuno ga je ohladio. Pedeset-šezdeset koraka koji su vodili ka zgradi bili su mučni i teški, kao put ka paklu. Unutrašnja praznina ili unutrašnja teskoba pretila je da ga uruši. Nije mogao ni da zamisli da jedan od manje-više uspešnih dana u njegovom životu neočekivano može da se završi ovakvom nelagodnošću. Sada je, kako bi se oslobodio sažaljenja, morao da se muči najmanje sedamdeset dana, dok ga vreme ne primora da zaboravi ovo.

Dugo je stajao pred vratima sa svežnjem ključeva. Prvo nije znao šta da radi, a onda se trgao kada je video leptira koji se spustio na gornju ivicu vrata. Leptir je bio prilično krupan, crn, na njegovim krilima su bile raznobojne tufne, polen je pod svetlom lebdeo u vazduhu. Želeo je da nečujno pruži ruku i uhvati leptira, ali, nažalost, zakasnio je – on je neočekivano odleteo i izgubio se u tami noći. Dok je otvarao vrata, još je mislio o leptiru. Negde je čuo da oni koji dodirnu rukom crnog leptira ne žive još dugo posle toga.

Mirmehti Agaoglu (1982)

Pisac, publicista. Autor knjiga Susret, Vetar koji ujeda, Izdrži danas, Nemačka roba. Roman Vetar koji ujeda dobio je priznanje kao najbolji roman 2011. godine, osvojivši Nacionalnu književnu nagradu.

LIK IMAMA

Posvećeno žrtvama ISIS-a

Ovog puta udarac sekire nije pao na koren drveta već na stvrdnutu zemlju. Ruke su mu bile sasvim bez snage. Sagnuvši se, on se spustio na zemlju i seo. Sa velikim trudom dohvativši zavežljaj sa hranom, na koji je bio stavio svoju kapu, uzeo je iz paklice cigaretu astra. Kresnuo je šibicu i pripalio cigaretu. Udahnuvši duboko dim cigarete, naslonivši laktove na kolena, ispružio je ruke napred. Pogled je usmerio daleko ispred – na suprotnu obalu Kure.

Iako se njegov dom nalazio daleko – ako se popne na branu, može ga videti – on je pre pola sata ovde, u žbunju tamariska koji je rastao oko obale Kure, obavio svoju molitvu, namaz. Pripremio se pre nego što je rano jutros pošao po drva i poneo je sve što mu treba za namaz. Nadao se da se ovde, možda, daleko od ljudi, đavo neće useliti u njegovu dušu, i da će čistog srca učiniti namaz.

Nek je proklet, taj đavo, kada se spremao na molitvu, taj lik je opet oživeo pred njegovim očima. Namaz koji je klanjao više mu nije legao na srce. Zbog toga već nekoliko dana nije nalazio ni sna ni spokoja. Osećao se kao idolopoklonik, nevernik.

Klanjanju namaza se beše naučio još u detinjstvu, od oca. Otada mu se nikada nije dogodilo nešto ovakvo. Bez obzira na to što je imao više od pedeset godina, ponekad bi mu se desilo da propusti vreme namaza, ali ne više od pedesetak puta za ceo život.

O tome su znali ne samo u selu u kome se rodio već i u drugim selima, seocima i bliskim okruzima. To, da je on bio vrlo pobožan i veliki vernik, bilo je poznato i predsedniku kolhoza, i saradnicima milicije, i inspektoru zaduženom za naš rejon. Oni su isto tako znali da on ne klanja namaz tek tako, reda radi, ne propagira otvoreno religiju i

ne bavi se poslovima mule u svrhu neke dodatne zarade. Poštenim radom hranio je svoju porodicu, a priloge, koje su mu donosili kući, on je delio siromasima i ljudima u nemaštini.

Na „Kjursanginskom naftnom polju”, gde je radio, svi su znali njegov rodoslov i blagorodno poreklo. Zahvaljujući njemu, ugled i poštovanje prema njegovoj porodici još su više porasli. Zato, kada su u selo doneli tu tajanstvenu sliku, prvo su o tome obavestili upravo njega.

Samo što je Aga, vrativši se s posla, ušao u dvorište kroz kapiju, starija kćerka je požurila na bunar, kao što je uvek radila. Ostala deca su, kao i obično, potrčala u susret i radosno ga pozdravila. Kada je seo na stolicu ispred trpezarije, kći mu je iz bokala posula vodu na ruke, on je oprao lice i ruke, ispucale, kao korito reke, vrat i zatiljak, i ohladio noge. Mlađa kćerka, pošto je uhvatila na radiju iransku radio-stanicu, pojačala je prenos azana – poziva na namaz.

Na stočiću koji je stajao pred njim bio je prostrt stolnjak i postavljena čaša sa tacnicom i posuda za šećer. Bio je spreman i sveže skuvani aromatični čaj.

Kada je došlo vreme azana, on izvrši pranje ruku i nogu. Posle namaza u trpezariji, otišao je da namiri stoku.

Žena i stariji sinovi nisu bili kod kuće. Radili su u polju, na imanjima kolhoza.

A kada se skupi sva čeljad tog doma, oni će zajedno večerati u trpezariji.

Kada su pokucali na vrata, večera se odavno bila završila. Pošto je bio privilegovan na kauč u trpezariji i naslonio se na jastuk, gledao je program „Vreme”. I tada iznenada dođe brigadir Agahusein.

Oni izađoše u dvorište i sedoše za sto, koji je stajao pod nadstrešnicom. U početku su razgovarali o situaciji u selu, o tome ko radi u polju, ko zabušava, o novom imenovanju predsednika Nuruša Alijeva, o tome kako dotični kažnjava kradljivce lucerke sa kolhoznih dobara, o poslednjoj izjavi Brejnvejna, o međunarodnoj situaciji, imperijalističkoj politici Amerike, napetom stanju u Avganistanu, o slabljenju režima šaha u Iranu itd. Kada su ostali sami za stolom, Agahusein tiho reče da ga je Mešedi Mehti oglu Mamed pozvao povodom jednog poslića. Rekao je da dođu noću. Agahusein, iako je i napomenuo da je pitanje vrlo važno, nije zalazio u detalje.

To nije bilo iznenađujuće. Kada bi u selu bila posredi neka zapetljana stvar, kada bi neko bio uvređen, neko se kolebao, nije mogao da potvrdno odgovori proscima devojke, kada strana od koje su ukrali devojku nije htela da se miri sa suprotnom stranom, kada je dolazilo do konflikta između dužnika, u svim tim i drugim komplikovanim slučajevima Agu su pozivali u svojstvu lica koje je uživalo autoritet među seljanima i kao nekog ko je sposoban da reši mirnim putem ovo ili ono konfliktno pitanje.

Seoski komunisti, službena lica koja su bila prinuđena da se drže dalje od religije, poveravali su probleme njemu i njegovim religioznim rešenjima, nalazeći spokoj i utehu, smatrajući bukvalno da su samim tim i oni ispunjavali svoje religijske obaveze.

Mamed nije bio sam kod kuće. Kod njega su bili inženjer Džafar Ših Gulam oglu i vozač Samed Kjablja Ahmed oglu. Sedeći na verandi, pili su čaj iz samovara. Iz nekog razloga, Mamedov sin tinejdžer nije bio tu. U to doba on je obično šetao sa drugarima. Pošto je nasula čaj gostima koji samo što su došli, njegova žena, kao duh, udalji se i nestala iza jednih vrata.

Razgovor za stolom se vodio o tekućim seoskim pitanjima, setvi i žetvi u kolhozu, sakupljanju prinosa, zalivanju, stoci itd. Malo kasnije vratio se Mamedov sin. Popevši se na verandu, pozdravi goste i, okrenuvši se licem ka ocu, reče: „Čika Mirsatar nije tu, otišao je u Baku da isprati brata.” Pošto je bio zadovoljan sinom, Mamed mu reče da ide u svoju sobu.

U selu je carovala tišina. Da vetar s vremena na vreme nije donosio šum traktora, moglo bi se reći da je čitavo selo, ne računajući ovih petoro ljudi koji su bili na verandi, istopivši se u neprozirnoj tami nestalo bez traga. Još se iz vrta čulo cvrčanje cvrčaka i zrikavaca.

Mamed započe:

– Poznato vam je kakva je situacija u Iranu. Položaj šaha je jako loš, danas-sutra i svrgnuće ga sa vlasti. Kada je Samed bio u Astari, predali su mu nešto nelegalno. Kažu da je to pripremljeno u Iranu i da ga svuda šire vernici. Samed se prvo uplašio, misleći da hoće da ga uvuku u nešto mutno. Ali pošto je porazgovarao sa tim ljudima, uverio se da to nisu nikakvi agenti. Zato je uzeo to. Ja ću vam to pokazati, Aga, pogledaj i ti, a zatim podeli sa nama tvoje misli.

Pričajući, Mamed izvadi iz džepa na grudima sakoa maramicu, prostre je na sto, zatim, pre nego što je izvadio tu tajanstvenu stvar iz pasoša, u kome je bila sakrivena, krajičkom oka je pogledao na ulazna vrata verande i dvorište. Sin i žena su bili zauzeti svojim poslovima. Žena je, možda, čak i spavala. U dvorištu ništa nije izazivalo podozrenje.

On izvadi iz pasoša sličicu, koja beše unutra. Poljubivši lik na slici, on je prinese očima. Zatim je pruži Agi: „Nek budem žrtva tvog pretka, pogledaj, da li pripada ovaj lik Imamu Aliju? Priča se da su ovaj lik na slici naslikali stručnjaci na osnovu svedočanstava o njemu. Naslikali su vrlo detaljno, evo, umnožavajte, kažu, širite, delite muslimanima.”

Aga uze sliku. Tri puta poljubivši sliku, prinese je očima. Pažljivo pogleda čoveka prikazanog na slici. Zastavi svoj pogled na jakim rukama u kojima je bio mač, koji je ležao na imamovim kolenima. Prstima pažljivo dodirnu mač. Zadrhtaše mu ruke. Mamed je nastavio da priča, a njegov pogled još beše prikovan za sliku.

– Najdostojniji među nama da čuva tu sliku si ti, ja to znam. Ali ne želim da te izlažem opasnosti time što ću ti je dati.

– Ma šta to pričaš?! Smatraću to za veliku čast koja mi je ukazana.

– Ali to je jako opasno.

– Pomoći će mi Alah!

– Daj Bože, s Njegovom pomoći! – ponoviše ostali za Mamedom.

– Daj Bože! Amin!

– I još nešto, što sam hteo da pitam, ti znaš jako dobro da je u islamu zabranjeno prikazivati lik svetog. Pa, ne uzimamo li mi greh na dušu time što ćemo da umnožimo ovu sliku?

– Alaha mi, ne znam šta da kažem, jer ti kažeš da je to zabranjeno. To što ja imitiram i podražavam, dozvoljeno je šerijatom višeg duhovnog lica. Ali za mišljenje imama ili drugih svetih o slikanju, meni ništa nije poznato. Ako su poslali iz Irana... oni, ja mislim, znaju bolje od nas... – Ne odugovlačeći dugo priču, od pruži sliku Džafaru. Džafar uze sliku, poljubi je i duboko udahnuvši tiho reče:

– Samede, tebi nisu ništa rekli kada su ti dali ovu sliku?

– Alaha mi, rekli su, umnožavajte. Kako kaže Aga, oni bolje i više od nas znaju.

Džafar, okrenuvši glavu, pogleda ka upravi kolhoza, a zatim se opet okrete ka stolu. Upravna zgrada kolhoza, od cigle koja je odražavala crvenkastu svetlost, ispuni ga užasom, kao da je i zgrada sama bila u stanju da prati nekoga ili da ga prisluškuje.

– I ja tako mislim. Ako u Iranu tako savetuju, znači da u tome nema ničega što bi protivrečilo religiji. To je samo slika, slika proroka Alije, dabogda pao kao njegova žrtva, – reče Mamed. – Aga, neka ta fotografija ostane kod tebe za sada, ali, tako ti Alaha, čuvaj je na sigurnom mestu i nikome je ne pokazuj.

– Ništa se ne brini – reče Aga.

– A ti se raspitaj, i svi ćemo se raspitati, gde može da se nađe pouzdan fotograf, koji neće mlatiti jezikom unaokolo bezveze.

– Zašto da idemo okolo naokolo? Reći ćemo fotografu Haligu. On je naš zemljak – reče Samed.

– A zar nije njegov otac napisao 1937. prijavu zahvaljujući kojoj su oca Džafara Ših Gulama poslali u Sibir? I nas će prodati, podlac! – reče Agahusein.

– A zašto ti ne pričaš o svom ocu, Agahuseine? – neočekivano žustro upita Samed. – U streljanje tvog oca su isto bili umešani prsti Haligovog oca.

– Hajde da ne zatežemo dalje. Nije ovde reč o Haligu. Mamedovog oca su isto streljali tih godina, ali on je sam govorom o represiji sebe doveo do kraja. Ako ćemo o tome, i oca Sameda Kjablju Ahmeda su u to isto vreme proglasili za kulaka i poslali u progonstvo. Vlada nije pipnula samo oca Age Samedage od onih koji su dolazili na tajne sastanke. Svi su bili uvereni u to da boljševici neće ostaviti na miru seida koji je uživao autoritet i poštovanje među stanovništvom. Ipak, i on se bojao da izlazi iz kuće i da razgovara sa ljudima.

Jednom je on putovao u Lenkoranj. Zadržali su ga baš na putu. Bio je uhapšen svega dva dana! Prvog dana su načelnika počeli da muče silni bolovi u stomaku i nemir u želucu. Drugog dana je dotrčao zadihani zastavnik i preneo: „Komandire, kod kuće ti deca i žena leže na podu i previjaju se od bolova u stomaku. Seoski medicinski tehničar im je dao lekove, ali od njih nema nikakve vajde.” Zastavnik je rekao komandiru, koji se previjao od bolova u stomaku, znate, pustite ga, on je star i bezopasan čovek, pošteni seid,

ni sa kim nema nikakva posla, nikome ne smeta, ne pravi probleme, sažalite se bar na decu svoju. Oni, bogami, stenju od bolova, uvijaju se na podu. Pustite starog seida...

Aga nije voleo kada su govorili o čudima koje je njegov otac činio. Kao prvo, smatrao je sramotnim to da se neko hvališe time. Kao drugo, nije valjalo ići protiv vlasti, jer bi mogla da se osveti njegovom sinu, bez obzira na to što je prošlo već 30–40 godina. Tada bi porodica, koja je imala dvanaest članova, ostala bez hranioca.

Pošto se vratio i ušao u dvorište, vide da ni u kući ni u menzi nije upaljeno svetlo. Bilo je upaljeno samo svetlo nad kapijom. Banja je bila iza kuće. Celom dužinom uz ogradu su rasle ruže puzavice, i ulaz u banju je izgledao kao džungla, a sa ulice se nije videla zadnja strana kuće. Pošto je uključio svetlo u banji, čučnuo je kod ulaznih vrata. Zapalio je cigaretu. Iz džepa na grudima izvadio je maramicu. Pažljivo ju je odmotao i uzeo fotografiju sa likom. Pogledao je... gledao... gledao...

Svetlo koje je dolazilo iz unutrašnjosti banje osvetljavalo je samo mali deo ispred nje, veličine vrata. Ruke su mu drhtale, lik je postao nevidljiv u tami.

Jedno Imamovo oko beše neporočno i bezgrešno, kao oko deteta, drugo je bilo srdito i zapovedničko. Ruka koja je držala balčak mača bila je stegnuta od ljutine, a druga je ležala na sečivu mača, kao da je mazila dete po glavi.

Na ruku koja je držala portret padoše dve kapi. To nije bila kiša... On je plakao.

Pri jutarnjem namazu lik je oživljavao pred njegovim pogledom. Kako je dobro što je video lik Imama! On sam, kada je bivao na ceremonijama, slušao razgovore na temu religije, priče o svakakvim događajima u životu, kada je čitao glave iz Kurana, kada je u detinjstvu slušao predanja koja mu je otac kazivao, zamišljao je pred očima lik Imama. Da li su te slike izgledale isto ovako kao sad, da li su zamišljeni „imami” ličili na ovog sa fotografije? Ne! Čim je video lik Imama, pređašnje slike su odletele iz sećanja. Sada nije mogao da ih se seti.

Kada je klanjao podnevni namaz na poslu, lik Imama nije izlazio iz njegovih očiju. Klanjajući namaz, svaki put je zatvarao oči, pred očima je oživljavao njegov lik, i obuzimalo bi ga oduševljenje, ponekad čitave minute ne bi podizao glavu, plakao je i plakao...

Već je druga nedelja prošla od kako se portret nalazio u džepu na grudima njegovog kaputa. Pošto ga je zavio u maramicu, položio ga je pored male knjige s molitvama. U početku je nosio portret uz sebe, i to ga je radovalo, činilo mu se da dok je portret uz njega nije mu strašna nikakva smrt. Smatrao je da sa tom slikom u džepu može da prođe kroz oganj i plamen. Želeo je da pokazuje portret vernicima koje je sretao na religijskim ceremonijama i skupovima, evo, vidite, portret Imama. Ali sada mu je portret oduzeo sav mir. Čak i kada bi podizao glavu i gledao u nebo, pred očima je oživljavao lik Imama, kada ju je spuštao i hteo da misli o Alahu, opet bi ga video. Sad je među Svevišnjim i njim postojao on – Imam. Nije mogao dići glave i gledati uvis, kao da je zaljubljeni koji je izdao svoju voljenu.

Portret je postao svojevrsan sudija nad njegovom verom. Nije mogao da misli ni na šta drugo osim na portret. Od dana svog punoletstva on nijednom nije propustio vreme klanjanja namaza. Ali sada mu se činilo da od onog dana kada je video lik Imama namaz koji klanja nije ugodan Alahu, to jest da se ne prima. Nije znao kako da se ponaša, šta da radi. Da li su njegovi postupci bili dobri, ni to nije znao. Osećao je samo jedno: stideo se pred Alahom.

...Probudio se iz košmara začuvši sinovljev glas. Bližilo se veče. Od samog podneva je sedeo, ne mrdajući se. Bacivši opušak cigarete, podigao se na noge. Noge su zavijale od bola. Sin ga je zvao da mu pomogne da donese skupljena drva. Sin uze sekiru, i stavivši je na drva na kolicima, pođe napred, gurajući kolica pred sobom. A on krenu za njim po tragu točkova sa nogama koje su zavijale od bola. Duša mu je zavijala još više.

Radnici noćne smene su jeli i pili pod nastrešnicom. Aga im se nije pridružio, on je sedeo ispred vatre koju su pred zgradom uprave bili naložili radnici i pekli u njoj krompir. Radnici su znali da on izbegava sve vesele događaje na kojima se pije alkohol. Zato su ranije bili odvojili u stranu njegov deo i ostavili ga pored vatre. Pod nastrešnicom, veselje je bilo na vrhuncu, a on nije ni parčence uzeo u usta.

Nastupi vreme večernjeg namaza. Prvi put u životu ga nije brinulo kašnjenje na namaz. Za sebe je u duši nekoliko puta rekao „proklet da si, đavole”. Zatim je izvadio iz džepa knjigu sa molitvama i pri svetlu vatre stao čitati glavu iz Kurana „Jasin”. Kada je

došao do određenog mesta, učuta. Zatvorivši knjigu, uze je u levu ruku. Desnu ruku stavi u džep.

Razmotavši maramicu, uze u ruke portret. Jecajući, on pogleda sliku. Bez obzira što se u toku te nedelje trudio da sazna nešto o razmišljanju višeg duhovnog lica, nije ništa uspeo da sazna. Ne beše nikoga koga bi mogao da pita to što nije znao. A portret je nastavljao da radi svoje. Postao je apsolutno ravnodušan prema religiji, namazu, nije mogao iz srca da razume Alaha. Na njegovoj veri u Alaha kao da se pojavila mrlja; ona se razbila u paramparčad, kao da je od stakla.

Smeh ljudi koji su se veselili pod nastrešnicom bio je sve jači. Ne bi li bolje pogledao sliku Imama, on prinese ruku bliže vatri. Zatvorivši oči, pokuša da se seti jedne po jedne priče i pripovetke koju je čuo kao dete. Nekoliko suza slivalo se iz očiju ka bradi. Otvorivši suzne oči, on pogleda još jednom u portret, koji je već izgledao kao mozaik. Zatvori oči i otvori ih opet. Baci portret u vatru, kao nepotrebnu stvar. Podigavši glavu, pogleda u zvezdano nebo.

Na nebu je bilo tako mnogo zvezda da... kao da su bile pokupljene šakama i razbacane po celom nebu... A među zvezdama se prostirao dugački beli put...